

**TURUN
YLIOPISTO**

Psyyken rakentuminen 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun aikaisissa psykiatrian yleisteoksissa

Henna Suvanto

Pro gradu -tutkielma

Filosofian maisteri, Euroopan ja maailman historia

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Toukokuu 2025

Pro gradu -tutkielma

Filosofian maisteri, Euroopan ja maailman historia

Henna Suvanto

Psykyen rakentuminen 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun aikaisissa psykiatrian yleisteoksissa

Sivumäärä: 67

Tiivistelmä:

Tämän tutkielman aiheena on psykyen rakennetta ja rakentumista koskevien käsitysten tutkiminen 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa julkaistuissa, sekä maallikoille että alan opiskelijoille suunnatuissa psykiatrian ja psykologian yleistajuisissa tietoteoksissa. Samalla tutkielmassa käsitellään myös enimmäkseen aikakauden filosofisia teorioita fyysisen maailman ja neurologian ja psykyen toimintojen välisen vuorovaikutuksen selittämiseksi ja jonkin verran psykyen rakenteesta johdettuja teorioita mielenterveyden häiriöiden, normaalin psyykkisen kehityksen ja kulttuuristen erojen selittämiseksi. Tässä tutkielmassa käytettyjä lähde teoksia on useita kymmeniä, mutta eniten käytettyjä ovat esimerkiksi Kelloggin *A text-book on mental diseases, for the use of students and practitioners of medicine* (1897), Mitchellin *Structure and Growth of the Mind* (1907), Whiten *Outlines of Psychiatry* (1907) ja *Foundations of Psychiatry* (1921), Hanin *The Problem of Mind and Body* (1922) ja Bleulerin *Textbook of Psychiatry* (1924). Keskeisimpiä tutkielman tutkimustuloksia on se havainto, että vaikka aivojen toiminnan ja psykyen suhdetta käsitelleistä filosofisista teorioista sekä fyysisellä monismilla että dualismilla oli kannattajansa, fyysinen monismi vaikuttaa olleen näistä kahdesta yleisempi. Toisen havainnon mukaan psykyen rakenteesta oli olemassa lukuisia erilaisia teorioita, mutta yhteistä näille kaikille näyttää olleen evoluutiopsykologiaan perustuva hierarkkisuus, jossa ydinjatkeen toiminnot nähtiin primitiivisimpinä ja alkeellisimmille selkärangkaisille ominaisina ja varsinaisen tietoisuus lokalisoitiin aivokorteksiin, vaikka tarkempi ymmärrys eri psyykkisten toimintojen lokalisoitumisesta aivojen eri osiin olikin vielä tässä vaiheessa selkeästi puutteellinen. Mikäli tämän tutkielman tutkimustuloksia aiotaan tulevaisuudessa syventää muissa tutkimuksissa, hyviä tutkimusaiheita voisivat esimerkiksi olla sekä psykyen rakennetta koskevien luokittelujen, niitä koskevien filosofisten teorioiden sekä aivoalueiden lokaalisatiota käsittelevien teorioiden kehittyminen tämän tutkielman käsittelemän ajanjakson päättymisen jälkeen ja nykyaikaa lähestyttäessä. **Avainsanat:** filosofia, historiantutkimus, neurotieteet, oppikirjat, psykiatria, psykologia, psyykkisesti sairaat, tieteenhistoria, tunteet

Sisällysluettelo

Kansi	
Tiivistelmä ja abstract	
1. Johdanto	3
2. Filosofiset teoriat yrityksenä selittää tietoisuutta ja niiden varhaisempaa taustaa	4
3. Aivokorteksi – tietoisuuden fysiologinen keskus?	10
4. Aivotoimintojen yhteydet psyykkisiin prosesseihin	11
5. Persoonallisuuden rakenne	19
6. Aistimukset	27
7. Tietoisuus ja tiedostamaton	31
8. Evoluutioteoria ja sen pohjalta johdettu teoria persoonallisuuden kehitystasoista	35
9. Lapsuuden aikainen psyykkinen kehitys ja sen vaikutus myöhäisempään persoonallisuuteen	42
10. Tietoisuuden suhde aistihavaintoihin	47
11. Tarkkaavuuden kohdentaminen ja älykyys	50
12. Mielenterveyden häiriöt ja syyt niiden taustalla	52
13. Tietoisuus ja sosiologiset teoria	60
14. Johtopäätökset	62
Lähteet	65
Alkuperäislähteet	65
Lähdekirjallisuus	66

1 Johdanto

Tämän pro gradu -työn aiheena ovat käsitykset ihmismielen rakentumisesta 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun psykiatrian yleisteoksissa. Lähdeveoksina tässä pro gradu -työssä on käytetty seuraavia teoksia: Alexander Bainin teosta *Mind and Body - The Theories of their Relation* (1892), Wilhelm Wundtin teosta *Physiological Psychology* (1893), Henry Maudsleyn teosta *The Pathology of Mind* (1895), Theodore Kelloggin teosta *A text-book on mental diseases, for the use of students and practitioners of medicine* (1897), Emil Kraepelinin teosta *Clinical Psychiatry: a Text-Book for Students and Physicians* (1902), Stewart Patonin teosta *Psychiatry; a Text-Book for Students and Physicians* (1905), Emanuel Mendelin teosta *Text-book of Psychiatry; a Psychological Study of Insanity for Practitioners and Students* (1907), Sir William Mitchellin teosta *Structure and Growth of the Mind* (1907), William A. Whiten teosta *Outlines of Psychiatry* (1907), Edward Bradford Titchenerin teosta *A Textbook of Psychiatry* (1909), Charles Horton Cooleyn teosta *Social Organization - A Study of the Larger Mind* (1911), James Mark Baldwinin teosta *History of Psychology: A Sketch and an Interpretation* (1913), Alfred Adlerin teosta *The Practice and Theory of Individual Psychology* (1920), Stewart Patonin teosta *Human Behavior: In Relation to the Study of Educational, Social, and Ethical Problems* (1921), Howard C. Warrenin teosta *A History of the Association Psychology* (1921), William A. Whiten teosta *Foundations of Psychiatry* (1921), S. T. Hanin teosta *The Problem of Mind and Body* (1922), Lewis Campbell Brucein teosta *Studies in Clinical Psychiatry* (1923), Eugen Bleulerin teosta *Textbook of Psychiatry* (1924), George W. Henryn teosta *Essentials of Psychiatry* (1925), A. J. Rosanoffin teosta *Manual of Psychiatry* (1927), Gardner Murphyn teosta *An Historical Introduction to Modern Psychology* (1929), W. B. Pillsburyn teosta *The History of Psychology* (1929), Edwin G. Borinin teosta *The Physical Dimensions of Consciousness* (1933) ja Gordon W. Allportin teosta *Personality: A Psychological Interpretation* (1938). Kielitaitoni rajallisuuden vuoksi olen rajannut lähdeaineistona käytettyjen teosten kielen englanttiin ja tutkimukseni ajallisen rajauksen 1800-luvun ja 1900-luvun vaihteeseen, jolloin psykiatria oli jo oma, suhteellisen pitkälle kehittynyt tieteenalansa, jolla oli jo oma teoreettinen käsitemaailmansa ja sanastonsa.

Tämän pro gradu -tutkielman pääasialliset tutkimusmenodit ovat käytetyn lähdeaineiston psyyken rakentumisesta käsittelevien osuuksien huolellinen lähiluku, siitä seuraava laadullinen sisällönanalyysi sekä lähdekirjallisuutena käytettyjen teosten mahdollisten toisistaan poikkeavien näkökulmien, teorioiden ja omana aikakautenaan (eli 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa) tosiasioina pidettyjen faktojen vertailu keskenään. Koska lähdekirjallisuutena käytettyjen teosten ilmestymisaika ulottuu 1800-luvun viimeisistä vuosista 1930-luvulle, on samalla mahdollista myös

tutkia sitä että ovatko tieteelliset käsitykset ihmismielen toiminnoista ja psyyken struktuurin rakentumisesta tällä aikakaudella muuttuneet, ja jos ne ovat muuttuneet, niin mikä vaikutus siihen on ollut mahdollisilla uusilla neurologisilla löydöksillä tai psykologisilla teorioilla, jotka on tällä aikakaudella esitetty.

2 Filosofiset teoriat yrityksenä selittää tietoisuutta ja niiden varhaisempaa taustaa

1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun psykiatrisista ja psykologisista yleisteoksista on löydettävissä useita eri teorioita, jotka käsittelevät ihmismielen toimintojen jakoa mentaalisiin eli psyykkisiin ja fyysisiin, tiedostettuihin ja tiedostamattomiin osa-alueisiin sekä keskinäistä vuorovaikutusta näiden osa-alueiden välillä. Esimerkiksi Eugen Bleulerin mukaan sama teko voi olla yhtä aikaa sekä tietoinen että tahdonalainen, jompaa kumpaa tai ei kumpaakaan. Esimerkkinä teosta, joka on yhtäaikaista sekä tahdonalainen että tiedostamaton mainitaan pukeutuminen, kun taas esimerkkinä teosta, joka on tiedostettu mutta ei tahdonalainen, mainitaan pakko-oireet.¹ Lisäksi Bleulerin mukaan ihmisen psyykkiset reaktiot ovat jaettavissa älyllisiin ja tunteellisiin. Tunteellisiin reaktiot ilmenevät sekä somaattisesti että psyykkisesti.² Bleulerin teos torjuu vahvasti sellaisen dualismin, jossa ihmisen tietoisuus erotetaan fyysisestä todellisuudesta riippumattomaksi, ja se näkeekin sellaisen ajattelun uskonnolle ominaisena.³ Tätä Bleuler perustelee muiden muassa sillä, että tietoisuuden ilmaantumista ei voida evoluutiohistoriassa ajoittaa mihinkään yksittäiseen hetkeen, joten sen on täytynyt olla jossakin muodossa olemassa aina, ja näin ollen liukumat varhaisempien lajien primitiivisemmästä tietoisuudesta modernin ihmisen tietoisuuteen eivät ole olleet äkillisiä hyppäyksiä vaan lineaarisia.⁴ Fyysikko ja filosofi Gustav Fechnerille psykofyysisessä dualismissa eli mielen ja ruumiin välisessä erossa oli pohjimmiltaan kyse näkökulmaerosta, sillä hänen mielestään mieli ja ruumis muodostivat yhtenäisen kokonaisuuden, jossa kumpikin osapuoli oli riippuvainen toisistaan, ja hän vertasi mielen ja ruumiin välistä yhteyttä ympyrän ulkopuolen yhteyttä ympyrän sisäpuoleen, jolloin voidaan puhua niin kutsutusta kaksoisaspektin teoriasta tai ”identiteettihypoteesista”. Fechner kertoi myöhemmin tämän teorian tulleen hänelle ”äkillisenä oivalluksena” 22. lokakuuta vuonna 1850. Fechner syvensi tätä teoriaansa vielä kymmenen vuotta myöhemmin ilmestyneessä kirjassaan nimeltä *Elemente der Psychophysik*.⁵

¹ Bleuler 1924, 8.

² Bleuler 1924, 33.

³ Bleuler 1924, 3.

⁴ Bleuler 1924, 4.

⁵ Watson 1963, 241.

Tässä mielessä Bleulerin teos eroaa muiden muassa Edward Bradford Titchenerin teoksesta *A Textbook of Psychology* (1909), joka rakentuu ajatukselle dualismista aineettoman mielen ja materian välillä, vaikka nämä kaksi jollakin salaperäisellä, nykyaikaiselle tieteelle tuntemattomalla tavalla hänen mukaansa ovatkin yhteydessä toisiinsa ja pystyvät vuorovaikuttamaan keskenään. Titchener itse kutsuu tätä filosofista lähestymistapaa psykofyysiseksi parallelismiksi.⁶ Jotkut 1900-luvun alun tieteilijät pitivät esimerkiksi hysteriaa psykofyysisen parallelismin häiriönä eli häiriönä psyyken ja fyysisten toimintojen välisessä vuorovaikutuksessa, koska siinä psyykkinen reaktio psyyken ulkopuolisiin kokemuksiin muuttuu liian voimakkaaksi tai heikoksi. S. T. Hanin teos *The Problem of Mind and Body* (1922) esittelee jo johdantoluvussaan sekä käsityksen fyysisestä ja psyykkisestä todellisuudesta toisistaan erillisinä ilmiöinä, jotka kuitenkin ovat vuorovaikutuksessa keskenään eli psykofyysisen parallelismin että näkemyksen, jonka mukaan nämä ilmiöt ovat olemassa rinnakkain, ilman keskinäistä vuorovaikutusta.⁷

Edward Bradford Titchenerin teos lähtee liikkeelle siitä, että ”maalaisjärjen” mukainen käsitys mielestä on tiukasti dualistisen maailmanselityksen eli materian ja mielen toisistaan erottelevan maailmankuvan kannalla,⁸ vaikka se myöntääkin materian ja mielen olevan vuorovaikutuksessa keskenään tieteelle tuntemattomilla tavoilla,⁹ eli psykofyysisen parallelismin olemassaolon.¹⁰ S. T. Hanin kirjan mukaan psykofyysisen parallelismin filosofia on peräisin Baruch Spinozalta.¹¹ Psykofyysinen parallelismi todetaan kuitenkin riittämättömäksi antamaan vastauksia syvällisempiin ongelmiin vuorovaikutuksesta mielen ja aineen välillä.¹² Titchenerin mukaan myös ”tämän päivän maalaisjärkeen lukeutuvat näkemykset” ovat syntyneet pitkällisen menneiden vuosisatojen filosofisen väittelyn tuloksena, eli toisin sanoen tieteelliset löydöt ja uudet filosofiset teorit vakiintuvat ajan myötä arkielämän aksioomiksi. Titchenerin teoksen mukaan nykyaikaisen ”maalaisjärjen” mukainen dualistinen jaottelu mieleen ja materiaan on esiintynyt ensimmäisen kerran René Descartesin (1596-1650) filosofiassa, vaikka se sisältääkin vielä vanhempia filosofisen ajattelun elementtejä.¹³

Myös Edwin G. Borinin teos *The Physical Dimensions of Consciousness* (1933) alkaa viittaamalla Descartesiin modernin psykologisen dualismin kehittäjänä. Borinin teos itse väittää sitoutuneensa

⁶ Titchener 1909, s. 13.

⁷ Han 1922, 1-2.

⁸ Titchener 1909, 9.

⁹ Titchener 1909, 10.

¹⁰ Titchener 1909, 13.

¹¹ Han 1922, 5-6.

¹² Han 1922, 14.

¹³ Titchener 1909, 12.

monistiseen maailmankuvaan. Borin torjuu myös sekä Wundtin että Avenariuksen lauseiden riittävyyden pohjana tieteelliselle psykologialle, sillä Wundtin näkemyksen mukaan psykologia keskittyy välittömien aistihavaintojen tulkintaan.¹⁴ Descartesin filosofiaa seurasi vitalismin hylkääminen biologiassa sekä fyysisen puolen valitseminen kartesiolaisessa dualismissa. Kartesiolaisen dualismin pohjalta kehittyi lockelainen dualismi, jonka mukaan ulkomaailman vaikutus ihmisen sisäiseen maailmaan on asteittainen. Borinin mukaan kartesiolaisen dualismin vaikutus psykologiaan on ollut vahva alusta alkaen, ja se on myös epäsuorasti kahden filosofisen suuntauksen, nimittäin brittiläisen empirismin ja assosiationismin taustalla vaikuttava tekijä. Tällainen dualismi on psykologiassa johtanut kahtiajakoon, jossa toisella puolella on fysiikka ja toisella psykologia.¹⁵ Tämä käsitys on vastakkainen George Berkeleyyn näkemykselle, jonka mukaan monistisesta todellisuudesta kehittyy dualistinen siinä vaiheessa, kun tietoinen olento saavuttaa tietoisuuden ulkomaailmasta. 1800-luvulle tultaessa hengellisen maailman eli spiritualismin ja materialismin välinen dualistinen kahtiajako oli muodostunut niin merkittäväksi psykologiseksi ja filosofiseksi ongelmaksi, että Fechner kehitti sen seurauksena psykofysiikan käsitteen. Tämä näkyy myös Wundtin ajattelussa, kun hän jaotteli välittömien aistihavaintojen muodostaman todellisuuden psykologiaan sekä välittävien aistihavaintojen muodostaman todellisuuden fysiikkaan. Myöhemmät introspektionistit, kuten Oswald Külpe ja Titchener ottivat käyttöönsä Avenariuksen lauseen, jonka mukaan psykologia käsittelee kokevasta yksilöstä riippuvaista kokemusta, kun taas fysiikka käsittelee kokevasta yksilöstä riippumatonta todellisuutta. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö psykologista dualismia kohtaan olisi esitetty paikoitellen äänekkästäkin kritiikkiä viimeisen kahdensadan vuoden aikana. William Stern (1871-1938) oli eräs tunnetuimpia toisen psykologisukupolven edustajia, jotka eivät olleet minkään tietyn suuntauksen tai koulukunnan edustajia ja joiden mukaan psykologian painopisteen tulisi olla persoonallisuuden eikä tietoisuuden tai tiedostamattoman tutkimisessa. Tämän seurauksena Stern toi myös yksilölliset persoonallisuuden erot psykologian entistä keskeisemmäksi osa-alueeksi, ja oli näin ollen painottamassa yksilökeskeisen, introspektion pohjautuvien tutkimusmenetelmien yleistymistä ja valtavirtaistumista suuriin psykologiisiin joukkotestauksiin ja niiden pohjalta hahmotettaviin ryhmien välisiin eroihin keskiarvojen kustannuksella.¹⁶ Myös Külpe ja muut Würzbergin koulukunnan oppilaat laajensivat introspektion käsitettä tietoisesti osana kokeellisia tutkimuksiaan. Oleellisin heidän tekemänsä muutos oli introspektion muuttaminen retrospektioksi eli aikaisemmin koettujen asioiden jälkikäteiseksi tarkasteluksi. Tähän sisältyi myös näiden koettujen asioiden

¹⁴ Borin 1933, 4.

¹⁵ Borin 1933, 3.

¹⁶ Gannon 1991, 77.

sellainen jälkikäteinen arviointi, mikä ei olisi ollut mahdollista pelkästään samanaikaisten tapahtumien raportoinnin aikana.¹⁷

Descartesilla oli kaksi ranskalaista esikuvaa, Malebranche jota voidaan pitää James-Langen teorian edeltäjänä sekä La Mettrie, jonka mukaan jos eläimet ovat psyykkisiltä toiminnoiltaan automaatteja, sama logiikka on sovitettavissa myös ihmisiin, vaikka hän käyttikin termiä ”automaatti” melko laveassa merkityksessä.¹⁸ James-Langen teoriolla tarkoitetaan tanskalaisen fysiologi Carl Langen vuonna 1885 esittämää teoriaa, joka kuvaili useiden eri tunteiden, kuten pelon ja raivon fysiologiaa ja tuli siihen johtopäätökseen, että kaikkien tunteiden perusta on puhtaasti fysiologinen. Tämä monistinen näkemys tuli kumonneeksi 1800-luvulla siihen saakka vallinneen dualismin.¹⁹

1600-luvulta saakka länsimaista ajattelua on leimannut kaksi eri teoriaa muistin olemuksesta: ensimmäisen teorian mukaan muisti on ihmismielen kantava voima, ja toisen, assosiationistisen teorian mukaan muistaminen on vain nimitys aiemmin opittujen tietojen mieleen palauttamiselle. Ensiksi mainittu teoria piti muistia yhtenä yksikkönä ja assosiationistinen teoria piti sitä erillisten muistojen summana. Assosiationistisen teorian nimi tulee siitä, että sen kannattajien esittämän teorian mukaan ihmisten muisti syntyy assosiativisten lakien, kuten muistin esiintymistiheyden, tuoreuden, assosiaatioiden elävyyden ja muiden vastaavien perusteella.²⁰ Lange esitti eräänlaista välimuotoa näiden kahden ääripään välille. Vaikka Descartes piti ihmismieltä itsessään mekaanisen kellokoneiston kaltaisena systeeminä, hän jakoi ihmismielen toiminnot kahteen ryhmään: mekaanisiin ja rationalistisiin.²¹ Jälkimmäinen ryhmä toimi päätöksentekokyvyn, harkinnan ja tahdon mahdollistajina siinä missä ensiksi mainitun ryhmän toiminnot olivat eläimille tyypillisiä. Descartesin ajatusmaailmassa sielu oli täysin fyysisestä kehosta irrallinen entiteetti, kun taas Spinoza oli monisti, jonka mukaan kaikille psyykkisille toiminnoille oli olemassa fysiologinen perusta. Monet Spinozan tuotantoon lukeutuvat teokset, kuten postuumisti julkaistu Etiikka (1677) eivät juuri herättäneet huomiota aikalaistensa keskuudessa.²² Descartesin aikalaisista myös Leibnitz tarkasteli mielen ja ruumiin välistä ongelmaa, ja Leibnitzin ajatusmaailma oli lähes yhtä dualistinen kuin Descartes'n. Vaikka Leibnitzin teorian mukaan psyykkiset ja fysiologiset toiminnot vastaavat toisiaan, ne toimivat pikemminkin kuin kaksi samantahtiseksi synkronoitua kellokoneistoa ilman, että kummallakaan on suoraan vaikutusta toisen toimintaan, eli hän oli psykofyysiselle parallelismille vastakkaisen teorian varhainen kannattaja. Leibnitz myös luokitteli henkiset

¹⁷ Watson 1963, 314.

¹⁸ Murphy 1929, 20.

¹⁹ Murphy 1929, 199.

²⁰ Murphy 1929, 200.

²¹ Murphy 1929, 18.

toiminnot niiden tiedostamisen tason mukaan alitajuisimmasta tiedostetuimpaan tavalla, joka toimi esikuvana myöhemmälle saksalaisen psykologian koulukunnalle. Descartes'n interaktionismi, Spinozan monismi ja Leibnitzin parallelismi toimivat myöhempien vuosisatojen mielen ja ruumiin välistä yhteyttä käsittelevien teorioiden esikuvina. Tämän vuoksi varsinkin Descartesin ajatusmaailmassa psyyken ja aivojen välisten toimintojen selittäminen oli ongelmallista ottaen huomioon varsinkin aivojen pienempien alueiden ja niiden kaksijakoisen symmetrisyyden välisen yhteyden.²³

Sir William Mitchellin kirjan *Structure and Growth of the Mind* mukaan sekä dualistinen että monistinen näkemys ovat kumpikin pohjimmiltaan monistisia siinä mielessä, että niiden kuvaamat tapahtumat tapahtuvat samassa todellisuudessa, ja ne siis ovat vain erilaisia näkökulmia saman todellisuuden selittämiseksi eivätkä toistensa kanssa ristiriitaisia, eli toisin sanoen hän oli eräänlainen psykofyysisen parallelismin kannattaja. Täten Mitchellin kuvailema dualistinen käsitys on nimenomaan materialistista dualismia, joka eroaa varhaisemmasta uskonnollisesta dualismista erityisesti siten, että uskonnollisesta dualismista poiketen materiasta erillään olevan sielun ei uskota siirtyvän kuoleman jälkeen rinnakkaistodellisuudessa sijaitsevaan tuonpuoleiseen.²⁴

Sir William Mitchellin kirjassa esitellään monistinen näkemys mielen toiminnoista, jonka mukaan aivokuori on fysiologisessa mielessä kuin eräänlainen mielen varjoteatteriesityksen taustakangas, jossa jokaista ihmisen ajatusta seuraa fysiologinen muutos. Kuitenkin Mitchellin esittämät ajatukset olivat lähinnä hypoteettisia, eikä hän mainitse tarkempia esimerkkejä erilaisten ajatusten tai muiden mielen toimintojen ja niitä vastaavien aivokuoren fysiologisten muutosten välillä. Mahdollisesti tässä hahmotellaan sellaista toteutumaton tulevaisuutta neuropsykiatrian kentällä, jossa koehenkilöiden ajatuksia voidaan "lukea" analysoimalla heidän aivokuortensa toimintoja reaaliaikaisesti.²⁵

Bleulerin teos jakaa monismin kolmeen erilliseen kategoriaan - ensin mainitaan Spinozan käsitykset substanssista, joilla on ulkoinen (fyysinen) ja sisäinen (psykkinen) puoli. Toisen käsityksen mukaan kaikki todisteet psyyken ulkopuolisen maailman olemassaolosta ovat virheellisiä, mikä johtaa solipsismina tunnettuun filosofiseen näkemykseen.²⁶ Solipsismin vastakohtaa kutsutaan sofismiksi. Idealistisen solipsismin ohella on olemassa materialistinen solipsismi, jonka mukaan

²² Murphy 1929, 20.

²³ Murphy 1929, 21.

²⁴ Mitchell 1907, 8.

²⁵ Mitchell 1907, 6.

²⁶ Bleuler 1924, 4.

kaikki tietoisuuden toiminnot ovat seurausta erilaisista aivojen rakenteista.²⁷

Teoria, jonka mukaan mieli ja keho kykenevät olemaan joko yksisuuntaisessa tai molemminpuolisessa vuorovaikutuksessa keskenään kutsutaan S. T. Hanin teoksen mukaan interaktionismiksi. Interaktionistista ajattelua esiintyi ensimmäisen kerran Rene Descartesin tuotannossa, jonka mukaan mieli ja ruumis ovat vuorovaikutuksessa keskenään käpyrauhan välityksellä,²⁸ mikä selittyy käpyrauhan sijainnilla aivojen keskellä.²⁹ S. T. Hanin mukaan jotkut modernit interaktionistit yrittävät selittää tietoisuuden olemassaolon esittämällä sen osana universumissa ilmenevää fysikaalista energiaa ja saada sen siten sovitettua yhteen sen fysiikan lain kanssa, jonka mukaan aineen tavoin energia voi vain muuttaa muotoaan, mutta ei kadota pysyvästi. Selittäessään psyyken toiminnan tällä tavoin täysin alisteisena fysiologisille luonnonlaeille nämä modernit interaktionistit tulevat samalla tunnustaneeksi monistisen materialismin peruseräpäätteen. Tämän lisäksi oli olemassa interaktionismin vastainen koulukunta, jotka dualismin hengessä kiistivät tällaisen psyykkisten toimintojen alisteisuuden materiaalisille toiminnoille, edustaen siten psykofyysistä parallelismia. S. T. Hanin teoksessa esiteltyjä muita monismin muotoja ovat esimerkiksi moderni automatismi eli materialismi, jonka mukaan psyykkiset toiminnot ovat aina seurausta fysiologisista toiminnoista. Siten se eroaa varhaisemmasta, jo antiikin Kreikan varhaisimpien filosofien ajatteluun ulottuvasta monismista, joka on kuitenkin eräänlaista dualismia, sillä se tekee selkeän eron hengen ja aineen välille.³⁰

Alexander Bainin kirjassa *Mind and Body - The Theories of their Relation* (1892) esitetään viisi mahdollista teoriaa psyyken yhteydestä fysiologiaan prosesseihin eli tapaa interaktionismin selittämiseksi. Ensimmäinen niistä on se, että mieli ja fysiologia ovat toisistaan erottamattomia mutta toimivat vain täysin toisistaan erillisinä. Toisen teorian mukaan vain aisteihin yhteydessä olevat "alempitasoiset henkiset toiminnot" ovat riippuvaisia neurologiasta ja fyysisistä toiminnoista, kun taas "korkeampitasoisten henkisten toimintojen", kuten muistin, järjestyksen ja mielikuvituksen oletetaan olevan mahdollisesti puhtaasti henkisiä ja vailla aineellista pohjaa. Kolmannen teorian mukaan kaikilla psyykkisillä prosesseilla on fysiologinen perusta. Neljännen teorian mukaan ymmärrys psyykkisten prosessien taustalla olevista fysiologisista prosesseista on nykyisellään vielä niin riittämätön, että niiden perustelu fysiologisilla prosesseilla on toistaiseksi turhaa ja tarpeetonta. Viidennen teorian mukaan ymmärrys psyykkisten prosessien taustalla olevista fysiologisista

²⁷ Bleuler 1924, 5.

²⁸ Han 1922.

²⁹ Murphy 1929, 18.

³⁰ Han 1922, 4-5.

prosesseista kasvaa ja tarkentuu jatkuvasti tieteellisen tiedon lisääntyessä.³¹ Bainin teos on tässä opinnäytetyössä käsitellyistä vanhin, ja sen mukaan sen ilmestymisajankohdan tieteellinen ymmärtämys fysiologisten ja psyykkisten prosessien yhteydestä rajoittui lähinnä muutamien aistien neurologisten prosessien ymmärtämiseen. Bainin teoksen toisessa luvussa psyykkisten prosessien yhteyttä fysiologiaan prosesseihin perustellaan ihmisten kasvojen ilmeillä, jotka ovat yleensä yhteydessä tiettyihin koettuihin tunteisiin ja toistuvat yleensä niiden kokemisen yhteydessä aina samanlaisina.³² Bainin teos myös painottaa aivojen toiminnan riippuvuutta veren saannista, jopa siinä määrin, että tietyissä tapauksissa riittävän verenkierron tiedetään parantaneen vajaamielisyyden.³³

3 Aivokorteksi – tietoisuuden fysiologinen keskus?

Seuraavaksi siirrytään tietoisuuden ja fyysisten toimintojen välistä suhdetta selittävistä filosofisista teorioista siihen mihin fysikaaliseen aivoalueeseen tietoisuuden keskus – itsestään ja ympäristöstään tietoinen, harkitseva osa psyykestä on paikannettavissa. Monien tämän aikakauden teosten, mukaan lukien Bleulerin kirjan mukaan ihmisen psyyken toiminta on niin riippuvaista aivokuoresta, että sen voi nähdä sijaitsevan pelkästään siellä, vaikka aivokuori vastaa myös muista kuin psyyken toiminnoista. Bleulerin mukaan abstrakti ajattelu on ominaista neurologisen keskuksen luonteelle ja psyykkiselle toiminnalle. Bleuler näkee tietoisuuden kaksijakoisesti joko läsnäolevana tai poissaolevana, vaikka tunnustaakin tietoisuuden selkeyden riippuvuuden täysin tai osittain tietoisien käsitteen täydellisyydestä, mikä sisältää myös epärelevanttien ajatusten rajaamisen sen ulkopuolelle.³⁴ Bleulerin mukaan aivokorteksi on riippuvainen myös monista tiedostamattomista ja triviaaleista teoista, joita ovat esimerkiksi hiusten sively tai hyönteisen ravistelu vaatteista. Tiedostamattomia ovat myös useimmat automatisoituneista tai vähäpätöisistä teoista sekä osa sellaisista teoista, jotka tulevat tiedostetuiksi ainoastaan myöhemmin rentoutuneessa mielentilassa, unessa tai hypnoosissa.³⁵

Länsimaisessa lääketieteessä laajalti vallalla ollut käsitys siitä, että aivokuorella ei ole minkäänlaista järjestäytyntä ja mielen toimintoihin vaikuttavaa rakennetta oli tullut aikaisemmin haastetuksi ensimmäisen kerran anatomi Luigi Rolandon (1773-1831) toimesta. Rolando esitti myös hypoteeseja eri mielen toimintojen paikantumisesta erilaisiin aivoalueisiin, ja tämä tutkimusalue

³¹ Bain 1892, 2-3.

³² Bain 1892, 7.

³³ Bain 1892, 31.

³⁴ Bleuler 1924, 3.

³⁵ Bleuler 1924, 8.

kehittyi huomattavasti 1800-luvun aikana. Rolandon teorit johtivat myöhemmin Franz Joseph Gallin frenologiana tunnetun pseudotieteen kehittymiseen.³⁶

Myös George W. Henryn teoksessa tietoinen toiminta paikannetaan nimenomaan isoihin aivoihin ja erityisesti niiden aivokuoreen. Kuitenkin vielä Henryn teoksen kirjoittamisen aikoihin aivokuoren pienempien osien tarkempien roolien merkitys aivotoininnan kannalta oli tuntematon. Eräänä poikkeuksena tästä voidaan kuitenkin mainita pääläenlohko, jonka nähtiin toimivan aistituntemusten erottelijana ja kehon tasapainon säätelijänä.³⁷ Bleulerin maailmankuvassa erityisesti aivokuorelle paikannettavissa oleva tietoisuus oli elolliset olennot - ihmiset mukaan lukien - elottomasta maailmasta erottava ominaisuus.³⁸

4 Aivotointojen yhteydet psyykkisiin prosesseihin

Aivokuoren tarkka funktio ja toiminnot ovat askarruttaneet neuropsykologeja jo David Ferrierin ja Franz Joseph Gallin päivistä saakka.³⁹ Ajatus, jonka mukaan aivojen eri osa-alueet vastaavat eri psyykkisistä toiminnoista on alun perin peräisin Gallilta ja Spurzheimilta, ja se kohtasi aluksi paljon vastustusta (ilmeisesti suureksi osaksi siksi, että aluksi pseudotieteeksi mielletty frenologia omaksui tämän teorian hyvin vahvasti), minkä lisäksi aluksi näille teorioille oli vaikeaa löytää vahvaa tieteellistä näyttöä. Erityisesti Gall kannatti näkemystä, jonka mukaan yksilöllisestä persoonallisuudesta vastaava neurologinen rakenne on yleensä perinnöllinen.⁴⁰ Sitä ennen aivojen uskottiin yleisesti toimivan yhtenäisenä kokonaisuutena ilman tällaista sisäistä jakoa, vaikka joitakin yksittäisiä ehdotuksia aivojen eri aivoalueiden erikoistumisesta erilaisiin toimintoihin oli esitetty jo 1300-luvulla. Gallin tekemä jako erilaisista psyykkisistä toiminnoista vastaaviin aivoalueisiin sisälsi muiden muassa verbaalisesta muistista, henkilömuistista, itsetunnosta ja varovaisuudesta vastaavat aivoalueet.⁴¹

Descartesin ajattelussa tunteet ovat aina selitettävissä fysiologisilla tapahtumilla, kuten veren virtauksella ja siitä seuranneilla liikkeillä aivoissa. Descartesin mukaan ihmisillä oli kuusi päätunnetta, joita ovat ihmettely, rakkaus, viha, intohimo, ilo ja suru. Tämän teorian mukaan tunteet ja niiden intensiteetti perustuvat aina älylliseen laskelmointiin. Tämä teoria synnytti myös myöhemmin 1800-luvulla teorian ”taloudellisesta ihmisestä”, joka vältteli tuskaa ja etsi samalla mielihyvää. Psykofysiikka oli 1800-luvulla muotoutumaan alkanut tieteellisen psykologian

³⁶ Bem et. al 2021, 4.

³⁷ Henry 1925, 9.

³⁸ Bleuler 1924, 2.

³⁹ Postman 1962, 31.

⁴⁰ Postman 1962, 33.

suuntaus, jonka tavoitteena oli löytää yhteys ajatusten ja muiden psyykkisten toimintojen ja fysiikaalisten toimintojen, kuten aivojen synapsien välisten sähköisten impulssien välille. Tämän tieteenhaaran perustajana pidetään saksalaista fysiologia Gustav Fechneriä (1801-1887), joka opetti fysiikkaa Leipzigin 1800-luvun alussa ja kiinnostui fysiologisista kysymyksistä sähköllä tekemiensä kokeiden myötä. Johann Friedrich Herbart (1776-1841) oli ensimmäinen tutkija, jonka tavoitteena oli matemaattisten kaavojen muodostaminen psyykkisten prosessien pohjalta. Saksalainen fysiologi Ernst H. Weber (1795-1878) ensimmäisenä oppi lihasten ja ihon tuntoherkkyyttä kartoittavien tutkimustensa pohjalta, että havaittavissa olevien ärsykkeiden erojen suuruus oli verrannollinen alkuperäisen ärsykkeen voimakkuuteen, mikä johti niin kutsutun Weberin teorian muodostumiseen.⁴² Fechnerin psykofyysisiä tutkimuksia ajoi voimakkaasti eteenpäin eräänlainen materiaallinen monismi eli pyrkimys henkisten toimintojen materiaalsen pohjan löytämisestä. Vaikka Fechnerin tutkimukset eivät aluksi saaneet suurta kannatusta, ne muuttivat psykologisen tutkimuksen kentän ainakin yhden sukupolven ajaksi siitä eteenpäin.⁴³ Fechner erotteli sisäisen ja ulkoisen psykofysiikan toisistaan. Sisäisellä psykofysiikalla hän tarkoitti aistimusten vastaanottoa Magendien takajuurisolmuketeorian mukaisesti, jonka tehtävänä oli vastaanotettujen aistimusten välittäminen aivoihin. Samalla Fechner oli tietoinen siitä, että hänen aikakautensa psykofyysiset kokeet rajoittuivat ulkoisen psykofysiikan kokeisiin, ja kaikki mahdollinen tieto sisäisestä psykofysiikasta oli johdettavissa tai pääteltävissä ensiksi mainituista ainoastaan välillisesti.⁴⁴

Fysiologisen psykologian varsinaisena isänä pidetään kuitenkin Charles Belliä (1774-1842), ja tämän oppialan lähtöpisteenä voidaan pitää hänen vuonna 1811 julkaistua teostaan *Idea of a New Anatomy of the Brain*. Hänen ajatustensa pohjalta Francois Magendie kehitti vuonna 1822 teorian siitä, että hermoston takajuurisolmukkeiden päätehtävänä on aistimusten välittäminen aivoihin ja etujuurisolmukkeet vastaavat liikkeistä. Nämä havainnot toimivat 1800-luvun psykologian lähtökohtana, joiden päälle myöhemmin esimerkiksi Frans Joseph Gall alkoi muodostaa teorioita aivojen eri osa-alueiden erikoistumisesta erilaisiin toimintoihin.⁴⁵

1800-luvulla neuroanatomisessa tutkimuksessa tapahtui merkittäviä edistysaskeleita, joista suurin osa sijoittuu suunnilleen vuosien 1825-1875 väliselle ajanjaksolle, jonka voidaan katsoa alkaneen Franz Joseph Gallin teoksen *On the Functions of the Brain* (1822-1825) julkaisulla ja päättyneen

⁴¹ Postman 1962, 34.

⁴² Yaroshevsky 1990, 188.

⁴³ Smith 2013, 83.

⁴⁴ Wade 1995, 49.

⁴⁵ Wade 1995, 32.

David Ferrierin teoksen *The Functions of the Brain* (1876) julkaisuun. Tällä aikakaudella neurofysiologiassa myös tapahtui perustavanlaatuisen muutos puhtaasti psykologisesta tutkimuksesta toistettaviin ja kontrolloituihin kokeisiin.⁴⁶ Tästä huolimatta 1800-luvulla puhtaasti materialistinen psykologinen tutkimus ei lisääntynyt pelkästään materialistisiin havaintoihin pohjautumattomien psykologisten selitysmallien kustannuksella, ja monet tämän aikakauden neurofysiologian tutkijat olivat enemmän jonkinlaisen dualismin kuin materialistisen monismin kannattajia, ja monet pitivät aivokuoren älyllisiä toimintoja kategorisesti erillisinä aivorungon ja selkäytimen sensomotorisista toiminnoista.⁴⁷

Suurimmat edistysaskeleet eri aivoalueiden lokalisoinnin tunnistamisessa otettiin 1870-luvulla, jolloin ensimmäistä kertaa otettiin käyttöön mikroskoopin alle asetettavien solunäytteiden värjäminen niiden paremman erotettavuuden saavuttamiseksi. Eräs tällainen tutkimusmenetelmä oli vuonna 1873 käyttöön otettu Golgin hopeanitraattimenetelmä. Ramon y Cajal havaitsi hermosolujen välisten synapsien olemassaolon vuonna 1889, ja Waldeyer kehitti neuroniteoriaansa aksoneineen ja dendriitteineen näiden havaintojen pohjalta kaksi vuotta myöhemmin. Tämä johti neurologian seuraavaan kehitysvaiheeseen, jossa Hughling Jacksons kehitti teoriansa hermoverkoston kolmesta perustavanlaatuisesta tasosta, jotka ovat alin taso, johon kuului ainoastaan selkäytimen toiminta, toiseen tasoon, johon kuului ydinjatkeen ja keskiaivojen toiminta ja kolmannen ja ylimmän tason luonnollisesti muodostava aivokorteksi, johon varsinainen tietoisuus ja tahdonalainen käytös ovat paikannettavissa.⁴⁸

Hermann Ebbinghaus tutki muistin kokeellisesti ja määrällisesti korkeampia prosesseja sellaisella tavalla, jota Wundt oli aikaisemmin pitänyt mahdottomana. Hänen tutkimuksensa oli ensimmäinen ihmisen muistia koskenut objektiivinen tutkimus, joka ei kuitenkaan ollut luonteeltaan psykofyysinen. Tämä johti G. E. Müllerin kritiikkiin Ebbinghausia kohtaan siinä, että hän oli hänen mukaansa epäonnistunut introspektion sisällyttämisessä tutkimuksiinsa, ja Müllerin omat tutkimukset johtivatkin introspektion käsitteen vakiintumiseen modernissa psykologiassa tavalla, jota on pidetty jopa kognitiivisen psykologian edeltäjänä. Ebbinghausista poiketen Müller ei myöskään pitänyt oppimisen prosessia mekaanisena, vaan havaitsi, että hänen kokeidensa tutkittavat henkilöt etsivät oppimiensa asioiden merkityksiä ja yhteyksiä aktiivisesti ja oma-aloitteisesti.⁴⁹

⁴⁶ Greenwood 2007, 203.

⁴⁷ Greenwood 2007, 204.

⁴⁸ Flugel 1970, 187.

⁴⁹ Watson 1963, 314.

Vaikka Wundtin laboratorioissa tehdyt kokeet epäonnistuivatkin suorien yhteyksien osoittamisessa ulkoisten ärsykkeiden ja psyykkisten prosessien välille ja osoittivat samalla puhtaasti introspektioon pohjaavien psykologisten tutkimusten epäluotettavuuden, näissä laboratorioissa tehtyjen subjektiivisten menetelmien epäonnistumisten taustalla katsotaan yleisesti olevan seuraavat teoriat tai metodit: fenomenalismi, jolla tarkoitetaan tietoisuuden olevan täysin ulkoisiin tapahtumiin liittymättömien ilmiöiden summa, atomismi, introspektionismi ja kvasi-determinismi, joka olettaa jonkin yksittäisen psyykkisen toiminnon selittäjäksi vain yhden fysiologisen syyn. Tämän seurauksena Wundt hylkäsi kokeelliset menetelmät 1800-luvun aikana täysin.⁵⁰ Wundt teki varhaiset tutkimuksensa lihasten ja niihin liittyvien hermojen fysiologian parissa, mutta myöhemmin hänen akateeminen kunnianhimonsa siirtyi kattamaan tuohon aikaan uuden evoluutiopsykologisen näkökulman. Vaikka Wundt ei pitänytkaan psykologiaa varsinaisena luonnontieteenä, hän kannatti psykologiassa puhtaan introspektion ohella sellaista tieteellistä metodia, joka perustuu fysikaalisten ärsykkeiden ja niitä seuranneiden neurologisten muutosten mittaamiseen.⁵¹

S. T. Hanin mukaan keskushermoston päätavoite on kaikkien ihmisruumiin toimintojen, niin psyykkisten kuin sen ulkopuolisten elimienkin yhteen kokoaminen. Tietoisuudella on olemassa lukuisia eri tasoja, ja korkeampien tasojen funktiona on alempien tasojen ohjaaminen ja yhteen kokoaminen eli toisin sanoen toimiminen niiden eräänlaisena ”orkesterinjohtajana”. Tämän teorian mukaan ihmisen egon tärkeimpänä tavoitteena on kaikkien tietoisuuden toimintojen kokoaminen yhteen ja siten täydellisen yhtenäisyyden saavuttaminen niiden osa-alueiden välillä.⁵² Mikään fyysinen tai fysikaalinen efekti ei koskaan johdu yhdestä syystä, vaan se on usean syyn summa.⁵³ S. T. Hanin mukaan viime vuosien aikana erilaisten henkisten funktioiden paikantamisessa aivojen eri osiin oli tapahtunut suurta edistystä.⁵⁴ S. T. Hanin mukaan refleksit ovat puhtaasti fysikaalisia ja selkäytimestä johtuvia ja tietoisuudesta riippumattomia. S. T. Hanin siteeraaman tohtori McDougallin mukaan tämä kuvaa ihmisiä ja muita ”korkeammalle tasolle” kehittyneitä eläimiä, mutta samaa ei voi varmuudella sanoa ”alemman tason” eliöistä. Tämä näkemys on perusteltavissa sillä, että ensiksi mainituilla reflekseissä ei tapahdu oppimisesta johtuvaa mukautumista.⁵⁵ S. T. Han itse jakaa tohtori McDougallin näkemyksen tässä asiassa. Kuitenkin eräät muut asiantuntijat,

⁵⁰ Yaroshevsky 1990, 201-202.

⁵¹ Smith 2013, 83.

⁵² Han 1922, 27.

⁵³ Han 1922, 29.

⁵⁴ Han 1922, 31.

⁵⁵ Han 1922, 34.

kuten professori Stout, eivät täysin torju näkemystä oppimisesta tapahtuvan mukautumisen vaikutuksesta ihmisen reflekseihin.⁵⁶

S. T. Hanin mukaan ulkoisten ärsykkeiden voimakkuus ei pääsääntöisesti vaikuta koettuun tuntemukseen, mutta niiden laatu ja sisältö vaikuttavat, tämän kuitenkin vaikuttamatta kaikkiin tapauksiin.⁵⁷ Joidenkin kirjoittajien mukaan ”korkeammat” henkiset toiminnot tapahtuvat täysin irrallaan fyysisistä toiminnoista ja ilman minkäänlaisia fyysisiä tuntemuksia, jolloin ne juontuvat puhtaasti egosta, mikä on dualistinen ja psykofyysisen parallelismin mukainen näkemys. Tämä on myös erityisesti interaktionistien kannattama näkökanta. S. T. Han itse torjuu tällaisen puhtaasti interaktionistisen näkökulman ja väittää, että jos tämä pitäisi paikkansa, silloin esimerkiksi fyysisellä uupumuksella ei voisi olla suoraa vaikutusta mielialaan. S. T. Hanin mukaan ”korkeammat” henkiset toiminnot korreloivat aivojen toimintojen kanssa suoraan ja fysikaalisten toimintojen kanssa epäsuoraan. S. T. Han väitti myös, että vaikutus psyykkisten ja fysikaalisten toimintojen välillä on sellainen, että fysikaaliset toiminnot saattavat vaikuttaa psyykkisiin toimintoihin kielteisesti, mutta psyykkiset toiminnot saattavat vaikuttaa fysikaalisiin toimintoihin positiivisesti.⁵⁸ Automatismi olettaa sellaisen yksisuuntaisen vaikutuksen fysikaalisten prosessien ja mielen välille, jossa tietyt fysikaaliset prosessit aiheuttavat muutoksia tietoisuuden tiloihin, mutta sama ei toimi toiseen suuntaan.⁵⁹

Funktionalismia pidetään modernin psykologian koulukunnista kenties kaikkein konservatiivisimpana, ja se perustuu suoraan Jamesin esittämiin ajatuksiin. Ensimmäisenä funktionalistisena kirjoituksena pidetään yleisesti John Deweyn Psychological Review -lehdessä julkaistua artikkelia ”The Reflex Arc Concept” vuodelta 1896. Tässä artikkelissa Dewey yritti laajentaa käsitystä puhtaasti fysiologisperäisestä refleksistä. Tämä perustui teoriaan siitä, että refleksit eivät kummunneet tyhjästä, vaan ne pohjautuivat niitä edeltäviin reaktioihin ja niiden pohjalta muodostettuihin funktioihin. Funktionalismi perustui pääosin biologiaan, ja se rinnastaa ihmismielen eläinten kykyyn sopeutua ympäristöönsä oppimisen avulla.⁶⁰

Sir William Mitchellin mukaan yritettäessä ymmärtää suhteita mielen toimintojen ja neurologisten prosessien välillä neurologiassa syyllistytään herkästi sekä metafyyssiseen että loogiseen virhepäätelmään. Metafyyssisessä virhepäätelmässä mielen liikkeille A kehitellään niiden kanssa yhtäaikaaisesti esiintyvistä aivotoinnoista selitys B, vaikka niiden välillä ei aina tarvitse olla

⁵⁶ Han 1922, 35.

⁵⁷ Han 1922, 38.

⁵⁸ Han 1922, 39-41.

⁵⁹ Han 1922, 44.

⁶⁰ Pillsbury 1929, 276-277.

luonnollista syy-seuraussuhdetta, vaan niiden yhtäaikainen esiintyminen saattaa johtua muistakin, neurologialle tuntemattomista syistä. Looginen virhepäätelmä syyllistyy kokemuksen kvasifyysiseen selitykseen, mikä ilmenee yritettäessä luoda eksakteja mittareita subjektiivisille tunteille, sillä subjektiiviset tunteet eivät ole Mitchellin mukaan pelkistettävissä kemiallisen ja fysikaalisen maailman ilmiöihin. Tämä on samalla Mitchellin maailmankuvan mukaisesti dualismin hyväksyvä selitysmalli. Mitchellin mukaan eräs ihmisen tietoisuuteen ja alitajuntaan liittyvä myytti on sekin, että kun jokin koettu kokemus varastoidaan ihmisen alitajuntaan myöhempää muistamista ja käyttöä varten, samalla se riisutaan siihen liittyvistä koetuista tunteista. Tähän liittyy filosofinen ongelma siitä, että mitkä kokemukset pohjimmiltaan ovat ihmisten ”peruskokemuksia”, joiden sekoituksia kaikki muut kokemukset ovat ja jotka ovat johdettavissa näistä peruskokemuksista. Mitchellin mukaan ihmisen aivot ovat kaikista maailman tunnetuista järjestelmistä ja elimistä kaikkein mutkikkain ja siten kaikkein vaikeimmin selitettävissä oleva järjestelmä, mutta siitä huolimatta aivotoimintoja voi yrittää ymmärtää mekaanisin ja luonnontieteellisin keinoin, kuten aivoaaltoja lukemalla. Tuon aikakauden neurotieteelle muiden muassa vielä sähköimpulssin tarkka johtuminen neuronien välillä oli arvoitus. Vaikka tuon aikakauden neurotieteelle oli vielä arvoitus, kuinka ihmisen aivot fysikaalisesti siirtyivät yhdestä mielentilasta seuraavaan, siitä ei kuitenkaan ollut tuon aikakauden neurotieteilijöille minkäänlaista epäselvyyttä, että fysiologinen muutos kahden peräkkäisen mielentilan välillä oli olemassa.⁶¹

Mitchellin mukaan kaikkein paras tietoisuuden olemassaolon todistamisen testi liittyy tietoisuuden haltijan kykyyn oppia uusia asioita. Tällainen oppimisen kyky ei rajoitu keskushermostoon, vaan ilmenee Mitchellin mukaan myös eri eläinlajien pehmytkudosten kykyyn mukautua kasvunsa aikana ympäristönsä muuttuviin olosuhteisiin, mikä ei kuitenkaan vielä itsessään ole todiste tietoisuuden olemassaolosta, vaan oppimisesta tulee puhua niiden yhteydessä ainoastaan metaforisesti.⁶² Suurin ongelma tässä testissä on oppimisen olemassaolon todentaminen ulkopuolisin keinoin eli se, että minkä ulkopuolinen havainnoija pystyy luokittelemaan oppimiseksi ja minkä ei. Tämän näkemyksen mukaan koko elämä itsessään on oppimisprosessi, sillä kaiken sen luonteeseen kuuluu aina liikkeessä oleminen ja olion ympärillä tapahtuviin muutoksiin reagointi sekä ympäristön vaaratilanteilta suojautuminen.⁶³ Pohjana ihmisen tietoisuuden kehittymiselle mutkikkaammille tasoille on yksinkertaisimpien ja vaistonvaraisimpien toimintojen muuttuminen automatisoiduiksi ja refleksinomaisiksi, mikä vapauttaa neurologista kapasiteettia mutkikkaampien toimintojen omaksumiselle. Tämä ilmenee siten, että ”kehittymättömämmät” selkärankaisten, kuten

⁶¹ Mitchell 1907, 26-35.

⁶² Mitchell 1907, 48.

kalat ja sammakkoeläimet, toipuvat niiden keskushermostoihin kohdistuneista vaurioista nopeammin.⁶⁴ Ihmisen aivokuori voi tällä tavoin sopeutua muuhun hermojärjestelmään niin pitkälti, että se kykenee suorittamaan tietoisia valintoja eri perinnöllisten hermopolkujen välillä. Ihmisen oppiessa jonkin toiminnon ja sen muuttuessa aikaisempaa automatisoituneemmaksi toiminnon loppuunsaattamiseen vaadittavat sensoriset edellytykset samalla vähenevät. Mitchellin kirja torjuu teorian, jonka mukaan ihmisaivojen ”mentaalinen aspekti” ulottuu sen pienimpiin tuntuuihin partikkeleihin eli atomitasolle asti.⁶⁵ Mitchellin mukaan mahdollisuudesta jakaa aivojen toiminta erilaisiin neurologisiin osiin ei voida suoraan johtaa psyyken tai tietoisuuden jakamista vastaavanlaisiin osiin, eli mielen toiminta ei ole tässä mielessä suoraan fysiologista, mikä on dualismin mukainen näkemys.⁶⁶

Myös William A. Whiten teos *Foundations of Psychiatry* alkaa väitteellä, jonka mukaan siihen asti lääketieteen historiassa psykiatria on pidetty kaikista muista lääketieteen aloista erillisenä alana siitä syystä, että sen kuvaamille häiriöille ei varsinkaan tuon aikakauden tieteellisen kehityksen puitteissa pystytty yleensä antamaan minkäänlaista fysiologista selitystä toisin kuin aivojen ulkopuolella ilmeneville sairauksille, vaan siihen mennessä tapahtuneet psykiatrian löydökset ja havainnot perustuivat yksinomaan oireiden huolelliseen ylöskirjaamiseen ja luokitteluun, ja yhä tarkentuvat havainnot johtivat yhä uusien psykiatristen sairauksien alaryhmien löytymiseen eli parantuneeseen diagnostiseen taksonomiaan. Whiten teoksen mukaan psykiatrian opiskelija kohtaa opiskelujensa aikana sen ongelman, että siinä missä kaikkialla muualla lääketieteessä ihmiskehoa käsitellään erilaisista elimistä muodostuneena järjestelmänä eli osiensa summana, psykiatrian näkökulma tutkimusaiheeseensa keskittyy lähtökohtaisesti enemmän ulkoisen kokonaiskuvan muodostamiseen. William A. White väittää, että alempien hermostollisten toimintojen päätarkoituksena on vain ruoansulatuksen ja sydämen sykkeen kaltaisten peruselintoimintojen ylläpitäminen. White myös väittää, että voidakseen mukautua ympäristöönsä yksilön on täytynyt käydä läpi seuraavat kolme vaihetta: informaation vastaanotto ympäristöönsä havainnoiden, sen prosessointi sen aikaisempiin kokemuksiin yhdistämällä (assosioinnin prosessi) ja soveliaiden toimintojen muodostaminen näiden pohjalta. Assosiointiprosessia kutsutaan järkeilyksi, mikäli sen taustalla on vähintään yksi uusi ajatus, ja järkeilyn seurauksena syntyneitä ajatuksia kutsutaan päätökseksi. Aistit ovat vastuussa ensimmäisestä vaiheesta, älykkyys seuraavasta ja opitun muuttaminen liiketoiminnoiksi viimeisestä vaiheesta. Ratkaisevaa muutosta länsimaisen kokeellisen

⁶³ Mitchell 1907, 38.

⁶⁴ Mitchell 1907, 26-27.

⁶⁵ Mitchell 1907, 43-46.

⁶⁶ Mitchell 1907, 53.

psykologian tutkimuksessa edusti Leipzigin laboratorion avaaminen vuonna 1879, joka johti siihen, että psykologisia prosesseja pystyttiin siitä lähtien tutkimaan sekä sisäisen introspektion että ulkoisten kokeiden avulla. Leipzigin laboratoriossa alettiin myös suorittaa reaktioaikakokeita, joista nk. yksinkertaisessa reaktioaikakokeessa koehenkilö ottaa vastaan signaalin ja lähettää vastareaktion siihen tietoisesti ja nk. monimutkaisessa reaktioaikakokeessa mieli käy muuttumattomassa järjestyksessä läpi henkisiä toimintoja, joista jokainen vaatii tietyn ajan toteutuakseen. Monet näitä kokeita suorittaneista saivat tulokseksi, että näiden kahden erityyppisen kokeen tuloksia oli vaikeaa erottaa toisistaan, sillä molemmat vaikuttivat automaattisilta, eikä Wundtin ehdotus reaktioajan pidentämiseksi toisenlaisten testitulosten saamiseksi tuottanut tulosta.⁶⁷

Bleulerin maailmankuvassa psyyke eroaa tiedostamattomista reflekseistä siten, että siinä missä refleksit toimivat mekaanisesti ja reagoivat samanlaiseen stimulaatioon aina samalla tavalla, psyyke voi reagoida samanlaiseen stimulaatioon äärettömän monin eri tavoin. Myös erään tietoisuuden automaattista erottava ominaisuus on sen kyky muistaa asioita. Bleulerin mukaan sentripetaalisia toimintoja oli neljää eri tyyppiä, joita olivat tunteet ja kolmeen ryhmään jakautuvat havainnot, joihin lukeutuivat aistihavainnot, muistot ja assosiaatiot.⁶⁸

Edward Titchenerin teoksen "A Textbook of Psychology" mukaan ihmisen psyykkisistä prosesseista erityisesti kaksi on merkitykseltään ylitse muiden: kinestesia eli ihmisen tahdonalainen kyky liikuttaa esimerkiksi raajojaan ja lihaksiaan sekä mielensisäinen mentaalinen kuvasto. Tästä johtuu, että ihminen on Titchenerin mukaan aina ensisijaisesti liikkuva organismi, jonka tietoiset ajatukset ja mielikuvat ovat pitkälti seurausta hänen suorittamistaan liikkeistä.⁶⁹ Samalla ihmisen kyky ymmärtää sanojen merkityksiä on yhteydessä hänen verbaaliseen ajatteluunsa eli kykyynsä nimetä mielessään kohtaamiaan ja näkemiään asioita verbaalisesti. Titchenerin mukaan ymmärtäminen ei kuitenkaan ole aina tietoinen prosessi, mikä ilmenee esimerkiksi automaattisessa siirtymisessä puhutusta kielestä toiseen tai musiikin esittämisessä. Lisäksi Titchenerin mukaan hänen aikakautensa käsitys ihmisen havaitsemiskyvystä oli täydellinen, ja se perustui neljään pääperinsiippiin, jotka olivat huomion keskittäminen, siitä seuraava sensorinen havaitseminen ja aistihavainnolle annettu looginen ja havaittajan aikaisempaan tietoon ja kokemuksiin perustuva looginen selitys, joista seuraa tämän havainnon hyödyntäminen havaittajan liikkeissä.⁷⁰ Titchener kuitenkin muistuttaa myös, että joidenkin psykologien mukaan ihmisen havainto on kuitenkin

⁶⁷ Kendler 1987, 31.

⁶⁸ Bleuler 1924, 11.

⁶⁹ Titchener 1909, 12.

samalla jotakin enemmän kuin vain näiden tekijöiden summa, eli toisin sanoen näiden psykologien käsitys muistista oli assosiationismin mukainen. Samalla tavalla kuin helminauha pitää helmiä yhdessä tai muurauslasti tiiliä yhdessä, myös ihmisen mielessään eri asioiden välille rakentamat assosiaatiot yhdistävät nämä mielikuvat toisiinsa. Tällainen assosiaation laki on Titchenerin mukaan voimakkaimmillaan pienillä lapsilla, jotka esimerkiksi saattavat kutsua jokaista miestä "isäkseen".⁷¹

Rosanoff jakoi huomion kahteen osa-alueeseen, jotka ovat spontaani sekä tahallinen huomio. Näistä ensin mainittu on näistä kahdesta vähemmän mutkikas ja siten alempiarvoisempi ja se muodostuu lähinnä huomion keskittämisestä käsillä oleviin aistihavaintoihin. Tila, jossa nämä huomion muodot ovat vaurioituneet on nimeltään huomiokyvyn täydellinen lamaannustila, ja siihen liittyy aina tietoisuuden sumentuminen. Tilaa, jossa vain kyky tahalliseen huomioon on vaurioitunut on nimeltään huomion epänormaali liikkuvuus.⁷² Assosiaatioita on olemassa kahta eri lajityyppiä: tahdonalaisia ja automaattisia. Tahdonalaisia assosiaatioita johtavat ohjaavat ideat. Eräs tahdonalaisten assosiaatioiden tärkeimmistä tehtävistä on spontaanisti tapahtuvien automaattisten assosiaatioiden toiminnan estäminen. Huomiokyvyn heikentyminen johtuu ymmärryskyvyn hidastumisesta, mikä liittyy reaktionopeuden hidastumiseen, ja nämä myös muodostavat psyykkisen paralyysin ensimmäisen vaiheen.⁷³

5 Persoonallisuuden rakenne

Gordon W. Allportin teos *Personality: A Psychological Interpretation* asettaa peruslähtökohdakseen ihmisten yksilöllisyyden, mitä se pitää samalla tieteessä (kuten psykologiassa) vallitsevan perusolettamuksen vastakohtana, joka sivuuttaa yksilöiden kokemukset samalla kun se pyrkii loputtomaan samankaltaisuuksien ja säännönmukaisuuksien etsimiseen kohteistaan pyrkimyksensä ymmärtää maailmankaikkeutta purkamalla ja luokittelemalla sen erilaisiin kategorioihin, mikä samalla sivuuttaa mielen prosessien ja fyysisten toimintojen välisen suhteen tieteellisen tutkimuksen.⁷⁴ Allport myös näkee lähes jokaisen siihen mennessä kehitetyn psykologian koulukunnan, kuten esimerkiksi psykoanalyysin ja Gestalt-psykologian yrityksinä tämän psykologiaan sisältyvän dilemman ylittämiseksi ja uudelleenlaisiksi menetelmiksi keskittyttäessä yksilöiden psykologiaan ryhmien kustannuksella.⁷⁵ Allport ei uskonut ihmisen persoonallisuuteen pysyvänä identiteettinä, vaan näki siinä olevan kyse enemmänkin tekemisestä kuin olemisesta, ja

⁷⁰ Titchener 1909, 52-54.

⁷¹ Titchener 1909, 459.

⁷² Rosanoff 1927, 48.

⁷³ Rosanoff 1927, 49.

⁷⁴ Allport 1938, 4.

⁷⁵ Allport 1938, 7.

sen muotoutuvan vuorovaikutuksessa ulkomaailman kanssa, vaikka persoonallisuudenkin saattoi määritellä usealla eri tavalla.⁷⁶

Alfred Adler pitää teoksessaan *The Practice and Theory of Individual Psychology* (1920) oman aikakautensa lähestymiskulmaa psykologiaan liian yksilökeskeisenä, varsinkin mitä tulee lukuisiin hypoteeseihin, joita ei vielä ole ehditty kokeellisesti testaamaan, vaikka tämä ei hänen mielestään ehkä olekaan niin suuri ongelma psykoanalyttisessa koulukunnassa. Tämä olisi myös selittänyt erilaiset painotukset tuon aikakauden psykologisten koulukuntien välillä. Adler myös pohtii psykoanalyttikon potilaan kykyä itsereflektioon; vaikka potilas yleensä pystyy tiedostamaan omien psyykkisten prosessiensa häiriintyneisyyden, hän on samalla myös samojen psyykkisten prosessien vanki eikä siten kykene tervehen henkilön täysin objektiiviseen ajatteluun. Tätä ongelmaa on käsitelty myös Adlerin toisessa kirjassa nimeltä *The Neurotic Constitution*, jossa hän tulee siihen johtopäätökseen, että tämän saavuttaakseen sairastuneen on turvauduttava erilaisiin ”temppuihin”, joita ovat esimerkiksi tietoisien tavoitteiden tukahduttaminen siirtämällä ne alitajuntaan.⁷⁷ Adler uskoi, että ihmisen koko tietoisuuden päätavoite biologian näkökulmasta oli jonkin tietyn elämäntavoitteen saavuttamisessa. Tämä näkemys oli myös harmoniassa niiden Vaihingerin ja Bergsonin teorioiden kanssa, joiden mukaan tietoisuus on pohjimmiltaan kehittynyt tiedostamattomista vaistoista ja se on kehittynyt aggression toteuttamista varten. Alitajuntaan tukahdutettujen tavoitteiden nouseminen myöhemmin takaisin osaksi tietoisuutta ja elämäntavoitteiden rakentaminen niiden pohjalta saattoi Adlerin mukaan olla psykoosin oire.⁷⁸

Wundt jakoi ajatteluprosessit kahteen metodiin: ensiksi mainittu, joka kuvaa ”tajunnan virtaa” pysäytettyinä yksittäisiin hetkiin, oli nimeltään *Beschreibung* (mikä tarkoittaa kirjaimellisesti ”kuvausta”) ja toinen oli nimeltään *Vorstellung* (mikä kirjaimellisesti tarkoittaa ”ilmiasua” tai ”mielikuvaa”), ja siihen liittyi mielikuvien ja aistikokemusten mittaaminen esimerkiksi niiden ajallisen keston ja selkeyden mukaan. Wundt piti ensiksi mainittua metodia huonona ja se kattaakin vain kaksi prosenttia hänen tutkimuksestaan.⁷⁹

Kuitenkin se, miten Wundt käytti introspektion käsitettä erosi merkittävästi siitä, kuinka hänen aikakautensa empiristit ja sensationalistit käyttivät sitä ideoiden ja assosiaatioiden tutkimiseen. Wundt erotteli introspektion puhtaaseen introspektioon, millä tarkoitetaan varhaisempien filosofien käyttämää suhteellisen epästrukturoitunutta itsehavainnointia sekä kokeelliseen introspektioon,

⁷⁶ Allport 1938, 25.

⁷⁷ Adler 1920, 227-228.

⁷⁸ Adler 1920, 229.

⁷⁹ Malone 2009, 317.

minkä hän uskoi toimivan hyvänä lähtökohtana tieteelliselle psykologiselle tutkimukselle. Wundtin tiedetään usein myös käyttäneen introspektiota samalla tavalla kuin aikansa fysiologit ja psykofyysikot eli metodina sen selvittämiseksi, että kokiko yksilö jotakin tunnetta vai ei. Wundt jakoi mielen toiminnot kahteen pääryhmään, jotka ovat aistikokemukset ja tunteet, ja hänen mukaansa aistikokemuksia voidaan jaotella modaliteetin ja intensiteetin mukaan. Modaliteetti voidaan tarkemmin jaotella laadullisiin ominaisuuksiin.⁸⁰

Titchenerin teos myös näkee ihmismielen jatkuvana muutoksessa olevien elämäkokemusten summana ja tulee samalla painottaneeksi teoriaa, jonka mukaan ihmismieleltä puuttuu jonkinlainen pysyvä ydin, persoonallisuuden peruskokemus.⁸¹ Myös Mitchellin teos torjuu ajatuksen pysyvästä minäkuvasta ja sen sijaan näkee mielen toisiinsa liittyvien merkitysten verkostona, jonka olemuksen määrittelevät se, minkälaisia reaktioita se tuottaa ympäristöstään saamiinsa ärsykkeisiin.⁸²

Titchenerin teos antaa tietoisuudelle itselleen kaksi erilaista merkitystä: ensisijaisesti tietoisuudessa on kyse mielen tietoisuudesta omista toiminnoistaan, ja tällöin se on samalla jotakin enemmän kuin itse mieli; siinä on silloin kyse mielen toimintoja koskevasta metatietoisuudesta. Tämä on kuitenkin vain ”maalaisjärjen” mukainen käsitys, ja tämäkin käsitys on Titchenerin mukaan virheellinen niin kuin useimmat muutkin ”maalaisjärjen” mukaiset käsitykset. Toissijaisesti tietoisuus on sama asia kuin itse mieli, ja koska ”ensisijainen” eli ”maalaisjärjen” mukainen käsitys mielestä on virheellinen, täytyy Titchenerin mukaan tämän toissijaisen näkemyksen olla ainoa oikea.

Titchenerille tietoisuuden sanakirjamerkitys on sen sijaan kaksijakoisempi: ensisijaisesti sillä viitataan metatietoisuuteen eli ihmisen tietoisuuteen oman tietoisuutensa prosesseista ja toissijaisesti tietoisuuteen itseensä. Samalla Titchener kuitenkin päätyy torjumaan ensiksi mainitun näkemyksen ihmisen metatietoisuudesta osana ihmisen tietoisuutta, sillä se on hänen mukaansa sekä tarpeetonta että harhaanjohtavaa.⁸³ Koska Titchener rajaa metatietoisuuden pois tietoisuudesta, hänen mukaansa tietoisuus eli jonkinlainen tunteiden ja tajunnan virta voidaan liittää myös evolutiivisesti pisimmälle kehittyneisiin eli ”ylempiin” eläimiin.⁸⁴ Koska ihmisen mieli elää ja muuttuu ajan mukana virtaavan joen lailla, ihmisen tietoisuudessa on oikeastaan pohjimmiltaan kyse vain ajallisesti kapeasta, nykyhetken leikkaamasta hetkestä mielen alati muuttuvassa virrassa. Aivan samalla tavoin kuin aistein havaittu maailma ympärillämme on jatkuvassa liikkeen ja muutoksen tilassa ja sen vuoksi esimerkiksi kahta täysin samanlaista valokuvaa siitä ei voida ottaa kahdesti, ei

⁸⁰ Hergenhahn & Henley 2022, 252-253.

⁸¹ Titchener 1909, 16.

⁸² Mitchell 1907, 17.

⁸³ Titchener 1909, 17-18.

⁸⁴ Titchener 1909, 9.

myöskään ihmisen tietoisuus voi olla koskaan täysin samanlainen kahtena eri hetkenä. Tämän ei kuitenkaan välttämättä tarvitse ilmetä rajoituksina ihmisen tietoisessa ajattelussa, sillä muistitoimintojen ansiosta ihmisillä on kyky palauttaa jokin aikaisempi tietoisuuden tila mieleensä tarkoituksellisesti, sillä henkiset prosessit ilmenevät yleensä samankaltaisina samanlaisissa olosuhteissa. ”Eilisen nousuvesi ei koskaan pala niinkuin eilisen tietoisuuskään ei koskaan myöhemmin voi palata täysin samanlaisena, mutta siitä huolimatta psykologian olemassaolo tieteenalana on aivan samalla tavoin mahdollista kuin oseanografian olemassaolo tieteenä”.⁸⁵ Jamesin kapina Wundtin elementarismia vastaan ilmenee kaikkein voimakkaimmin hänen ”tietoisuuden virtaa” koskevassa doktriinissaan, sillä Jamesin mukaan tietoisuuden virran osien alajako eri pituisiin ajallisiin osiin oli pelkkä ihmismielen luoma sosiaalinen konstruktio ja siksi se on pohjimmiltaan harhaanjohtava käytäntö.⁸⁶

Käsitteellään ”ajatusten virta” (stream of thought) James ei viittanut vain älyllisiin toimintoihin, ja hänen vuonna 1892 julkaistussa Principles-teoksen lyhennelmässään käytetty termi ”tietoisuuden virta” (stream of consciousness) lieneekin kohdettaan paremmin kuvaileva. Vuonna 1890 James määritteli tietoisuuden virran muodostuvan viidestä eri osatekijästä, jotka hänen mukaansa ovat ajatusten henkilökohtaisuus (jokainen ajatus kuuluu vain niiden ajattelijalle itselleen, eikä hän näin ollen voi olla suoraan tietoinen muiden ajatuksista), tietoisuuden muuttuvuus, keskeytymättömyys, tarkoituksellisuus ja valikoivuus, mikä rajaa suuren osan kaikista vastaanotetuista aistihavainnoista tietoisuuden ulkopuolelle, osaksi alitajuntaa.⁸⁷ William James on selkeästi ottanut vaikutteita omaan teoriaansa tietoisuuden virrasta sekä psykologisesta vapaan assosiaation menetelmästä että kaunokirjallisesta tajunnanvirtatekniikasta James Joycen ja Sigmund Freudin tavoin.⁸⁸

Mitchellin maailmankuvassa olemassaolevat oliot ovat aina suhteellisia tai relationaalisia eli määriteltävissä ja erotettavissa suhteessa muihin, niistä eroaviin olioihin. Olioiden olemassaolo voidaan todentaa vain eksaktisti mitattavien fysikaalisten ominaisuuksiensa perusteella; esimerkiksi kappale voi lähettää sähkömagneettista säteilyä jollakin tietyllä aallonpituudella, mutta sen havaitseminen tiettyinä värinä on vain sen havaitsijan havainnoima ominaisuus, jota ei objektiivisesti ole olemassa havainnoitsijan tietoisuuden ja kokemusmaailman ulkopuolella. Tämä pätee myös sellaisiin kokemuksiin, jotka ovat varastoituneina ihmismielen tajuntaan, ja joita ei siten

⁸⁵ Titchener 1909, 19.

⁸⁶ Flugel 1970, 131.

⁸⁷ Benjafield 1996, 85-87.

⁸⁸ Wolman 1968, 163.

voida kokea tietoisesti.⁸⁹

Bleulerin kirja erottelee myös massapsykologian omaksi alalajikseen. Sen mukaan massojen psykologia eroaa huomattavasti yksilöpsykologiasta, ja se pitää ensin mainittua huomattavasti epärationaalisempänä ja primitiivisempänä, ja tämä taipumus on sitä korostuneempi mitä suuremmasta ihmismassasta lukumääräisesti on kyse. Massapsykologian katsotaan myös määrittelevän jokaiselle kulttuurille ja historian aikakaudelle ominaisen "ajan hengen". Samalla lapset nähtiin arvostelukyvyyttömämpinä alttiimpia huonoille vaikutteille eli massapsykologian kielteisille vaikutuksille.⁹⁰ George W. Henryn teoksen *Essentials of Psychiatry* (1925) mukaan tuonaikainen psykiatria oli huomattavasti yksilökeskeisempää aikaisempaan psykiatriaan verrattuna, joka taas keskittyi enemmän massapsykologiaan tai mielen yleisiin prosesseihin ja reaktioihin.⁹¹

Oman aikakautensa saksalaisessa kulttuurisessa vallitsevan holistisen näkökannan mukaisesti, jonka mukaan alemmat henkiset toiminnot olivat välttämättömiä ylempien henkisten toimintojen synnylle mutta ei päinvastoin, Wundt jakoi psyykkiset toiminnot kahteen pääluokkaan, jotka olivat ylemmät henkiset toiminnot, jotka muodostuivat kielestä, muistamisesta ja ajattelusta sekä alemmat henkiset toiminnot, jotka muodostuivat aistimisesta, havaitsemisesta, tuntemisesta ja tahtomisesta. Alemmista henkisistä toiminnoista kaksi ensiksi mainittua oli hänen mukaansa mahdollista havaita sekä tutkittavan oman introspektion välityksellä että ulkoisesti testitilanteissa, kun taas jälkimmäiset oli mahdollista havaita ainoastaan ulkoisesti testitilanteissa, ja kaikki korkeammat henkiset toiminnot olivat ulkoisten testitilanteiden ulottumattomissa, ja niitä oli mahdollista tutkia ainoastaan historiallisesti.⁹²

White käyttää kirjassaan Grassetin luomaa sukupuukaaviota, jossa ihmisen psyyken mekanismit jaetaan evolutiivisesti kehittyneimmästä vähiten kehittyneimpään. Toisen samankaltaisen, kehittyneempiin ja vähemmän kehittyneisiin ja neurooseihin pohjautuvan luokittelunsa loi Janet, jota myös hyödynnetään Whiten kirjassa. Psyyken korkeammat kehitysasteet sisälsivät näissä kaavioissa sellaisia ominaisuuksia kuin esimerkiksi kansalaisvelvollisuuden ja hyvän kansalaisuuden noudattamisen.⁹³

William A. Whiten käsitys ihmismielen toiminnasta on vahvasti hierarkkinen. Tämän hierarkian pohjan muodostavat kaikkein primitiivisimmät, evolutiivisesti varhaisimmin kehittyneet ja

⁸⁹ Mitchell 1907, 19.

⁹⁰ Bleuler 1924, 43.

⁹¹ Henry 1925, ix.

⁹² Kendler 1987, 38.

⁹³ White 1921, 57-58.

evolutiivisesti kaikkein "kehittymättömimmillä" eliöillä ilmenevät vaistot. Mitä mutkikkaammista ja sofistikoituneemmista mielen toiminnoista on kyse, sitä evolutiivisesti uudempia ne ovat, sitä useammin niiden ilmeneminen on rajoittunut pelkästään ihmisiin ja sitä useammin ne toimivat evolutiivisesti primitiivisempien toimintojen "pohjalta", mikä tarkoittaa käytännössä sitä, että mikäli ihmisyksilön "primitiivisemmät" mielen toiminnot häiriintyneet, myös niiden "pohjalta" toimivat kehittyneemmät mielen toiminnot ovat myös häiriintyneet, kun taas sama ei toimi toiseen suuntaan, eli "kehittyneempien" mielen toimintojen häiriintymisellä itsessään ei ole vaikutusta "primitiivisempien" mielen toimintojen häiriintyneisyyteen.⁹⁴ Samoin William A. White näkee evolutiivisesti "kehittyneempien" organismien, kuten ihmismielen toimintojen, johtavan suurempaan individualismiin. Tämä sama individualismin toimiminen kehityksen päämääränä ei hänen teorioidensa mukaan päde ainoastaan evoluutioon, vaan hän näki tämän kehityssuunnan toteutuvan myös oman aikakautensa yhteiskunnallisessa kehityksessä eli niin kutsutussa "kulttuurievoluutiossa" - tämä ilmeni useiden suurempia yksilön vapauksia tavoitteleiden yhteiskunnallisten liikkeiden toiminnassa 1900-luvun alussa, kuten esimerkiksi marxilaisessa työväenliikkeessä että feministisessä liikkeessä, joiden tavoitteena oli antaa enemmän vapauksia yksilöille. Sekä Whiten että näiden liikkeiden kannattajien tavoitteena oli sellainen yhteiskunta, jonka jäsenet tulisivat nähdä ensisijaisesti yksilöinä ja omina persooninaan eivätkä yksinomaan omien viiteryhmiensä edustajina. Tämän ajatustavan oli tarkoitus levitä psykiatriaankin, jossa potilaita tutkittaisiin "yksilöinä eikä vain sairauksiensa edustajina". Kuitenkaan eri tasojen ei pidä ajatella olevan toisiaan korvaavia siinä mielessä, että "korkeampi psyykinen toiminto syrjäyttää aina alemman", vaan kyse on koneistosta, jossa kaikki psyykkisen kerrostuman tasot toimivat samanaikaisesti ja yhteistyössä keskenään.⁹⁵ Titchener jakoi William Jamesin käsityksen siitä, että vastasyntyneen lapsen tietoisuus on vielä "surisevaa hämmennystä", ja vasta siinä vaiheessa, kun lapsi oppii jäsentämään aistihavaintojaan, kehittyneempi tietoisuus alkaa muodostua.⁹⁶

Whiten teosta ohjaa vahvasti Hughlings Jacksonin ajoista saakka periytyvä näkemys ihmisen psyyken kerrostuneisuudesta, jolle on olemassa neurologiset syynsä ja jota Head on myöhemmin kehittänyt sensorisissa tutkimuksissaan. Tässä järjestelmässä kukin taso on kehittynyt alemmasta tasosta, kontrolloi alempaa tasoa ja on vastaavasti seuraavaksi ylempänä olevan psyyken tason kontrolloitavana. Whiten mukaan ihmisen hermostollisen järjestelmän vanhin osuus on vegetatiivinen hermojärjestelmä, kun taas aivo-selkäydinhermosto tahdonalaisine toimintoineen on evolutiivisesti huomattavasti uudempi. Janetin yksityiskohtaisemmassa, hänen omaan neurooseihin

⁹⁴ White 1921, 41.

⁹⁵ White 1921, 44.

koskevaan tutkimukseensa pohjautuvassa puukaaviossa ihmismielen toiminnot ovat jaettavissa viiteen pääluokkaan, jotka ovat todellisuudentajun funktio, mielen välinpitämättömät toiminnot, kuvallisiin ajatuksiin liittyvät toiminnot, elimelliset emotionaaliset toiminnot sekä hyödyttömät lihastoiminnot. Todellisuudentajun funktio on jaettavissa kolmeen alafunktioon, jotka ovat toiminta, huomio sekä presentaatio, aistiminen sekä nykyhetken hyödyntäminen. Toiminnan alafunktio on jaettavissa kahteen alaryhmään, jotka ovat todellisuuteen kohdistuva tehokas toiminta, joka on itsessään jaettavissa sosiaaliin ja fyysisiin toimintoihin sekä tunteellinen uusi toiminta, jonka tunteet liittyvät joko yhteyden tai vapauden saavuttamiseen. Huomion kohdentamisen alafunktio on jaettavissa kolmeen alaryhmään, jotka ovat todellisuuden saavuttamisen varmuuden havainnointi, uusien objektien havainnointi sekä henkilöön liittyvä havainnointi, joka on jaettavissa sekä todellisuuden että yhteyden saavuttamisen tunteisiin. Mielen välinpitämättömät toiminnot ovat jaettavissa kolmeen alaryhmään, jotka ovat totunnainen toiminta, tunteeton toiminta (joka on jaettavissa nykyisyydestä, yhtenäisyydestä tai vapaudesta tunteettomaan toimintaan) sekä sellainen havainnointi, joka tapahtuu ilman varmuutta ja vain heikosti yhteydessä tunteeseen nykyhetkestä. Kuvalliseen ajatteluun liittyvät toiminnot jaetaan neljään alaryhmään, jotka ovat puhtaasti representatiiviset muistot, mielikuvitus, abstrakti järjely sekä haaveilu. Elimelliset emotionaaliset toiminnot jaetaan systemaattisiin sekä hajanaisiin emotionaaliin toimintoihin, samoin hyödyttömät lihastoiminnot.⁹⁷

Titchener itse omaksui Wundtin ajatuksen siitä, että introspektio on ainoa toimiva menetelmä tieteellisessä psykologiassa ja että psykologian tehtävä on tietoisuuden sisältöä koskevien lakien löytäminen, vaikka introspektion soveltaminen esimerkiksi lapsia ja psyykkisesti poikkeavia koskevassa psykologisessa tutkimuksessa on rajallista. Samalla se oli pohjimmiltaan sensorista psykologiaa, sillä tutkittavia henkilöitä pyydetään rajoittamaan kuvailunsa aistimuksiin, mielikuviin ja tuntemuksiin. Tämä käsitys näkyy myös vahvasti Titchenerin näkökannassa ihmismielen psykologisesta rakenteesta. Titchenerin ajattelu edusti erityisesti strukturalistiselle koulukunnalle ominaista näkökantaa. Titchener jakoi Jamesin kanssa käsityksen ihmismielestä virtana, jonka havainnoinnin objektiivisuutta ulkopuolisen tarkkailijan, kuten tutkijan, tekemät havainnot kuitenkin saattavat häiritä. Titchener luotti myös toistettavuuteen psykologisten kokeiden tutkimusmenetelmänä. Titchenerin psykologiseen testaukseen kuului myös psykologisten reaktioiden mittaamista vastineena erilaisiin tarkoituksellisesti aiheutettuihin ulkoisiin, fyysikaalisiin

⁹⁶ Tagner 1988, 121.

⁹⁷ White 1921, 57.

ärsykkeisiin.⁹⁸ Titchenerin kehittämä psykologinen koulukunta oli keskittynyt psyyken perusrakenteiden löytämiseen niin vahvasti, että sitä se on vuoksi alettu kutsua strukturalismiksi. Todellisuudessa strukturalismilla voidaan kuitenkin viitata kahteen eri koulukuntaan, joista toinen viittaa vahvemmin Jean Piaget'n ajatteluun. Titchener oletti myös jokaisen ajatuksen vaativan visuaalista ajatusta eli kuvaa, ja vastaavasti jokaisen tunteen pohjautuvan affektioon. Tweneyn (1987) mukaan Titchenerin tutkimustyö voidaan jakaa neljään eri vaiheeseen, joista ensimmäinen vaihe 1890-luvulla oli keskittynyt introspektioon ja yrityksiin erottaa strukturalistinen ja funktionalistinen psykologia toisistaan, toinen vaihe 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä metodologisiin ongelmiin, kolmas, noin vuoteen 1915 saakka kestänyt vaihe kului puolustautuessa erilaisten kriitikoiden hyökkäyksiä vastaan ja neljännen vaiheen katsotaan muodostuneen suurimmaksi osaksi Titchenerin omiin aikaisempiin uskomuksiinsa tekemistä korjauksista.⁹⁹

Titchenerin mukaan hänen käsityksensä ihmismielen rakenteesta on täysin verrannollinen biologiseen käsitykseen lajien taksonomiasta, eikä se liity näiden mielen rakenteiden funktioon mitenkään. Tämä edellytti tietoisuuden jakamista pienimpiin mahdollisiin osiinsa.¹⁰⁰ Titchenerin teoksen mukaan ihmismielen rakenne on jaettavissa perusosatekijöihin, jotka muodostavat kaikki persoonallisuuden rakenteet samalla tavoin kuin aine koostuu alkuaineista. Kuitenkin ihmismieli on Titchenerin mukaan pohjimmiltaan niin monimutkainen, että tietoisuus ei koskaan ole palautettavissa yksinkertaisiin yksittäisiin prosesseihin. Todellinen ongelma piileekin siinä, että mikä on minkäkin psyykkisen ominaisuuden perusolemus ja mitkä muut piirteet ovat seurausta tästä perusolemuksesta. Titchenerin kirjan mukaan ihmismielen kolme pääosa-aluetta ovat aistimukset, mielikuvat ja tunteet. Tässä teoriassa mielikuvat ja aistimukset muistuttavat toisiaan niin paljon, että ne on helppo sekoittaa keskenään.¹⁰¹

Titchener suoritti oppilaistaan erityisesti Geisslerin kanssa pitkän koesarjan, jonka tavoitteena oli tutkia, että kuinka monta erilaista tietoisuuden tasoa ihmisellä kerrallaan voi olla valveillaolon aikana ja kuinka ne muuttuvat. Koesarjan lopputulokseksi saatiin sellainen havainto, että portaittaisten tietoisuuden tasojen lukumäärä vaihtelee koehenkilön mukaan. Tämän Titchenerin koesarjan pohjalla oli teoria, jonka mukaan kaikkein selkein tietoisuuden tila muodostuu tietoisuuden ytimen ja mitä sumeammaksi ja unenomaisemmaksi tietoisuus muuttuu, sitä kauempana se sijaitsee tästä keskipisteestä. Neurologisen fysiologian ja psyykkisten toimintojen välisiä yhteyksiä Titchener oli parhaimmillaankin halukas käsittelemään ainoastaan melko

⁹⁸ Tagner 1988, 115-117.

⁹⁹ Benjafield 1996, 123-124.

¹⁰⁰ Tagner 1988, 118.

epämääräisesti, vaikka hänen teoksensa saattavatkin kuvata ajatusten ja ideoiden välistä yhteyttä melko tarkastikin.¹⁰²

Aistimukset ovat jaoteltavissa ainakin neljään alaosa-alueeseen, joita ovat aistimuksen laatu, intensiivisyys, selkeys ja kesto. Aistimuksen laatu on sellainen ominaisuus, jota voidaan yleisesti kuvailla jollakin adjektiivilla, kun taas intensiivisyydellä viitataan aistimuksen laadulliseen voimakkuuteen. Aistimuksen selkeys ei taas ole niinkään aistimuksen objektiivinen ominaisuus vaan sillä viitataan siihen että kuinka puhtaana ja häiriintymättömänä ihmismieli kykenee kyseisen aistimuksen havaitsemaan, ja kestolla viitataan aistimuksen havaitsemiseen kuluneeseen aikaan. Monet laadulliset aistimukset, kuten värisävy ja ääni, ovat syntyneet useamman erilaisen aistimuksen yhdistelmänä. Lisäksi aistimukset voidaan jaotella sisäisiin ja ulkoisiin niiden lähteen mukaan.¹⁰³ Titchenerin teos jakaa keskittymiskyvyn kahteen osa-alueeseen, joista ensimmäinen edustaa tarkkaa keskittymiskykyä ja eräänlaista keskittymisen ”ydintä” käsillä olevaan asiaan. Siihen nähden toissijainen on tämän ”primäärikeskittymiskyvyn” laitamilla sijaitseva, osittain tiedostamaton ”sekundäärinen keskittymiskyky” joka kohdistuu havainnoitsijan huomiokyvyn laitamilla oleviin asioihin, mikäli niille jää huomiota ”primäärikeskittymiskyvyn” kohteilta. Jotkut Titchenerin aikakauden psykologit saattoivat jakaa ihmisen keskittymiskyvyn kahden sijasta kolmeen tasoon, jotka olivat keskittyminen varsinaiseen keskittymisen pääkohteena olevaan asiaan, keskittymiskyvyttömyys asiaan jonka olemassaolosta ollaan kuitenkin tietoisia sekä tiedostamaton alitajunta.¹⁰⁴ Borinin mukaan voimakkain psykologiassa 1910-luvun alusta 1930-luvun alkuun tapahtunut kehitys oli erilaisten tunnistettujen mielen osatekijöiden eli mentaalisten elementtien moninkertaistuminen. Käsitellessään mielen rakenteen fysiologista perustaa Borin viittaa sellaiseen malliin, jota hän kutsuu c-g-s-järjestelmäksi. Tässä termeillä ”senttimetri” (c), ”gramma” (g) ja ”sekunti” (s) viitataan tilaan, määrään ja aikaan. Näistä aikaa ja tilaa on käytetty teoreettisessa fysiikassa fyysisen ulottuvuuden määrittäjinä.¹⁰⁵ Näitä tietoisuuden ”ulottuvuuksia” pidetään eräänlaisina aikaisemmin määriteltyjen aistimusten laadullisten ominaisuuksien seuraajina.¹⁰⁶

6 Aistimukset

Fechner oli vuonna 1860 ensimmäinen, joka alkoi mitata aistituntemuksia niiden intensiteetin mukaan. Wundt lisäsi tähän myöhemmin aistimusten laadun, niiden ajallisen ja tilallisen

¹⁰¹ Titchener 1909, 48-51.

¹⁰² Pillsbury 1929, 274-275.

¹⁰³ Titchener 1909, 52-56.

¹⁰⁴ Titchener 1909, 277-278.

¹⁰⁵ Borin 1933, 22.

¹⁰⁶ Borin 1933, 18.

ulottuvuuden mittaamisen. Vuonna 1893 Külpe lisäsi tähän aistimusten keston, ja 1900-luvun alussa Titchener määritteli erikseen aistimusten selkeyden. Vuonna 1924 hän määritteli aistimusten viideksi ominaisuudeksi laadun, intensiteetin, laajuuden, alttiuden ja tarkkaavuuden.¹⁰⁷ Borinin mukaan erityisesti laajuuden ja alttiuden lisääminen tähän luetteloon monimutkaisti psykologisen tutkimuksen kokonaistilannetta. Borin myös näkee kaikki nämä ominaisuudet toisistaan riippuvaisiksi sillä tavalla, että ilman yhtä ominaisuutta ei voinut olla mitään muitakaan. 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä aistituntemuksia pidettiin tavallaan tietoisuuden yksinkertaisimpana elementtinä. Borinin mukaan vasta kokeellisen fenomenologian painotuksen lisääntyminen vapautti psykologian sen aistituntemuskeskeisyydestä.¹⁰⁸ Fechnerin suuri läpimurto oli sen oivaltaminen, että sensorinen kokemus vaatii aina toteutuakseen fyysisen kokemuksen. Tämä oivallus johti ajatteluun, jonka mukaan psyykkisen ja fysiologisen datan pohjalta voidaan luodaan matemaattisia kaavoja. Tämä johti tutkimukseen, jossa eroja aistihavainnoissa mitattiin matalimman tunnetun erokynnyksen pohjalta tutkittavalle annetuissa fysikaalisissa ärsykkeissä.¹⁰⁹

Vuonna 1924 Titchenerin Cornellissa sijainneessa introspektiivisessä laboratoriossa Nafe tuli kokeidensa pohjalta siihen lopputulokseen, että yksinkertaisimmat eli miellyttävyyden ja epämiellyttävyyden tunteet ovat vain aistimellisen paineen kirkkaita ja sameita ilmentymiä. Myöhemmin Titchener tuli siihen lopputulokseen, että introspektiivinen psykologia käsittelee yksinomaan aistituntemuksia.¹¹⁰ Borin katsoi viidennen ulottuvuuden eli tarkkaavuuden muuttuneen tarpeettomaksi. Mitä aistien jaotteluun tulee, Borin viittasi Henningiin, joka jakoi makuaistin neljään päämakuun, jotka ovat makea, hapan, suolainen ja kitkerä. Vastaavasti hän jakoi hajuaistin kuuteen päähajuun, jotka ovat aromaattinen, eteerinen, mausteinen, pihkainen, mätä ja palanut. Näiden pääaistimusten havainnollistamiseksi hän käytti malleina erilaisia kolmiulotteisia monikuvioita, joiden kärjet kuvastivat erilaisia pääaistimuksia.¹¹¹ Kuvilla oli Titchenerin aistihavaintoja koskevassa psykologiassa vahva merkitys johtuen syistä, jotka ovat johdettavissa brittiläiseen empirisismiin.¹¹² Titchener siteerasi J. M. Baldwinin lakia dynamogeneesistä eli ajatusta siitä, että jokaisella tietoisella kokemuksella on oma motorinen purkautumisiensä. Tätä lukuun ottamatta Titchenerin keskustelu reaktioista aistiärsykkeisiin oli vähäistä.¹¹³ Titchener ei hyväksynyt Wundtin kolmiulotteista tunneteoriana, vaan hän oli yksiulotteisen tunneteorian

¹⁰⁷ Titchener 1909, 19.

¹⁰⁸ Borin 1933, 20-21.

¹⁰⁹ Tagner 1988, 119.

¹¹⁰ Titchener 1909, 19.

¹¹¹ Borin 1933, 23-26.

¹¹² Tagner 1988, 120.

¹¹³ Tagner 1988, 123.

kannattaja. Tämä ainoa ulottuvuus on miellyttävä-epämiellyttävä. Kaksi muuta Titchenerin mainitsemaa ulottuvuutta (jännitys-rentoutuminen ja kiihtymys-tyyneys) olivat hänen mukaansa vain muiden aistimusten ja tunteiden sekoituksia.¹¹⁴

Samankaltainen analogia kuin primäärisen ja sekundäärisen keskittymiskyvyn välillä nähdään myös protopaattisen ja epikriittisen aistiherkkyyden välillä, joista ensiksi mainittua pidetään primitiivisempänä. Tällaiselle primitiivisemmälle reagoimiselle on ominaista lämpötilojen äärimmäisyyksiin sekä kaikki-tai-ei-mitään -tyyppinen reagoiminen, sillä vasta evoluution myöhäisemmässä vaiheessa epikriittinen reagoiminen aistimuksiin mahdollisti niiden täsmällisemmän analysoimisen ja hienovaraisemman eroavaisuuksien välisen erittelyn. Tällaiseen reagoitintapaan kuuluu Headin mukaan enemmän affektiivinen kuin aistimellinen tai älyllinen reaktio stimulukseen, aistimuksen laajuus sen intensiteetin kustannuksella ja projektion puuttuminen ja stimuluksen yhdistäminen enemmän kehoon kuin kehon ulkopuoliseen lähteeseen. Affektiivisia reaktioita pidettiin useammin tiedostamattomina.¹¹⁵

Ajatus, jonka mukaan tahdon ei tarvitse olla tietoista, on alun perin lähtöisin Schopenhauerilta. 1800-luvun puolivälissä vaikutti vahvasti kokeellisen psykologian koulukunta, jota pidetään Wilhelm Wundtin luomuksena¹⁴⁹. Wundt piti kaikkien organismien sopeutumista ympäristöihinsä psykofyysisinä prosesseina. Kaikkien Wundtin teorioiden lähtökohtana olivat aistielimistä saatavat ärsykkeet, jotka aistineuronien välityksellä päätyvät keskushermoston ylempiin tai alempiin kerrostumiin, ja sen rinnalla ylempien tasojen hermosoluissa tapahtuu introspektiota parallelismin teorian mukaisesti. Wundtin mukaan sekä refleksit että vaisto pohjautuvat suoraan perittyihin taipumuksiin. Tietoisuuden ollessa kyseessä Wundt oletti parallelismin aivokuoren stimulaation ja sitä vastaavan sensorisen kokemuksen välille. Aistitoiminnot luokiteltiin niiden aistin, intensiteetin ja muiden piirteiden, kuten keston ja laaja-alaisuuden mukaan. Aistimusten ja mielikuvien välillä ei Wundtin mukaan ollut perimmäistä eroa, ja jälkimmäiset luokiteltiin sen mukaan, mihin paikkaan ne olivat paikannettavissa aivokuorella. Tunteet muodostivat ajattelun kolmannen pääryhmän, jonka alle luokiteltiin kaikki sellaiset ajatukset, jotka eivät olleet suoraan reaktioita joihinkin tiettyihin aistimuksiin. Wundtin teoksen *Physiological Psychology* neljännessä painoksessa (1893) tunteita käsitellään tridimensionaalisen teorian kautta; nämä ulottuvuudet sijoittuvat jatkumoille miellyttävä-epämiellyttävä, jännittynyt-rentoutunut ja innostunut-masentunut. Jokin tietty tunne saattoi olla jokin kolmen näille eri jatkumoille sijoittuvan tunteen yhdistelmä. Tässä teoriassa tunteet noudattavat tiettyjä säännöllisiä järjestyksiä, ja näitä säännöllisiä järjestyksiä Wundt nimittää

¹¹⁴ Hergenhahn & Henley 2022, 262.

¹¹⁵ White 1921, 41-42.

emootioiksi. Emootioiden nähtiin toimivan tahdonalaisten toimintojen edellytyksinä, ja emootioiden ja niitä seuraavan tahdon välistä rajaa pidettiin jokseenkin keinotekoisena. Tuon aikakauden ranskalaiset ja brittiläiset psykologit kuitenkin keskittivät tutkimuksensa lähes pelkästään tietoisuuden polttopisteeseen, joka muodostuu pääosin huomion keskittämisestä. Wundtin teoriat apperseptiosta keskittyivät pääasiassa siihen, kuinka useiden eri peruskokemusten pohjalta voidaan muodostaa kokonainen järjestäytynyt tietoisuus, ja tätä prosessia kutsutaan ”luovaksi synteeksi”. Tämä Wundtin käsitys apperseptiosta oli vallitseva saksalaisessa psykologiassa useiden vuosikymmenten ajan, vaikka monet kuten Theodor Ziehen kritisoivat sitä sielläkin. Wundtin käsitykset auttoivat kuitenkin Saksan ulkopuolellakin luomaan ymmärrystä eroista psyyken keskeisten ja marginaalitoimintojen välillä.¹¹⁶

Borinin teos lähtee liikkeelle siitä ajatuksesta, että kaikki tieteellinen tutkimus on väistämättä havaintopohjaista, eli toisin sanoen tieteellistä tutkimusta voidaan tehdä ainoastaan havaintojen pohjalta, ja mikäli kokijan havainnot ovat jostakin syystä vääristyneet, niin sen seurauksena myös siitä seuraavat tieteelliset johtopäätökset ovat väistämättä vääristyneitä. Todelliset psykologiset kokemukset eivät siis voi olla suorita. Tämä on eräs Borinin teoksen pääprinsiipeistä, jonka päälle se rakentuu.¹¹⁷ Borin viittaa Wundtiin ”kokeellisen psykologian” kehittäjänä, joka yleisesti tunnetaan siitä, että hän kehitti psykologiasta eräänlaisen ”henkisen kemian”, sillä hän rinnasti tuntemukset erilaisiin ”henkisiin elementteihin”. Vastaavanlaista lähestymistapaa sovelsivat myös eräät muut psykologit, jotka rinnastivat tuntemukset Mendeleevin alkuainetaulukon alkuaineisiin, ja tällaisen ajattelun inspiroimana Külpen Würzburgin vuosina 1901-1909 toiminut koulukunta yritti löytää uudenlaisen ajattelun elementin.¹¹⁸

Aistimusta ei enää pidetä aktuaalisena vaan systemaattisena konstruktiona. Nykyään aistimuksille annetaan tietoisuuden abstrakteja ulottuvuuksia. Aistimusta pidetään nykyään yhtenä tuntemusten luokitteluun tarkoitettuna terminä, eikä tuntemuksen ja aistihavainnon välillä enää ole introspektiivista eroa. Samoin kaikki muutkin perinteisen psykologian käsitteet, kuten huomio, keskittymiskyky, muisto, mielikuviutus jne. nykyään luokitellaan todellisiksi käsitteiksi, jotka eivät ole itsessään osa kokemusta vaan ennemminkin siitä johdettavissa. Hahmopsykologia pohjautui näihin termeihin, mutta sen kehittyessä sen oli luotava myös uusia termejä, joista järjestys tai

¹¹⁶ Wundt 1893, 149-154.

¹¹⁷ Borin 1933, 7.

¹¹⁸ Borin 1933, 18.

rakenne on tähän mennessä merkittävin. Järjestys tai rakenne nähdään Borinin teoksessa tietoisesta ajattelun mahdollistajana.¹¹⁹

Borinin mukaan tietoisuus on pohjimmiltaan tietoisesta todellisuuden ja fysiologisen todellisuuden yhdistelmä, ja hänen mukaansa syvällinen dualisti on pohjimmiltaan aina naiivi behavioristi sivuuttaessaan tietoisuuden ja samalla erottaessaan sen fysiologisesta todellisuudesta. Lisäksi Borinin mukaan psykologia tieteenä on alkanut introspektiivisenä eli itsen tarkasteluun keskittyvänä psykologiana, ja samalla hän nimeää sen luojaksi John Locken. David Hume kuitenkin myöhemmin kehitti tätä alaa pidemmälle erottaessaan vaikutelmat ja ideat toisistaan. Ero vaikutelmien ja ideoiden välillä oli vakiintunut lopullisesti James Millin aikana 1800-luvun alussa, kun Charles Bell oli lisännyt kuudennen aistin (lihasaistin) Aristoteleen ajoista asti tunnetun viiden aistin rinnalle.¹²⁰

7 Tietoisuus ja tiedostamaton

Freud ei alun perin ollut alitajunnan käsitteen kehittäjä vaan loi sen pääasiassa varhaisempien mesmerismin, valistuksen ja romantiikan aikakauden käsitteiden sekä oman aikansa fysiologisten tieteiden pohjalta. Kuitenkin siinä missä erityisesti Freudin psykoanalyysi ja niiden pohjalta kehitetyt psykodynaamiset psykoterapiat keskittyvät erityisesti alitajuntaan, käyttäytymispohjaiset psykoterapiat, jotka perustuvat alkujaan John Watsonin työhön vuodelta 1913, torjuvat alitajunnan merkityksen systemaattisesti, ja tämä on johtanut myöhäisempään kognitiivisten psykoterapioiden kehittämiseen.¹²¹ Freudia pidetään kuitenkin yleisesti nykyisessä muodossaan tunnetun alitajunnan käsitteen luoja, joka samalla toi sen pysyvästi osaksi oman aikakautensa psykologiaa.

Tieteellisessä mielessä hän otti suurimman osan alitajuntaa koskevista vaikutteistaan Charcotilta ja Breuerilta, ja filosofisessa mielessä hän omaksui nämä vaikutteet suurimmaksi osaksi Schopenhauerilta ja von Hartmannilta.¹²²

Lukuisat kirjoittajat, kuten Freud, Morton Prince ja monet muut sisällyttivät tiedostamattomiin toimintoihin myös "latentit muistikuvat", joita he kutsuvat engrammeiksi, mutta Bleuler erottaa ne edellä kuvatuista tiedostamattomista toiminnoista. Engrammi-teorian mukaan kaikki koettu jättää kokijaansa pysyvän muistijäljen eli engrammin. Ihmisen ajatellessa jonkin ryhmän edustajia hän ei yleensä ajattele joka ikistä tähän ryhmään kuuluvaa jäsentä, jonka hän on elämänsä aikana nähnyt vaan jonkinlaista korkeamman tason abstraktia sateenvarjokäsitettä, joka käsittää kaikki tähän ryhmään kuuluvat jäsenet. Engrammeihin aiemmin opitun asian toistona sekä kykynä muodostaa

¹¹⁹ Borin 1933, 6.

¹²⁰ Borin 1933, 18.

¹²¹ Rabstejnek 2015, 2.

assosiaatioita niiden välille viitataan käsitteellä "ekforia". Kykyyn muodostaa engrammeja, johon viitataan nimellä "engrafia" Carl Wernicke viittasi käsitteellä "vaikutettavuus" (Merkfdhigkeit). Bleulerin mukaan engrammit säilyvät mielessä niin kauan kuin aivot eivät ole kokeneet mitään merkittävää ja laaja-alaista aivovauriota. Bleulerin mukaan mitä vanhempi engrammi on, sitä suurempi on sen kyky vastustaa muuntumista ekforiaksi, ja hänen mukaansa tämä muiden muassa selittää sen, miksi monia lapsuuden muistoja ei muisteta kuin vasta myöhään vanhuusiällä. Engrammien ekforisaatio eli mieleen palauttaminen saattaa olla joko tietoista tai tiedostamatonta. Valemuistojen luomista ei nähty rinnasteisena uusien engrammien luomiselle, vaan se samaistettiin ennemminkin uusien ideoiden luomiseen. Tuohon aikaan ei vielä tiedetty kuinka suureksi osaksi valemuistojen muodostuminen johtuu alitajunnan tiedostamattomasta toiminnasta.¹²³

Royal College of Physicians of Edinburghin julkaiseman teoksen *Psychology: An Introductory Study of the Structure and Function of Human Consciousness*in lähtökohtana on se, että vaikka tietoisuutta itsessään ei muuten voikaan määritellä tyydyttävästi muuten paitsi jakamalla sen osatekijöihinsä ja eräänlaisen näiden pohjalta kootun kehäpäätelmän pohjalta, sen ero voidaan kuitenkin määritellä useisiin tunnettuihin fyysisen todellisuuden tekijöihin verrattuna, sillä nämä ovat tilallisia. Lisäksi tietoisuuden määritelmään kuuluu sen elottomasta luonnosta erottava itsetietoisuus. Tämä erottaa sen mukaan tietoisuuden myös psykologian varhaisemmasta asemasta sielutieteenä, sillä sielulla viitataan eräänlaiseen ”elävään henkeen”, joka on ihmisen tietoisuuden tuolla puolen. Tämä teos rajaa myös erilaiset muuntuneet tietoisuuden tilat varsinaisen tietoisuuden ulkopuolelle.¹²⁴

Teoksen *Psychology: An Introductory Study of the Structure and Function of Human Consciousness*in mukaan kaikenlaisen tietoisuuden ja tietoisuuden huipentuman eli älykkyiden muodostuminen edellyttää aistihavaintojen olemassaoloa ja lihaksilla muodostettujen liikkeiden olemassaoloa ja siten tietoisuus muodostuu niiden päälle, vaikka jotkin yksinkertaisimmat mielen toiminnot ovat riippuvaisia pelkästään joidenkin elinten toiminnoista. Älykkyiden ohella myös tarkkaavaisuuden katsotaan olevan tietoisuuden ytimessä, ja mielisairauksien yleensä olevan tarkkaavuuden häiriintymiä. Teos nimeää useita psyykkisiä häiriöitä, joiden katsotaan johtuvan ongelmista tarkkaavaisuuden keskittämisenä, kuten manian, joka ilmenee toisiinsa liittymättömien ajatusten linkittymisenä toisiinsa, tai melankolian, joka saattaa ilmetä ”sairaalloisena keskittymisenä johonkin yksittäiseen ajatukseen”. Koska tarkkaavaisuuden katsotaan olevan aina osa tietoisuutta,

¹²² Flugel 1970, 246.

¹²³ Bleuler 1924, 27-28.

¹²⁴ Royal College of Physicians of Edinburgh 1905, 1-3.

sekä sen että tietoisuuden määrittely on vaikeaa, sillä ei ole tarjolla vertailukohtaa, jossa tietoisuutta olisi ilman tarkkaavaisuutta. Edinburghin teos jakaa tarkkaavuuden kahteen alakategoriaan, aktiiviseen ja passiiviseen eli tahalliseen ja tahattomaan, mitkä ovat ”kaksi vanhinta tunnettua tarkkaavuuden alakategoriaa”. Tämä teos pitää kuitenkin modernimpana ja toimivampana mallina jaottelua, jossa näiden kategorioiden rinnalle nostetaan kaksi muuta alaluokkaa eli spontaani ja ei-tahdonalainen tarkkaavuus. Tahdonalaisen tarkkaavuuden nähdään juontuvan suoraan spontaanista tarkkaavuudesta, ja se vaatii tietyn vähimmäisälykkyystason. Alkoholit, monet huumeet ja lääkkeet, kofeiinin kaltaiset mieltä stimuloivat aineet sekä esimerkiksi fyysinen kipu ovat tämän teoksen mukaan yleisimpiä selkeän tietoisuuden häiritsijöitä.¹²⁵

Tämän teoksen julkaisuaikana psykologiassa tiedostettiin jo yleisesti eri aivoalueiden yhteys eri psyykkisiin toimintoihin ja tietoisuuden osa-alueisiin, mikä pystyttiin useimmiten päättelemään eri aivoalueilla ilmenneiden aivovaurioiden välillä ja sen välillä, millaisiin puutteisiin missäkin psyykkisissä toiminnoissa nämä näyttivät johtavan. Jonkin verran tietoa oli kerätty myös eläimillä tehdyistä kokeista. Tämä teos heijastelee naturalistista monismia ja hyväksyy peruslähtökohdakseen teorian, jonka mukaan hermosolut, joista tietoisuuden keskus eli aivot muodostuvat, ovat samankaltaisia kuin biologisesti ”alkukantaisemmilla” eläinlajeilla, ja ainoa ihmislajin muista eläinlajeista erottava tekijä tässä suhteessa on hermosolujen suurempi lukumäärä ja niistä muodostuneiden hermoverkkojen suurempi monimutkaisuus.¹²⁶ Tietoisuus muodostuu perinnöllisten taipumusten, refleksien ja opitun käyttäytymisen välimuotona. Rutinoitunutta, opittua käyttäytymistä kutsutaan kvasireflekseiksi.¹²⁷

Bleulerin kirja määrittelee erikseen niin kutsutun dereistisen ajattelun, jota voisi luonnehtia toteutumattomiksi toiveiksi tai peloiksi ja jonka kohteet toteutuvat enimmäkseen sekä unissa, lasten mielikuviusteikeissä, fiktiossa, uskonnollisessa ajattelussa että primitiivisten kansojen tabuajattelussa. Hallusinaatioissa ja psykooseissa on kyse dereistisen ajattelun vääristymistä. Dereistisen ajattelun (eli toteutumattomien toiveiden) asettaminen toteutuneiden tosiasioiden edelle selittävät Bleulerin mukaan sekä uskonsotien että animistisen taikauskon raakalaismaiset piirteet.¹²⁸

S. T. Hanin mukaan useat filosofit määrittelevät alitajunnan ja tiedostamattoman toisistaan poikkeavalla tavalla, vaikka S. T. Hanin teoksessa (ja mahdollisesti myös tuon aikakauden

¹²⁵ Royal College of Physicians of Edinburgh 1905, 64-72.

¹²⁶ Royal College of Physicians of Edinburgh 1905, 11-14.

¹²⁷ Royal College of Physicians of Edinburgh 1905, 59.

¹²⁸ Bleuler 1924, 45.

arkikielessä) niillä yleensä tarkoitetaan samaa asiaa.¹²⁹ Alitajuntaan hautautuneina ovat Whiten mukaan ne selviytymismekanismit, jotka ovat kehittyneet osaksi ihmisen lajihistoriaa niin varhaisessa vaiheessa, että ne ovat sittemmin muotoutuneet automatisoituneiksi reflekseiksi, eli tässäkin painottuu evoluutiopsykologinen näkökulma. Lasten ja primitiivisessä ympäristössä elävien alkuasukkaiden nähtiin olevan paremmin yhteydessä atavistiseen alitajuntaansa kuin evoluutiopsykologisesti pidemmälle kehittyneiden, urbaanien, aikuisten ja länsimaisten nykyihmisten¹³⁰. Myös George W. Henry pitää teoksessaan *Essentials of Psychiatry* (1925) mielisairauksille ominaisia toimimattomia selviytymismekanismeja taantumisenä lapsille ominaisiin yksinkertaisempiin ja siten helpommin hallittavissa oleviin selviytymis- ja hallintamekanismeihin, ja samalla tämän teoksen mukaan lapsille ominaisia yksinkertaisempia hallinta- ja selviytymismekanismeja voidaan havaita myös eläimillä.¹³¹

Henryn kirja sivuaa nopeasti myös Freudin psykoanalyttisen teorian mukaista alitajuntaa, joka sen mukaan on "alinomaa aktiivinen, infantiili sekä luonteeltaan että alkuperältään ajaton, epälooginen, moraalinen, enimmäkseen seksuaalinen sekä todellisuudesta irrallinen". Freudilaiseen alitajuntaan ovat varastoituneet ihmisen psyykkisen kehityksen alimmat ja jatkuvasti nautintoa etsivät, ylempien ja myöhempien kerrostumien jo tukahduttamat vaiheet. Psykoanalyttisessa kirjallisuudessa yksi kaikkein eniten käytettyjä termejä on libido, jonka liberaalimmassa käytössä se samaistetaan ihmisen energiaan yleisesti. Satunnaisesti myös esimerkiksi ruoan hankkimiseen käytettävää energiaa saatetaan myös kutsua nimellä "ravitsevuksellinen libido". Libidoon saatetaan psykoanalyttisessä kirjallisuudessa viitata silloinkin, kun puhutaan ei-seksuaalisista rakkauden muodoista, kuten itserakkaudesta, vanhempien ja lasten välisestä rakkaudesta tai saman sukupuolen edustajien välisestä rakkaudesta. Psykoanalyttisessä kirjallisuudessa libidon alkulähteenä psyyken rakenteista pidetään idiä. Libidon esitetään olevan aktiivinen osa lapsen psyykkistä toimintaa imeväisiästä alkaen, jolloin rinnan imemisellä on tälle aikakaudelle ominaisten teorioiden mukaan seksuaalinen elementti. Henryn teos jakaa ihmisen psykoseksuaalisen kehitykseen useisiin eri vaiheisiin, joista ensimmäinen on imemisenä ilmenevä varhainen oraalinen vaihe, autoeroottinen vaihe, myöhäinen kannibalistinen vaihe, narsistinen vaihe johon kuuluu objektin täydellinen sisältyminen itseensä sekä varhainen anaalisadistinen vaihe. Henryn mukaan yksilö pääsee yksilönkehityksessään harvoin viimeiseen vaiheeseen saakka, sillä yksilönkehitys useimmin pysähtyy ja lukittuu ainakin osittain johonkin välivaiheeseen. Henryn mukaan oraalivaiheeseen juuttuneella potilaalla saattaa olla paitsi poikkeuksellisen voimakas pureskelun, imemisen ja

¹²⁹ Han 1922, 10.

¹³⁰ White 1907, 24-25.

syömisen halu, hän saattaa myös olla käytökseltään poikkeuksellisen yliaktiivinen, riemastunut tai jännittynyt. Kannibalistinen kehityksen vaihe ilmenee lapsella hampaiden puhkeamisen jälkeen ja ilmenee varhaislapsuuden imemisen halun sijasta haluna purra aikaisemmin imettyjä objekteja (kuten äidin rintaa). Se ilmenee yhtäaikaisesti anaalivaiheen kanssa, joka ilmenee ulostamisesta saatuna mielihyvä. Henryn mukaan anaalivaiheen kehityksen häiriintyminen saattaa johtaa sadististen taipumusten syntyyn. Näiden kahden varhaislapsuuden seksuaalisen kehitysvaiheen läpikäyminen on tämän teorian mukaan edellytyksenä myöhäisemmälle, vastakkaiseen sukupuoleen kohdistuvalle seksuaaliselle kehitykselle. Tämän teorian mukaan myöhäisimmän kehitysvaiheen häiriintyminen saattaa myös johtaa yksilön kehityksen jäämiseen näille kahdelle varhaisemmalle tasolle.¹³²

Rosanoffin mukaan täydellinen tietoisuuden puuttuminen ilmenee unettoman unen, kooman ja psyykkisen sulkutilan aikana. Sen lievempi muoto on tietoisuuden sumentuminen, joka toimii edellytyksenä monille psykooseille, ja siihen liittyy samalla myös enemmän tai vähemmän täydellinen disorientaatio. Tietoisuuden sumentumisen aste voidaan selvittää esittämällä potilaalle erilaisia kysymyksiä liittyen hänen ikäänsä, ammattiinsa, nykyiseen päivämäärään tai potilaan ympärillä oleviin henkilöihin. Sen vastakohta eli täydellinen orientaatio muodostuu kolmesta tekijästä, jotka ovat yksilön tietoisuus omasta persoonallisuudestaan eli Wernicken autopsyykkinen orientaatio, tietoisuus yksilön ulkopuolisen maailman olemassaolosta eli allopsyykkinen orientaatio sekä tietoisuus ajan kulusta. Joihinkin psykooseihin, kuten delirium tremensikseen kuuluu aikaan ja paikkaan liittyvän orientaation kadottaminen yksilön tietoisuuden omasta persoonallisuudestaan ja elämänsä historiastaan säilyessä vahingoittumattomana. Rosanoffin mukaan ihmisen muisti muodostuu kolmesta erillisestä mutta toisistaan riippuvaisesta osa-alueesta, jotka ovat tietoinen fiksaatio johonkin aistein havaittavissa olevaan, tietoisuuden ulkopuoliseen ilmiöön, tämän ilmiön varastoiminen osaksi muistia ja sen myöhempi palauttaminen alitajunnasta osaksi tietoisuutta. Fiksaation voimakkuus on riippuvainen yksilön kyvystä erotella eri aistihavainnot toisistaan. Jokaiseen näihin kolmesta muistin osa-alueesta saattaa liittyä myös muistinmenetys, josta ensimmäisen ollessa kyseessä siitä käytetään nimitystä ”anterogradinen amnesia” ja kahden jälkimmäisen ollessa kyseessä ”retrogradinen amnesia”. Lisäksi amnesiat voidaan jakaa ajallisen keston mukaan kolmeen alatyyppeihin, joita ovat stationaarinen eli pysyvä, retrogressiivinen eli taaksepäin menevä ja progressiivinen eli edistyvä muistinmenetys. Esimerkiksi progressiivisessa amnesiassa muistinmenetys ei edisty satunnaisesti vaan tietynlaista loogista järjestystä noudattaen.

¹³¹ Henry 1925, 37-38.

¹³² Henry 1925, 15-18.

Esimerkkinä tästä mainitaan tyypillinen seniili dementia, joka alkaa yleensä vanhuuden aikaisten tapahtumien unohtamisella ja etenee sitten varhaisemman aikuisuuden tapahtumiin ja lopulta lapsuuteen. Osittaisesta amnesiasta puhutaan silloin, kun se koskee vain jotakin tiettyä mielen osa-aluetta, kuten nimiä, numeroita tai vierasta kieltä. Joissakin tapauksissa amnesia saattaa johtaa todellisten muistojen korvautumiseen valemuistoilla, jolloin puhutaan muistohallusinaatioista, jotka liittyvät myös muihin psykooseihin.¹³³

8 Evoluutioteoria ja sen pohjalta johdettu teoria persoonallisuuden kehitystasoista

William A. Whiten teoksessa *Foundations of Psychiatry* (1921) esittämä käsitys ihmismielen rakenteesta on hyvin vahvasti evoluutioteoriaan perustuva, eli siinä toisin sanoen ihmismielen "primitiivisimmäksi" ja pohjimmaisiksi kerrokseksi nähdään sellaiset ympäristön lämpötilaan reagoivat alkeellisimmat refleksit ja vaistot, jotka ovat tyypillisiä "alkeellisimmille selkärangkaisille" eli kaloille. Sen päälle on myöhemmin rakentunut toiminnaltaan somaattinen ja projisoiva järjestelmä, joka reagoi ensin mainittuun hermostolliseen järjestelmään verrattuna herkemmin ja tarkemmin ympäristöstään tuleviin, esimerkiksi aistillisiin ärsykkeisiin. Se eroaa ensin mainitusta protopaattisesta toiminnasta siten, että se on rajattu asteittain kapeammille eroille ärsykkeen voimakkuudessa. Tämän tason hermostolliset toiminnot näkyvät lihasten suuremmissa hermotuksissa: esimerkiksi kyynärvartta taivutettaessa taivuttajalihakset eivät vain supistu, vaan myös niiden vastalihakset eli ojentajalihakset rentoutuvat. Kuitenkin White painottaa myös sitä, ettei "ylempänä" oleva kognitiivinen toiminto tukahduta alleen primitiivisempää toimintaa.¹³⁴ Lisäksi ääreishermostoissa vaikuttaa olevan hermokuituja kahta eri tyyppiä, joista toinen vaikuttaa enemmän vegetatiiviselta tyypiltä ja toinen enemmän sensomotoriselta tai aivo-selkäydintyyppiseltä, ja ensin mainitut oletetaan toiminnaltaan protopatologisiksi ja jälkimmäiset epikriittisiksi.¹³⁵

Whiten kirja pitää psyykeä korkeampana toiminnallisen integraation muotona, joka on kehittynyt evolutiivisena vastauksena jatkuvasti monimutkaistuvan ympäristön vaatimuksiin. Ihmisen psyykettä pidetään evoluution aikaansaamista ilmiöistä uusimpana ja sen kehityksen huipentumana. Siksi Whiten mukaan onkin luonnollista, että psykologia on biologiaan verrattuna suhteellisen uusi tieteenala, joka oli Whiten kirjan ilmestymisen aikoihin vasta suunnilleen yhden sukupolven

¹³³ Rosanoff 1927, 45.

¹³⁴ White 1921, 42.

¹³⁵ White 1921, 31-36.

ikäinen. Modernin psykologian kehityksen nähdään saaneen alkunsa fysiologisesta psykologiasta eli neuropsykologiasta. Myöhemmin geneettisten psykologien koulukunnasta erkani eläinpsykologien koulukunta. Seuraavaksi vastauksena näiden koulukuntien kohtaamiin haasteisiin kehittyi käyttäytymisen ulkoiseen tarkkailuun keskittynyt psykologian behavioristinen koulukunta, ja sen jälkeen psykoanalyttinen koulukunta, jonka suurimpiin etuihin kuului monistinen käsitys ihmisen tietoisuuden ja neuropsykologian välisestä suhteesta.¹³⁶

Whiten kirja pitää ihmisen psyykettä aina toiminnallisesti orientoituneena. Evolutiivisesta näkökulmasta yksilön elinympäristö tarjoaa ihmiselle vaihtelevia haasteita, jotka hänen on omalla toiminnallaan ja luontaisella ongelmanratkaisukyvyllään ratkaistava. Sekä psykologisille toiminnoille että fysiologisille elimille oli Whiten mukaan ominaista niiden evolutiivinen erikoistuminen niiden monimutkaistuessa yhä kapea-alaisempiin ja tarkemmin rajattuihin toimintoihin. Tällainen evolutiivinen kehityshistoria johti myös alitajunnan kehittymiseen. Whiten kirjan mukaan henkilön täydellinen orientaatio ympäristöönsä ja nykyhetkeen ja sitä seuraava psyykkisesti terve tietoisuus on riippuvainen kolmesta eri tekijästä, joita ovat ajallinen ymmärryskyky (joka sisältää esimerkiksi yksilön tietoisuuden siitä minä vuonna hän on syntynyt ja mikä on tämän hetken kalenteripäivä ja vuosi), tilallinen ymmärryskyky (joka sisältää esimerkiksi yksilön tietoisuuden siitä missä kaupungissa hän on ja minkä kadun varrella hän asuu) sekä henkilön tietoisuus hänen lähipiiriinsä kuuluvista henkilöistä, joiden kanssa hän on säännöllisesti tekemisissä sekä tietoisuus heidän nimistään, ammatillisista asemistaan jne.¹³⁷

James Mark Baldwinin teoksen *History of Psychology: A Sketch and an Interpretation* (1913) mukaan yksilön läpikäymät psyykkiset kehitysvaiheet ovat verrannollisia rotujen tai yhteiskuntien läpikäymiin kehitysvaiheisiin. Tässä ajattelussa yksilöiden tekemät yhteiskunnalliset kehitysaskeleet ovat se pohja, joka johtaa rodulliseen tai yhteiskunnalliseen kehitykseen. Sama kehitys toteutuu kuitenkin myös toiseen suuntaan, eli jotta yksilö voisi osallistua oman yhteisönsä kehitykseen, hänen on omaksuttava oman yhteisönsä aikaisemmin omaksumia innovaatioita ja muita kehitysaskeleita. Toisaalta jotkin yksilöiden fantasiat saattavat olla niin ”oikukkaista” ja omaperäisiä, että niitä ei ole helppo asettaa osaksi yhteisöllisen kehityksen viitekehukseensä.¹³⁸

Se, mitä Jung kutsuu ”kollektiiviseksi alitajunnaksi” - eli ne hermoston toiminnot, jotka vastaavat sisäelinten toimintojen ylläpitämisestä - edustavat alitajunnan kaikkein primitiivisintä tasoa ja ovat

¹³⁶ White 1921, 46.

¹³⁷ White 1907, 46.

¹³⁸ Baldwin 1913, 135.

siten tämän katsantotavan mukaan kaikkien kansojen ja ihmisrotujen edustajille yhteisiä.¹³⁹ Henryn kirjassa lasten ja primitiivisten kansojen elekielessä nähdään esiintyvän samankaltaisia symboleja, joiden jäänteitä nähdään esiintyvän sivilisoituneissa kulttuureissa elävien aikuisten unissa.¹⁴⁰ Henkisesti sairaille ja varsinkin skitsofreenikoille ominainen taantumisen vaikeuttaa näiden symbolien ymmärtämistä, sillä skitsofreenikoiden tapaan käsittää symbolit liittyy niin paljon maagisia ominaisuuksia. White ei kuitenkaan tässä yhteydessä halua käyttää käsitettä "kollektiivinen muisti", koska mieltää käsitteen "muisti" viittaavan pelkästään yksilön kognitiivisiin toimintoihin. White kuitenkin muistuttaa, että henkisesti 6-vuotiaan tasolla oleva, älyllisesti jälkeenjäänyt 40-vuotias ei ole psykologiselta iältään 6-vuotiaan tasolla muutoin paitsi psykologisesti testattavien älyllisten kykyjensä osalta. Tämä on Whiten mukaan verrattavissa siihen, että eräässä kehitysvaiheessaan sikiöllä on osana kehityshistoriaansa kidusraot, vaikka sikiöllä ei olekaan muita kaloille tyypillisiä ominaisuuksia.¹⁴¹

Sekä Whiten että Kelloggin mukaan mielisairauksia esiintyy kaikkein eniten pitkälle kehittyneiden sivilisaatioiden keskuudessa, mikä heidän mukaansa selittyy sillä, että yksilön elinympäristöönsä liittyvät kamppailut ovat muuttuneet fysiologisista psyykkisiksi. Tämä tarkoittaa samalla sitä, että ihmisen aivot ovat evoluution aikana kehittyneistä elimistä kaikkein pitkälle kehittynein organismi ja samalla haavoittuvaisin. Kelloggin mukaan erot sairastuvuudessa mielisairauksiin sivilisoituneiden nykyihmisten ja primitiivisten villi-ihmisten välillä eivät ole pelkästään kulttuurisia, vaan primitiivisten villi-ihmisten aivot ovat elimellisesti primitiivisempiä sivilisoituneiden nykyihmisten aivoihin verrattuna, mikä voidaan nähdä eräänä tuolle aikakaudelle ominaisena sosiaalidarwinismiin nojautuvana tulkintana.¹⁴² Maudsleyn mukaan siihen, että onko mielisairauden esiintyvyys lisääntynyt sivilisaation kehityksen myötä on olemassa eriäviä mielipiteitä eikä siihen ole vielä olemassa tyydyttävää vastausta. Maudsley itse on taipuvainen kannattamaan teoriaa, jonka mukaan mielisairauksien esiintyvyys luonnonkansojen eli "barbaarien" parissa on alhaisempi, sillä luonnonvalinta karsii epäkelvot yksilöt, sukulaisten välinen avioituminen on näissä sivilisaatioissa enimmäkseen kiellettyä ja alkoholijuomien kulutus on vähäisempää. Lisäksi "barbaarien" aivojen yksinkertaisemman rakenteen ja kehittymättömyyden nähdään olevan alkoholinkäytön haitoilta suojaava tekijä. Näin ollen sivilisaation kehittymisellä

¹³⁹ Henry 1925, 280.

¹⁴⁰ Henry 1925, 37.

¹⁴¹ White 1921, 56.

¹⁴² Kellogg 1897, 71.

olisi väestön laatua geneettisesti rappioittava vaikutus sen ohella, että ”barbaarien” vähäisempien vieteille altistavien houkutus vuoksi he elävät tietynlaisessa viattomuuden tilassa.¹⁴³

Kelloggin teos huomioi myös sen mahdollisuuden, että myös muilla sivilisoituneissa yhteiskunnissa vaikuttavilla tekijöillä, kuten mielisairaiden parantuneella elinajanodotteella sekä kehittyneemmillä mielisairauden diagnosointi- ja tunnistamismenetelmillä on yhteys mielisairauden kohonneeseen yleisyyteen näissä yhteiskunnissa. Hän mainitsee myös moderniin elämäntapaan liittyvät terveydelliset riskit, joita ovat esimerkiksi moderneissa suurkaupungeissa ilmenevä huonompi hygienia ja sen aiheuttama taudinaiheuttajien yleistyminen, liikakansoitus, asuntojen huono ilmasto, rikollisuuden lisääntyminen sekä ilmansaasteet mahdollisina mielisairauksien yleisyyttä lisäävinä tekijöinä. Koska nämä ympäristötekijät olivat yleisimpiä juuri alempien yhteiskuntaluokkien edustajien elämässä, tämä saattoi Kelloggin mukaan selittää yhteyden mielisairauksien yleisyyden ja alhaisemman yhteiskunnallisen statuksen välillä itse mielisairaudesta johtuvien tekijöiden sekä huonomman perimän ohella.¹⁴⁴

Patonin teoksen mukaan varsinkin tietyissä suvuissa ilmenevä kumulatiivinen periytyminen, mikä merkitsee rikollisten taipumusten tai mielisairauden ilmenemistä useammasta sukupolvessa ennen kuin sen oireet kasaantuvat tavallista voimakkaampina jollekin yksittäiselle suvun edustajalle on osa ilmiötä, jota hän kutsuu atavistiseksi periytymiseksi, ja sille on ominaista sairastuneen yksilön käyttäytymisen taantuminen primitiivisemmälle tai alkukantaisemmalle asteelle modernin länsimaisen ihmisen saavuttamasta psyykkisestä kehityksestä huolimatta. Patonin teos ei käsittele eroja mielenterveysongelmien esiintyvyydessä pelkästään ”primitiivisten villi-ihmisten” ja ”modernien länsimaisten ihmisten välillä” vaan esimerkiksi myös eri eurooppalaisten kansojen välillä ja niiden sisällä. Esimerkkinä tästä voidaan mainita alkoholismi ja sen aiheuttamat psykoosit, jotka ovat Patonin teoksen mukaan Etelä-Italiassa käytännöllisesti katsoen tuntemattomia, mutta jotka lisääntyvät voimakkaasti pohjoiseen mentäessä. Syyksi tähän Paton nimeää kulttuurillisten tekijöiden ohella lisäksi ilmastolliset tekijät. Samoin yleisen lihasheikkouden eli paresin katsotaan olevan ilmastosyistä johtuen huomattavasti harvinaisempaa lämpimämmän ilmanalan maissa. Lisäksi eri mielenhäiriöiden esiintyvyyden katsotaan poikkeavan huomattavasti toisistaan esimerkiksi Yhdysvaltojen eri osissa. Myös siirtolaisuus mainitaan yhtenä todennäköisyyttä sairastua johonkin mielisairauteen kasvattavana tekijänä. Myös samassa maantieteellisessä paikassa elävien kansojen tai ihmisrotujen edustajien, kuten Yhdysvaltojen mustan ja valkoisen väestön nähdään olevan alttiita erilaisille mielenterveyden ongelmille, ja lisäksi mielenterveysongelmien

¹⁴³ Maudsley 1895, 127-128.

¹⁴⁴ Kellogg 1897, 72.

esiintyvyys juutalaisten keskuudessa arvioidaan poikkeuksellisen suureksi. Patonin mukaan myös eteläisemmällä kansoilla useammin ilmenevä ennenaikainen puberteetti saattaa altistaa erilaisille mielenterveyden häiriöille, vaikka toisaalta myös viivästynyt puberteetti nähdään ongelmallisena johtuen sen yhteydestä fyysisen kehityksen jälkeenjääneisyyteen, ja eräänä sille altistavana tekijänä nähtiin aliravitsemus, kuten anemia.¹⁴⁵

Kelloggin maailmankuvassa primitiivisen villin patoutuneet turhaumat löytävät purkautumistiensä päivittäisten fyysisten aktiviteettien kautta ja rinnastuvat luonnonvaraisten eläinten vaistoihin. Sen sijaan modernissa länsimaisessa yhteiskunnassa eläjän aivot joutuivat jatkuvaan ylikuormituksen tilaan sekä ympäristön aistiärsykkeiden paljouden että jatkuvan informaatiotulvan vuoksi.¹⁴⁶

Toisaalta edellä mainitut näkemykset vaikuttaisivat olevan ristiriidassa joidenkin muiden tässä pro gradu -työssä käsiteltyjen psykiatrian yleisteoksissa esiintyneiden näkemysten kanssa, joiden mukaan sairastuessaan psyykkisesti henkilön käytös taantui nuoremman henkilön tai evolutiivisesti primitiivisemmän ihmisen tasolle. Whiten mukaan ihmisen harhanäkemykset ovat myös jaettavissa pysyviin ja vaihtuviin eli systemaattisiin sekä epäsystemaattisiin. Epäsystemaattiset harhanäkemykset saattavat myös olla ristiriidassa muiden yksilön omaksumien tietojen ja asenteiden kanssa ja saattavat täten johtaa epäjohdonmukaiseen käyttäytymiseen. White hyödyntää teoksessaan myös Wernicken tekemää harhaluulojen jaottelua. Wernicke jaotteli harhaluulot sen perusteella liittyvätkö ne ulkoiseen maailmaan, kuten muihin henkilöihin, harhaluuloista kärsivän henkilön omaan persoonallisuuteen vai hänen omaan kehoonsa.¹⁴⁷

Whiten mukaan mikään mielisairaudelle altistava yksittäinen tekijä ei yleensä vielä yksinään kykene aiheuttamaan mielisairautta, ja tämä pätee erityisesti niissä tapauksissa, joissa henkilö kärsii alkoholin käytön aiheuttamista haitoista, syfiliksestä tai tuberkuloosista, mutta ei kuitenkaan mielisairaudelle erityisesti altistavasta henkisestä stressistä. Perusteluna tälle väitteelleen White mainitsee Amerikan alkuperäiskansojen edustajat, jotka, vaikka kärsivätkin länsimaisen sivilisaation aiheuttaman perinteisen ulkoilmaelämäntyyliinsä katoamisen aiheuttamista seurauksista ovat kuitenkin samalla hyötyneet siitä, kuinka Yhdysvaltain hallitus on auttanut heitä sopeutumisessa uuteen länsimaiseen elämäntyyliin, joten heidän kärsimyksensä ovat jääneet pääasiassa fyysisiksi eivätkä henkisiksi. Whiten aikaisemmin esittämän teorian valossa hän näkee Amerikan alkuperäisväestön edustajat eräänlaisina "jaloina villeinä", huolettomina ja huolimattomina ja siten vähemmän alttiina sairastumaan mielisairauksiin "sivilisoituneiden",

¹⁴⁵ Paton 1905, 183-194.

¹⁴⁶ Kellogg 1897, 71.

¹⁴⁷ White 1907, 48-49.

länsimaisten kansojen edustajiin verrattuina. Whiten käsitystä "jaloista villeistä", joita moderni länsimainen sivilisaatio ei ole pilannut, edustaa myös monille alkuperäiskansoille tyypillinen uskomus, jonka mukaan ihmisen sielu vaeltaa pois ruumiistaan unennäön aikana. Vaikka tällainen näkemys onkin Whiten edustaman modernin 1900-luvun alun psykologian ja psykiatrian näkökulmasta virheellinen, sitä ei kuitenkaan näiden alkuperäiskansojen edustajien ollessa kysymyksessä pidetä mielisairauden oireena. Muita mielisairauden puhkeamiselle altistavia tekijöitä olivat Whiten mukaan naimattomuus ja eräät trooppisessa ilmastossa yleiset sairaudet, kuten malaria ja keltakuume. Vaikka White väitti, että lämpimällä ilmastolla itsessään ei ole suoraa mielisairauden riskiä kohottavaa vaikutusta, ne kuitenkin hänen mukaansa lisäävät mielisairauden puhkeamiselle altistavaa uupumusta sekä pahentavat alkoholinkäytön vaikutuksia.¹⁴⁸

Koska 1900-luvun alussa laajaa suosiota nauttineiden rotuoppien mukaan "primitiivisten kansojen ja heimojen" katsottiin olevan evolutiivisessa kehityksessään alkeellisemmalla tasolla moderniin länsimaiseen ihmiseen verrattuna, pidettiin kaikilla kansoilla ilmeneviä primitiivisiä reaktioita juuri primitiivistä metsästäjä-keräilijäelämää viettäneiden kansojen edustajille tyypillisinä. Samalla itämaisilta kansoilta nähtiin puuttuvan tiedonjano siitä huolimatta, että heillä katsottiin samalla olevan korkein älykkyys sekä mahdollisesti eloisin mielikuvitus, minkä katsottiin heidän kyvyttömyyteensä luoda länsimaalaistyyppistä teknologiaa. Kun aikuinen mies raivostuessaan alkaa rikkoo huonekaluja, hänen nähdään taantuvan tunne-elämältään atavistisemmalle eli pienen lapsen tasolle. Whiten mukaan samalla atavistisella tasolla toimivat myös primitiiviset alkuasukaskansat, joiden pikkulapsille tai raivostuneille aikuisille ominainen taipumus kohdella ympäristönsä elottomia objekteja elollisina olentoina ilmenee muiden muassa näiden kansojen uskonnoille ominaisessa animismissa.¹⁴⁹ Useiden persoonallisuushäiriöiden kehittyminen taas nähdään George W. Henryn kirjassa seuraukseksi aivojen etuosan tyvitumakkeiden kehittymättömyydestä sekä varhaislapsuudessa tapahtuneesta kyvyttömyydestä sovittaa omat tarpeet yhteen ympäristön vaatimusten kanssa. Sellaisissa tilanteissa, joissa ristiriidat yksilön tarpeiden ja ympäristön vaatimusten välillä ovat äärimmäisiä ja pitkittyneitä, ristiriitojen ratkominen johtaa yksilön taantumiseen pienen lapsen tasolle.¹⁵⁰

Ajatus eri kansojen ja ihmisrotujen erilaisista perinnöllisistä psyykkisistä ominaisuuksista ja niiden kehittymisestä reaktioina erilaisiin elinympäristöihin oli peräisin Francis Galtonilta ja varsinkin

¹⁴⁸ White 1907, 25-26.

¹⁴⁹ White 1921, 59.

¹⁵⁰ Henry 1925, 28.

hänen teoksestaan *Hereditary Genius* (1869), vaikka tästä aiheesta oli 1800-luvulta peräisin jo muutamia muitakin tutkielmia eri kirjoittajilta, kuten Thomas Brownilta.¹⁵¹

George W. Henry tutkailee vaistojen ja refleksien eroja evoluutioteorian valossa. Hänen esittämänsä teorian mukaan vaistot ovat perinnöllisiä, alkuperältään alitajuisia toiminnan muotoja, jotka esiintyvät alkukantaisimmillaan hyönteisillä ja muilla pienillä selkärangattomilla eläimillä. Koska Henryn teoriassa hyönteiset ovat alkukantaisimpia eläimiä, joilla ilmenee vaistonvaraista laumakäyttäytymistä, hänen mukaansa on pääteltävissä, että vaistojen tehtävänä on koko lauman suojeleminen ja siten koko yhteisön evolutiivisen menestyksen kasvattaminen, mutta refleksejä esiintyy ainoastaan lajinkehityksen aikana hiljattaimmin kehittyneillä eläimillä, ja niiden tarkoitus on yksilön selviytymisen turvaaminen, sillä niiden toiminta vaatii pitkälle kehittyntä keskushermostoa, jossa on erilaisia keskuksia erilaisille neurologisille toiminnoille.¹⁵² Siten George W. Henry näkee eliön kyvyn individualismiin osoituksena sen ”korkeammalle asteelle” kehittyneistä toiminnoista. Keskushermoston kehittyminen on johtanut aivojen otsalohkon kehittymiseen ajattelun ja tietoisten toimintojen pääasiallisena keskuksena, joten on pääteltävissä, että 1900-luvun alkupuolen tieteellisten teorioiden mukaan ihmisen tietoisuus sijaitsi aivokuoren lisäksi aivon etuotsalohkossa. Aivokuori puuttuu esimerkiksi kaloilta, mutta se ilmenee iduillaan sammakkoeläimillä. Tämän teorian mukaan tietoisuus ilmaantui selkärangattomille eläimille siis niiden siirtyessä vedestä maan päälle. Tietoisuuden kehittyminen eläimillä ei korreloi voimakkaasti selkäytimen kasvun kanssa. Henryn mukaan tunteille ei sen sijaan ole olemassa mitään yleisesti hyväksyttyä, yksiselitteistä määritelmää, ja siksi on evoluutioteorian valossa paljon vaikeampaa päätellä missä kehitysvaiheessa tunteet ilmaantuivat tietoisille eliöille ensimmäisen kerran. Tunteiden ensisijaisena evolutiivisena tehtävänä on muutoin tahattoman tai kompulsiivisen, haitallisen vaistonvaraisen toiminnan ehkäiseminen sekä hyödyllisen toiminnan lisääminen, ja sillä on näin ollen ratkaiseva tehtävä tietoisuuden kehittämisessä.¹⁵³

9 Lapsuuden aikainen psyykinen kehitys ja sen vaikutus myöhäisempään persoonallisuuteen

1900-luvun alun psykiatrian yleisteoksissa oli perinnöllisyyttä koskien yleisesti vallalla saksalaisen biologi August Weismannin 1800-luvulla kehittämä teoria ituplastasta, jonka mukaan ihmisen soluista ainoastaan sukusolut osallistuvat perinnöllisen informaation siirtämiseen seuraavalle sukupolvelle. Henryn teoksessa lasta imeväisiästään lähtien ei pidetä ainoastaan ympäristönsä

¹⁵¹ Murphy 1929, 117.

¹⁵² Henry 1925, 3.

vaikutteiden passiivisena vastaanottajana vaan myös "aktiivisena toimijana, joka omilla reaktioillaan näyttää, mikä tuottaa hänelle tyydytystä ja mikä ei". Näiden reaktioiden syntyyn vaikuttavat muiden muassa lapsen omat perinnölliset taipumukset, vaikka lapsen avuttomuus ja riippuvuus hoitajistaan imeväisiässä saattavatkin vääristää tätä mielikuvaa. Myös imettävän äidin kokeman ahdistuksen oletetaan vaikuttavan sekä hänen erittämänsä rintamaidon määrään että psykokeemialliseen koostumukseen tavoilla, joita tässä teoksessa ei avata sen tarkemmin.¹⁵⁴

Allport painottaa persoonallisuuden muodostumista koskevissa teorioissaan huomattavasti kasvatuksen merkitystä, mikä tarkoittaa sitä, että lapsi syntyy vain persoonallisuuden ”perustekijöillä” varustettuna. Allport painottaa psykologisten ominaisuuksien periytyvyyden ymmärtämisen olleen tässä vaiheessa vielä hyvin vähäistä ja sisältävän vielä ”monia ratkaisemattomia ristiriitoja”, vaikka itse periytyvyyden merkityksestä ja vaikutuksista yksilöllisyyden muotoutumisen kannalta ei ollutkaan epäselvyyttä.¹⁵⁵ Ainoa asia, josta oli jo tässä vaiheessa laajasti hyväksytty konsensus oli se, että jokaisen yksilön psykologiseen kehitysprosessiin kuului tiettyjen kehitysvaiheiden läpikäyminen tietyssä järjestyksessä, sillä kehittyneempään vaiheeseen päästiin aina sitä edeltävän, primitiivisemmän vaiheen pohjalta.¹⁵⁶ Allport soveltaa teoksessaan teoriaa, jonka mukaan vastasyntyneen tietoisuuden kehittymisen varhaisimpana lähtökohtana toimi jonkinlainen organismista elollisen olennon tekevä elämän prinssiippi (vitalistinen edellytys) tai protoplastinen stimulus (mekaaninen edellytys). Nämä heijastuvat eräänlaisessa ”elollisen toiminnan virrassa”, joka eriytyy syntymässä karkeiksi motorisiksi liikkeiksi, jotka ilmenevät muiden muassa erilaisissa vastasyntyneen venyttelyissä ja kiemurteluissa sekä erikoistuneissa reflekseissä. Näiden ylläpitoon osallistuvat muiden muassa erilaiset tavoitteelliset prosessit, kuten vaistot ja tarpeet, erilaiset jännitteet kuten nälkä ja jano sekä reagoiminen yksinkertaisimpiin, kuten eksteroseptiivisiin, interoseptiivisiin ja proprioseptisten aistielinten lähettämiin aistiärsykkeisiin. Näiden vastasyntyneiden ärsykkeiden toteuttamisessa hyödynnetään useita vastasyntyneillä ilmeneviä synnynnäisiä valmiuksia, kuten aisteja, hermostollista muovautuvuutta (eli älykkyyttä), synnynnäistä temperamenttia, fysiologisia valmiuksia ja mahdollisesti myöhemmin kehittyviä psyykkisiä kykyjä adaptiiviset mekanismit mukaan lukien.¹⁵⁷

Myös George W. Henryn teoksen mukaan ihminen käy kaikki "alemmille" eläinlajeille ominaiset

¹⁵³ Henry 1925, 4-6.

¹⁵⁴ Henry 1925, 22-23.

¹⁵⁵ Allport 1938, 101.

¹⁵⁶ Allport 1938, 102.

¹⁵⁷ Allport 1938, 108.

kehitysvaiheet läpi jo sikiövaiheessaan. Henryn mielestä yksittäisistä ihmisen soluista valkosolut eli leukosyytit muistuttavat eniten yksisoluisia elämänmuotoja. Mitä "kehittyneemmistä" eliötyypeistä on kyse, sitä erikoistuneempia solut ovat jotakin tiettyä toimintoa varten. Henryn mukaan hermosolujen alkukantaisimpia muotoja tavataan kastemadoilla, ja toiseksi alkukantaisimpia hermosoluja ovat hyönteisten hermosolut tuntosarvineen ja muine aistinelimineen.¹⁵⁸

"Todellisuusprinsiipiksi" kutsutaan Henryn kirjassa sellaista freudilaisen alitajunnan toimintoa, jossa se jatkuvasti kipua ja kärsimystä välttelevänä ja nautintoa etsivänä ja todellisuuden olemassaolon sivuuttavana joutuu kuitenkin ainakin joissakin asioissa ottamaan sen huomioon suuremman kärsimyksen välttämiseksi, vaikkakin siihen saattaa silti kuulua todellisuuden kohtaamisen viivyttelyä. Tämä näkyy myös muissa persoonallisuuspiirteissä, joita kyseisellä henkilöllä saattaa ilmetä. Esimerkiksi jos henkilö on kokenut täydellisen tyydyttymisen imemisvaiheessa, hän saattaa ilmentää Henryn kirjan mukaan myöhemmin piirteitä älykkyydestä, sosiaalisuudesta, optimismista ja anteliaisuudesta. Tällaisella henkilöllä ilmenevä suuntautuminen älyllisiin harrastuksiin saattaa johtua mielihyvästä, jota hän tuntee imemisestä ja saattaa siten ilmetä tämän henkilön käyttäytymisessä esimerkiksi poikkeuksellisen puheliaisuutena ja haluna tehdä keskustelukumppaniin vaikutus omalla yleistietämyksellään. Sen sijaan sellainen henkilö, joka ei ole kokenut imemisvaiheessaan täyttä tyydytystä saattaa Henryn kirjan mukaan ilmentää useita erilaisia käytöshäiriöitä, kuten aggressiivisuutta, kateutta ja kärsimättömyyttä. Libidon jääminen anaalivaiheeseen taas ilmenee Henryn mukaan siten, että henkilö on arkisissa toimissaan joko poikkeuksellisen järjestelmällinen, säästäväinen ja sitkeä tai sitten hän edustaa näiden vastakohtaa eli on tavoiltaan huolimaton, laiminlyövä ja viivyttävä.¹⁵⁹ Sitä ei missään vaiheessa Henryn teoksessa selitetä, että miksi juuri anaalivaiheeseen jääminen saattaa johtaa toisilleen näin vastakkaisten piirteiden kehittymiseen eri henkilöissä. Joillakin eri kehitysvaiheisiin pysähtyminen saattaa Henryn mukaan ilmetä epätasaisena kehityksenä, ja tällaiselle kehitykselle on Henryn mukaan olemassa aiheuttajana tarkemmin tuntematon geneettisten syiden ja ympäristötekijöiden yhdistelmä. Jokaisen ihmisen psyykkisen kehityksen epätasaisuus johtaa siihen, että mikään olemassa oleva persoonallisuushäiriö ei voi ilmentää mitään ihmisen psyykkistä kehitysvaihetta puhtaasti. Yksilön perinnöllisyyden ei nähdä johtuvan pelkästään geeneistä vaan osittain myös jatkuvasta vuorovaikutuksesta geenien ja niitä ympäröivän sytoplasman välillä.¹⁶⁰ Perinnölliset tekijät ja varsinkin sisäsiittoisuus mainitaan mielisairauksille altistavina tekijöinä Kelloggin

¹⁵⁸ Henry 1925, 2.

¹⁵⁹ Henry 1925, 17.

¹⁶⁰ Henry 1925, 18-23.

teoksessa.¹⁶¹ Mikäli joku henkilö kantoi perimässään alttiutta mielisairauksien puhkeamiselle, Patonin mukaan tämä alttius korostui erityisesti murrosiässä.¹⁶²

George W. Henryn teoksessa murrosikään nähdään kuuluvaksi yksilössä tapahtuva suvunjatkamisvietin herääminen, ja masturbointi ja homoseksuaalisuus nähdään tämän suvunjatkamisvietin vaillinaisena kehityksenä. Samalla Henryn kirjassa kuitenkin mainitaan, että tällaiset seksuaalisuuden muodot ovat kirjan julkaisua edeltäneen muutaman vuoden aikana tulleet yhteiskunnallisesti aikaisempaa hyväksytyiksi. Henryn kirjan mukaan masturbointi on tiettyinä ikäkausina lähes universaali ilmiö eikä yleensä johda suurempiin psyykkisiin ongelmiin toisin kuin homoseksuaaliset ja inestiset taipumukset, vaikka sitä harjoittaville yksilöille onkin Henryn mukaan yleistä pelko siitä, että tämä taipumus saattaa paljastua pelkästään sen harjoittajan fyysisestä olemuksesta, kuten katseesta. Henryn mukaan avoimesti homoseksuaalille henkilölle on tyypillistä se, että vaikka hän pitää itseään jotenkin kehityksellisesti vajavaisena, hän kuitenkin vaatii ympäröivältä yhteiskunnalta lupaa harjoittaa taipumustaan julkisesti, ja tämä saattaa johtaa tunteeseen vainotuksi tulemisesta muiden taholta ja lopulta jopa paranoidin skitsofrenian kehittymiseen.¹⁶³ Homoseksuaalisuudelle altistaviksi piirteiksi miehellä katsotaan myös sellaiset luontaiset biologiset kehon piirteet kuten pienet sukupuolielimet, naistyypillinen ruumiinkarvoitus sekä korkea puheääni. Ihmisen nähdään eroavan seksuaalisuudeltaan "alempitasoisista" eläimistä pääasiassa siten, että ihmisellä pariutuminen ei tapahdu täysin automaattisesti vaan on muiden muassa monien lakien, moraalien ja uskonnollisten käytäntöjen sääntelemää. Ihmisen nähtiin eroavan "alempitasoisista" eläimistä myös siten, että ihmisellä vanhempien ja lasten välinen vahva emotionaalinen side ei yleensä täysin katkea lasten aikuistuesssa.¹⁶⁴

Myös lasten syntymäjärjestyksellä on Henryn kirjan mukaan vaikutusta myöhempään lasten persoonallisuuden kehitykseen, sillä varsinkin ensin syntyneet lapset kärsivät usein vanhempiensa kokemattomuudesta ja ahdistuneisuudesta varsinkin sellaisessa tilanteessa, jossa lapsi on syntynyt epätoivottuna. Tähän liittyy myös lasten keskinäistä kilpailua huomiosta. Lisäksi varsinkin nuorimmalla lapsella on riski tulla erityisen hemmottelun kohteeksi. Lasten oletetaan vastaavan tällaisiin vanhempiensa tunnereaktioihin omilla henkilökohtaisilla tunnereaktioillaan. Henry näkee myöhemmällä iällä ilmenevän kapinoinnin auktoriteetteja vastaan olevan tukahdutettua kapinointia isää vastaan. Henryn kirjassa lasten ja vanhempien välisen suhteen muodostumiseen katsotaan myös vaikuttavan vanhempien tai toisen vanhemman toivoma lapsen sukupuoli. Pettymyksen lapsen

¹⁶¹ Kellogg 1897, 85.

¹⁶² Paton 1905, 195.

¹⁶³ Henry 1925, 30-31.

sukupuoleen ja sitä seuraavan kasvatuksen, jossa poikaa kasvatetaan kuin tyttöä tai tyttöä kuin poikaa katsotaan johtavan lapsen mahdolliseen kehittymiseen homoseksuaaliksi, kun taas lapsen synnynnäiseen sukupuoleen liittyvien piirteiden kasvatuksellisen tukahduttamisen katsotaan olevan eräs persoonallisuushäiriön kehittymiselle altistava tekijä. Myös yhteiskunnallisten tabujen ilmeneminen haluissa tai käytöksessä saattaa johtaa näiden halujan tukahduttamiseen alitajuntaan.¹⁶⁵

Lisäksi Henryn mukaan mahdolliset lapsuudessa koetut fyysiset sairaudet ja vammat vaikuttavat pysyvästi lapsen persoonallisuuteen sekä ovat mahdollisesti vuorovaikutuksessa lapsen synnynnäisten persoonallisuuspiirteiden kanssa siten, että jos lapsen sairaus on suosittu puheenaihe lapsen kotona, lapsi voi menestyksekkäästi käyttää sitä myöhemmin päästäkseen huomion keskipisteeksi. Sen sijaan epävarmalla ja aggressiivisella lapsella saattaa olla vaikeuksia pysyäkkeen kehitysvauhdissa muiden lasten kanssa, kun taas vähemmän aggressiivinen vammaisen lapsi saattaa omaksua helpommin invalidin identiteetin. Lapsen ajoissa imetyksestä tapahtuvan vieroituksen viivästyminen saattaa Henryn mukaan aiheuttaa lohtua tuovan imemisen (esimerkiksi peukalon imemisen) jatkumisen liian myöhään.¹⁶⁶

Henryn kirjassa uskotaan, että sivilisoituneille ihmisille tyypillinen omien ominaisuuksien projisoiminen toisiin ihmisiin sekä muutamat symbolistiset rituaalit (kuten maljan kohottaminen jonkun toisen kunniaksi) juontavat juurensa samasta psykoanalyttisesta lähteestä kuin primitiivisillä ihmisillä esiintyvä kannibalismi, johon kuuluu maaginen uskomus siitä, että kuolleen ihmisen lihaa syövää ihminen omaksuu kuolleen ihmisen ominaisuuksia itselleen maagisessa muodossa. Henryn kirjan mukaan tällainen ajattelu on tyypillistä normaaleille ihmisille, vaikka vain aidosti psykoosissa olevat henkilöt ottavat ajatuksen voimien välittymisestä kannibalismien välityksellä kirjaimellisesti. Henryn kirjassa vakavampien häiriöiden kehittyminen nähdään yleensä yrityksenä ratkaista seksuaalisten ja sosiaalisten viettien väliset konfliktit, mikä saattaa johtaa esimerkiksi taipumukseen projisoida omat vikansa muihin ihmisiin, eli tässäkin seksuaalisten psykopatologioiden nähdään altistavan suuremmille häiriöille kuin luonteeltaan ei-seksuaalisten psykopatologioiden.¹⁶⁷

Baldwinin mukaan lapsi muodostaa itsestään jo hyvin varhain mielikuvan oman maailmansa keskipisteenä, ja tästä alkaa tietoisuuden muotoutuminen tämän minäkäsityksen ympärille.

¹⁶⁴ Henry 1925, 10.

¹⁶⁵ Henry 1925, 28-30.

¹⁶⁶ Henry 1925, 24-26.

¹⁶⁷ Henry 1925, 38-42.

Kuitenkin sen asian käsittäminen, että mikä tekee lapsen kehosta psyyken sijana erilaisen sen ulkopuolella olevasta ympäristöstä, muodostuu huomattavasti hitaammin, ja tämän käsityksen muodostuminen toimii lähtölaukauksena elinikäiselle tiedon kertymiselle. Baldwinin teoksen lähtökohtana on se, että tällainen lapsen ensimmäinen mielikuva itsestään on aina vääjäämättä monistinen, ja dualistinen käsitys kehon ja psyyken välille muotoutuu vasta myöhemmin. Tällainen dualismin muodostuminen on sidoksissa tiettyihin lapsen kehitysvaiheisiin. Baldwin luokittelee lapsen läpikäymät psyykkiset kehitysvaiheet seuraavalla tavalla: ensimmäisen eli projektiivisen vaiheen aikana lapsi ei kykene tekemään eroa elollisen ja elottoman ympäristönsä välille. Tämä johtaa siihen, että looginen ajattelu ja yksilöllisyys eivät vielä tässä vaiheessa ole kehittyneet. Toinen vaihe, jossa ymmärrys elollisen ja elottoman ympäristön erillisyydestä alkaa muotoutua, on nimeltään ensimmäinen eriytyminen. Kolmannessa vaiheessa, joka on nimeltään subjektiviteetin nousu, lapsi alkaa yhdistää erilaisia kokemiaan tunteita ja aistimuksia itseensä, ja tämä johtaa samalla dualismin nousuun osana lapsen persoonaa. Tällainen dualismi vallitsee niin objektiivisen kuin subjektiivisen, sisäisen kuin ulkoisen kokemuksen kuin elollisen ja elottoman välillä. Tähän vaiheeseen kuuluu myös yleisesti ulkoisen maailman elottomien esineiden kohteileminen objekteina. Neljänteen ja viimeiseen vaiheeseen, joka on nimeltään irtaantuminen, kuuluu aikaisemmin saavutetun henkisen dualismin ja sitä myötä oman persoonallisuuden vakiintuminen, ja tähän kuuluu ympäröivän maailman ymmärtäminen omien kokemusten pohjalta.¹⁶⁸

Minä-kuva kuuluu ainoastaan evolutiivisesti melko pitkälle kehittyneeseen tietoisuuteen. Minäkuva alkaa kehittyä vasta suunnilleen kahden vuoden iässä. Vaikka instropektio onkin tässä mielessä normaalia, Rene Descartesin harjoittama solipsistinen ”cogito, ergo sum” -tyyppinen instropektio on virheellinen, luonnoton ja psyyken muut osa-alueet ulossulkeva, mikä johtaa psyyken tarkasteluun pelkästään ikään kuin teknisenä laitteistona. Vastasyntyneen lapsen tietoisuus ympäröivästä maailmasta kuvataan ympäristöstä tulevien aistiärsykkeiden ja vaikutelmien sekamelskana, joka ei kykene järjestymään rationaaliseksi ja kronologisesti johdonmukaiseksi kokonaisuudeksi, jota voisi minäkuvaksikin kutsua. Sen jälkeen ensimmäisenä lapsen psyyken rakentumisessa muodostuu niin kutsuttu naiivi eli välittömiin vaikutelmiin perustuva minäkuva osana naiivia sosiaalista tietoisuutta, joka korvautuu aikanaan reflektiivisellä itsetietoisuudella, johon kuuluu osana myös oman minuuden erottaminen muista minä-pronominin käytöllä.¹⁶⁹

10 Tietoisuuden suhde aistihavaintoihin

Emil Kraepelin pitää kirjassaan *Clinical Psychiatry: a text-book for students and physicians*

¹⁶⁸ Baldwin 1913, 139.

näköaistin menettämisen aiheuttamia haittoja suhteellisen vähäisinä verrattuna kuuloaistin menetykseen, sillä se johtaa kielellisen ymmärryksen kehittymättömyyteen ja siten vaikeuksiin sopeutua suurimmaksi osaksi kielelliselle kommunikaatiolle perustuvaan yhteiskuntaan. Kraepelin pitää myös aistielinten riittävää stimulaatiota välttämättömänä riittävälle henkiselle kehitykselle. Myös muiden aistien, kuten haju-, maku-, tai tuntoaistin alueella tapahtuvia hallusinaatioita Kraepelin pitää huomattavasti merkityksettömämpinä ihmisen tietoisuuden vääristymisen kannalta.¹⁷⁰ Kraepelin pitää useimpien hallusinaatioiden keskeisimpänä aiheuttajana aivokuorta. Bleulerin kirjasta poiketen Kraepelin ei kuitenkaan katso ihmisen psyyken sijaitsevan pelkästään aivokuoressa, vaan että mielisairauksien puhkeamisesta ovat vastuussa myös muut aivojen osat, joiden funktio mielisairauksien synnyssä oli kuitenkin tuon aikakauden psykiatrialle tarkemmin tuntematon. Kraepelin uskoi aivokuorella olevan merkittävä rooli havaittujen aistituntemusten muuntamisessa tietoisiksi prosesseiksi.¹⁷¹

Titchenerin mukaan tunteiden nykyaikainen psykologinen tutkimus rajoittuu vielä suurimmaksi osaksi ihmisten henkilökohtaisiin mielipiteisiin ja uskomuksiin.¹⁷² Aistimusten kanssa yhteisesti toimiviin tuntemuksiin viitataan termillä ”affektio”^{Titchener 225}. S. T. Hanin mukaan aistimukset ovat osa havainnointikykyä muistin ja assosiaation ohella. Aistimuksen kohteen tunnistaminen osana laajempaa homogeenista ryhmää assosiaatioiden avulla on apperseptioksi kutsuttu prosessi.¹⁷³ Affektiota on olemassa kahta eri tyyppiä: miellyttävää ja epämiellyttävää. Affektio on tunteiden kaikkein perustavanlaatuisin elementti, joka on yhteinen sekä kielteisille tunteille (kuten vihalle tai surulle) että myönteisille tunteille (kuten ilolle) ja kun puhutaan varsinaisista tunteista, sen suppeammalla merkityksellä sillä tarkoitetaan eräänlaista siltaa affektion ja aistimusten välillä, jossa affektiivinen elementti on hallitseva ja laajemmalla merkityksellä kaikkea ihmisen henkisen elämän affektiivista puolta yleisesti. Tuntemukset ja affektion erottavat toisistaan myös tuntemusten objektiivisuus ja affektion subjektiivisuus. Tuntemuksilla ja affektiolla on sellainenkin ero, että tuntemuksilla on avaruudellinen sijaintinsa, jolla Titchener ilmeisesti tarkoittaa johonkin aivoalueeseen paikannettavaa fysiologista sijaintia, kun taas affektiot eivät ole samalla tavoin lokalisoitavissa. Kuitenkin hän samalla tunnustaa, että tähän sääntöön saattaa olla olemassa myös poikkeuksia, sillä tuonaikaisen neurologian mukaan jotkut havaitut tuoksut ja äänet eivät ole lokalisoitavissa toisin kuin joidenkin aistituntemusten koettu miellyttävyys tai epämiellyttävyys, joka saattaa olla lokalisoitavissa. Titchenerin mukaan jotkut psykologit kieltävät affektion ja

¹⁶⁹ Baldwin 1913, 6-8.

¹⁷⁰ Kraepelin 1902, 3.

¹⁷¹ Kraepelin 1902, 14.

¹⁷² Titchener 1909, 226.

tuntemuksen täydellisen erillisyyden ja pitävät affektiota sen sijaan eräänä tuntemusten alalajina. Joidenkin psykologien mukaan samat prosessit saattavat ilmetä tilanteesta riippuen joko tuntemuksina tai affektioina, ja silloin ne eroavat toisistaan lähinnä intensiteetiltään. Titchenerin teos torjuu tämän teorian ja väittää, että affektiossa ja tuntemuksissa ei pohjimmiltaan voi olla kyse samasta asiasta, sillä tuntemusten ominaisuudet ovat itsessään mielen perustoimintoja, jotka eivät enää ole palautettavissa yksinkertaisemmiksi prosesseiksi, eikä tuntemuksella itsellään tarvitse olla affektiota. Titchenerin mielestä nämä kaksi eri tunteen merkitystä eivät ole keskenään ristiriitaisia. Affektio ja aistimukset muistuttavat toisiaan sikäli, että molemmille on yhteistä adaptaatio eli tunteen tai aistimuksen turtuminen ajan myötä. Titchenerin mainitsemasta neljästä mielen perusominaisuudesta selkeys ei hänen mukaansa koske affektiota toisin kuin intensiteetti ja kesto, ja tässä mielessä se poikkeaa esimerkiksi aistimuksista.¹⁷⁴

Howard C. Warrenin assosiaatiopsykologiaa käsittelevän kirjan *A History of the Association Psychology* (1921) assosiaatiopsykologian peruslähtökohtana on se, että edellytyksenä ihmisen tietoisuuden muodostumiselle toimivat aistit ja kaikki muut tietoisuuden ilmiöt pohjautuvat näihin tavalla tai toisella. Assosiaatiopsykologian tehtävänä on selittää, kuinka tietoisuuden olennon vastaanottamasta aisti-informaatiosta muodostuvat muut psyykkiset kokemukset. 1920-luvun alun assosiaatiopsykologia on jaettavissa neljään erilaiseen koulukuntaan, joista ensimmäisen mukaan assosiaatiolla tarkoitetaan voimaa, joka järjestee yksilön tiedon kokonaisuksi lauseiksi tai tiivistää ne yksittäisiksi kokemuksiksi. Toisen koulukunnan mukaan assosiaatio ei voi vaikuttaa aistimusten tulkintaan fyysisesti, vaan siinä on kyse ainoastaan aistimusten yhdistelemisestä mutkikkaammaksi tiedoksi. Assosiaatiopsykologian kolmas koulukunta, joka edusti samalla 1920-luvun assosiaatiopsykologien valtavirtaa edusti jonkinlaista välimallia näiden kahden ensiksi mainitun ääripään välillä, sillä vaikka sen mukaan assosiaatio ei olekaan varsinaisesti mikään fysiologisesti vaikuttava voima, se on kuitenkin tuntemuspohjaista informaatiota kokemuksiksi yhdistelevä ja ohjaava prosessi. Neljännen koulukunnan mukaan assosiaatiossa on kyse kemiallisesta prosessista.¹⁷⁵

Alexander Bain oli omana aikanaan yksi merkittävimpiä psykologeja, jotka osallistuivat assosiaatiopsykologian ja neuropsykologian välisen yhteyden kehittämiseen. Hän pohjasi nämä ajatuksensa varhaisemmassa kirjallisuudessa esitettyihin ajatuksiin siitä, että toiminta edellyttää aina tunnetta. Tämä oli osaltaan kumoamassa varhaisempaa näkemystä siitä, että mielentilassa oli

¹⁷³ Han 1922, 13.

¹⁷⁴ Titchener 1909, 226-237.

¹⁷⁵ Warren 1921, 258-259.

kyse pelkästä passiivisesta aistimusten vastaanottamisesta. Tämä avasi oven uudelleenlaiselle behavioristiselle psykologialle, jonka keskiössä oli ajatus siitä, että tietoisien yksilöiden on mahdollista mukauttaa käytöstään ympäristönsä haasteisiin oppimisen ja erehdyksen kautta. Tämä oli samalla myös yksi eniten 1900-luvun psykologiaan vaikuttaneita oivalluksia, jota myöhemmin edelleen kehittivät sellaiset psykologit kuin esimerkiksi behaviorismistaan tunnettu B. F. Skinner ja E. L. Thorndike, joka kutsui sitä ”vaikutuksen laiksi”.¹⁷⁶ Aistimista ja sitä seurannutta toimintaa koskeneessa psykologiassaan Franz Brentano painotti erityisesti aistimisen merkitystä, mikä johti sisällöllisesti subjektiivisen psykologian koulukunnan painotukseen.¹⁷⁷

Murphy'n teoksen mukaan aikaisemmat aistihavainnot lisäävät samanlaisina toistuvien myöhempien aistihavaintojen voimakkuutta. Tämä liittyy läheisesti Johann Friedrich Herbartin (1776-1841) kehittämään teoriaan, jonka mukaan vastasyntyneen tietoisuuden muodostuminen alkaa yhteyksien muodostamisella fyysisten ja muiden objektien välille. Tämän teorian pohjalta muodostettiin apperseptiivisen joukon käsite, millä tarkoitetaan kaikkien aikaisempien kokemusten hyödyntämistä muodostettaessa uutta käsitettä niiden pohjalta, ja se on keskeinen kaiken oppimisen kannalta⁵². Herbart oli yksi harvoista oman aikakautensa assosiationisteista, jolle kokemuksen elementit olivat mitattavissa olevia yksiköitä, mikä omalta osaltaan edesauttoi psykologian kehittymistä empiiriseksi tieteeksi.¹⁷⁸

Jamesin ja Langen teoriat olivat vastoin sitä suosittua käsitystä, jonka mukaan tunteet edelsivät ja toimivat edellytyksenä tietoisille teoille ja muille kehon reaktioille. Esimerkiksi Jamesin mukaan tunteita herättävä tapahtuma aiheutti kokijassaan refleksinomaisen reaktion, jota seurasi varsinainen tunne. James myöskin väitti, että yksittäinen tunnereaktio ei automaattisesti johda toiseen, vaan tunnereaktio johtaa ensin fyysiseen reaktioon, joka aiheuttaa toisen tunnereaktion. Jamesin mukaan ilman tällaisia fyysisiä välittäjäreaktioita reaktiot yleisesti tunteita herättäviin tapahtumiin olisivat puhtaasti kognitiivisia ja ne koettaisiin vailla tunteita. Koska Jamesin mukaan tunteet juontavat juurensa tietoisuuden reuna-alueilta, hänen teoriaansa kutsutaan yleisesti perifeeriseksi tunneteoriaksi. James vastasi myöhemmin tähän paljon kritiikkiä herättäneeseen teoriaansa muiden muassa vuonna 1894 julkaistussa artikkelissaan, jossa hän yritti määritellä eron affektiivisen sävyn ja tunteen välillä. Kaiken Jamesin teoriaan kohdistetun kritiikin seurauksena Cannon ja Bard kehittivät talamukseen liittyvän tunneteorian, joka painottaa keskushermoston merkitystä tunteiden

¹⁷⁶ Smith 2013, 63.

¹⁷⁷ Watson 1963, 314.

¹⁷⁸ Murphy 1929, 54.

kokemisessa. Tämän teorian mukaan sekä kehon reaktiot että tunnekokemukset johtuvat talamuksen toiminnasta toisistaan riippumatta.¹⁷⁹

11 Tarkkaavuuden kohdentaminen ja älykkyys

Bleulerin mukaan loogisen ajattelun perusta sijaitsee kyvyssä assosiatiiviseen ajatteluun. Se on monen eri toiminnon kompleksinen yhdistelmä, joka on kehittynyt eri tavoin jokaisessa eri yksilössä.¹⁸⁰ Bleulerin mukaan älykkyyttä on olemassa montaa eri lajia, eikä menestyminen yhdellä älykkyuden osa-alueella merkitse automaattisesti menestymistä jollakin toisella älykkyuden osa-alueella.¹⁸¹ Mielialalla Bleuler tarkoittaa selkeää ja pysyvää mielentilaa, joka dominoi koko persoonallisuutta ainakin jonkin aikaa.¹⁸² Myönteiset tunteet edesauttavat ajatusten kulkua siinä missä kielteiset jarruttavat sitä. Kompleksilla Bleuler tarkoittaa sellaista ideoiden yhdistelmää, joita yhdistää jokin tietty tunne ja jotka jättävät pysyvän jälkensä psyykkeeseen.¹⁸³ Keskittymiskyky on sellainen tunne-elämän ilmentymä, joka pitää sisällään sellaisen huomion kiinnittämisen tiettyihin kiinnostuksen herättäneisiin aistihavaintoihin ja ideoihin joka samalla sulkee pois epäkiinnostavina pidetyt ideat ja aistihavainnot. Huomion jakamisessa tehdään myös ero valppauden ja pitkäjännitteisyyden välille ja niiden nähdään olevan usein, vaikkakaan ei aina, toisensa poissulkevia. Keskittymiskykyä rajoittavina tekijöinä nähdään pääasiassa uupumus, alkoholin vaikutukset sekä muut patologiset tilat että alhaisempi älykkyys. Keskittymiskyvyn menestys ei ole Bleulerin mukaan riippuvainen ainoastaan henkilön tunnetilasta vaan myös psyyken yleisestä jakautumisesta. Onnistuneen keskittymisen muodostumiseen vaikuttavia tekijöitä ovat Bleulerin mukaan riittävä vireystila, alkoholijuomien vaikutusten välttäminen, riittävä psyykkinen terveys sekä riittävä älykkyys.¹⁸⁴ Bleulerin mukaan ihmisellä ei voi olla vapaata tahtoa ainakaan siinä mielessä, että ihmisen toiminnalle ei löydy mitään elimellistä syytä, sillä tällainen ajattelu on hänen mukaansa ristiriidassa luonnontieteiden kanssa, eli sikäli hänen käsityksensä on materialistisen monismin mukainen.¹⁸⁵

Titchenerin teos jakaa ihmisen ympäristöönsä kohdistaman huomion primääriseen ja sekundääriseen. Lewis Campbell Bruceen mukaan tietoisella huomiolla on kaksi motorista vastinetta, jotka ovat estävä ja kiihdyttävä huomio. Primäärisellä huomiolla tarkoitetaan nopeaa,

¹⁷⁹ Misiak 1966, 134.

¹⁸⁰ Bleuler 1924, 19.

¹⁸¹ Bleuler 1924, 27.

¹⁸² Bleuler 1924, 35.

¹⁸³ Bleuler 1924, 13.

¹⁸⁴ Bleuler 1924, 28.

¹⁸⁵ Bleuler 1924, 51.

refleksinomaista reagoitua äkillisiin ärsykkeisiin, ja tällaisen huomion kehittymistä perustellaan evoluutiopsykologialla, sillä eläinten ja ihmisten esi-isien nopea ja äkillinen reagoitua mahdollisiin yllättäviin ympäristön uhkiin on saattanut toimia yksilöiden hengen pelastajana vaarallisissa tilanteissa ja siten saattanut edesauttaa näiden yksilöiden geenien periytymistä seuraavalle sukupolvelle. Sen sijaan sekundäärinen huomio on Titchenerin mukaan pitkäjänteisempää huomion osoittamista, joten se on seurausta monimutkaisemman hermoston toiminnasta ja siten evolutiivisesti uudempaa perua ja siten myös eräs niistä mielen toiminnoista, jotka erottivat ihmisen evolutiivisesti vähemmän kehittyneistä, "alemmista" lajeista.¹⁸⁶

S. T. Hanin ajattelun mukaan looginen ajattelu perustuu aluksi puhtaaseen ulkoopeteltuun toistoon eli ekforisten assosiaatioiden muodostamiseen asioiden välille, jotka sitten myöhemmin yleistetään assosiaatioiden avulla muihin samankaltaisiin tilanteisiin. Tämä johtaa muun ajattelun tavoin johtopäätösten syntyyn, kun analogisia assosiaatioita sovelletaan eletyn elämän kokemuksiin. Päätöksentekokyky on seurausta aikaisemmin omaksuttujen assosiaatioiden toistosta elettyjen kokemusten myötä. Päätöksentekokykyä on olemassa kahdenlaista: logiikassa päätöksenteko on havaintojen ajattelun ja ilmaisun muoto, mutta psykiatriassa ja oikeuskäytännössä päätöksenteolla tarkoitetaan kykyä muodostaa johtopäätöksiä materiaalisista havainnoista kokemuksen avulla. Esimerkkinä tästä voidaan mainita ehdollistetut Pavlovin refleksit, jotka kulkevat tietoisista toiminnoista vastaavan aivokuoren välityksellä tulematta silti osaksi tietoisuutta. S. T. Hanin teoksessa ihmismielen kyky assosiaatioiden muodostamiseen rinnastetaan vertaamalla sitä sähkölaitosten kytkinten toimintaan ja siihen yhdistelmien monimuotoisuuteen, jonka eri kytkinten liittäminen toisiinsa voi saada aikaan. S. T. Hanin teoksen mukaan henkisten assosiaatioiden muodostumisen ei voida varmuudella päätellä johtuvan niiden sijoittumisesta samaan neurologiseen lokaatioon. Kyky assosiaatioiden muodostamiselle toimii myös pohjana älykkyydelle. Älykkyyttä ei ole olemassa vain yhtä lajityyppiä. Älykkyys voidaan käsittää kolmen erillisen asian yhdistelmäksi, jotka ovat kyky ymmärtää muiden selittämiä asioita, kyky saavuttaa itse asetettuja päämääriä tavoitteellisen toiminnan avulla sekä kyky muodostaa uusia, loogisesti johdonmukaisia käsitteitä uudesta materiaalista.¹⁸⁷

12 Mielenterveyden häiriöt ja syyt niiden taustalla

Campbell Brucen mukaan kaksi merkittävintä mielisairautta ovat masennus sekä sen vastakohta eli mania, jotka ovat kumpikin aivokuoren toimintahäiriöitä, ja sen vuoksi niihin usein liittyy sekä

¹⁸⁶ Titchener 1909, 270-272.

¹⁸⁷ Han 1922, 19-22.

kuulo- että näköhallusinaatioita paitsi silloin, kun niiden syynä on kaksisuuntainen mielialahäiriö, sillä kaksisuuntaisen mielialahäiriön syy on Brucen mukaan täysin keskushermostollinen.¹⁸⁸

William A. Whiten kirjassa *Outlines of Psychiatry* (1907) termi "mielenvikaisuus" (insanity) määritellään psyyken häiriintyneisyytenä ilman viittausta sen taustalla olevaan mahdolliseen elimelliseen syyhyn.¹⁸⁹

Whiten kirjassa mielen häiriöt myös erotetaan aistimusten ja muistin häiriöistä, ja ne nähdään yksilön epäonnistuneena mukautumisena ympäristönsä vaatimuksiin. Tämä näkemys on ristiriidassa Campbell Brucen kirjassa esitetyn näkemyksen kanssa, jonka mukaan kyvyttömyys muistaa sekä tuoreita että vanhempia tapahtumia on joko täysin poissaoleva tai ainakin enemmän tai vähemmän vaurioitunut sellaisissa mielisairauksissa, johon liittyy joko henkistä hämmennystä tai tietoisuuden menettäminen. Toisaalta kaksisuuntainen mielialahäiriö saattoi oireilla myös sekä tuorempien että vanhempien tapahtumien hypervigilanssina muistamisena. Tätä oiretta voidaan tulkita siten, että jos mielisairauksiin liittyvän muistamattomuuden voitiin nähdä olevan yhteydessä masennukseen eli mielialahäiriöiden negatiivisiin oireisiin, joita olivat masennuksen ollessa kyseessä liian alhainen myönteinen mieliala, niin samalla tavalla kaksisuuntaisen mielialahäiriön maaniset jaksot, jotka edustivat masennusoireiden vastakohtaa eli liiallista kohonnutta mielialaa olivat yhteydessä liian intensiivisiin muistikuviiin.¹⁹⁰ Tämän perusteella voidaan siis tiivistetysti väittää, että 1900-luvun alkupuolen psykiatrian yleisteoksissa muistamisella ja mielialalla nähtiin olevan positiivinen yhteys. Brucen mukaan sellainen kyvyttömyys muistaa tuoreempia tapahtumia, jolla ei ollut vaikutusta kykyyn muistaa vanhempia tapahtumia eli niin kutsuttu anterogradinen amnesia on sekä yleinen alkoholismiin että vanhuuteen liittyvän seniliteetin oire.¹⁹¹

Samalla Whiten kirja tekee selväksi sen, ettei mielenvikaisuus koskaan ole itsessään sairaus, vaan jonkin fysiologisen sairauden oire.¹⁹² Lewis Campbell Brucen teoksen *Studies in Clinical Psychiatry* mukaan tuon aikakauden johtavan näkemyksen mukaan mielisairaudet aiheutuivat aina ensisijaisesti aivojen synapsien ja hermosäikeiden välisistä muutoksista ja niihin liittyvät fyysiset oireet olivat pelkästään näiden neurologisten muutosten toissijainen oire, mutta että lääketieteellinen tutkimus ei kuitenkaan enimmäkseen tue tätä näkemystä.¹⁹³ Whiten kirja jakaa mielisairaudet yhteentoista eri kategoriaan, joita ovat paranoia ja paranoidiset tilat, maanisdepressiivisyys, pareesi, dementia praecox, involutionaalinen melankolia, seniilit psykoosit,

¹⁸⁸ Campbell Bruce 1923, 20.

¹⁸⁹ White 1907, 8.

¹⁹⁰ Bruce 1923, 119.

¹⁹¹ Bruce 1923, 30.

¹⁹² White 1907, 13.

infektioiden aiheuttamien uupumusten aiheuttamat psykoosit, toksiset psykoosit, muihin sairauksiin liittyvät psykoosit, idiotismi ja imbesilliys.¹⁹⁴ Kelloggin kirjan mukaan mielenterveyshäiriöiden oireiden jako "maniaan, melankoliaan ja dementiaan on pysynyt samana viimeisen 250 vuoden ajan ja saattaa säilyä tällaisena ikuisesti".¹⁹⁵ E. Mendel noudattaa teoksessaan Griesingeriltä pohjautuvaa jaottelua, jonka mukaan kaikki harhat on moninaisista ilmenemismuodoistaan huolimatta palautettavissa tiettyihin perustyypppeihin (primordial deliria). Näihin kuuluvat megalomanian asteelle kehittynyt, egoismista juurensa juontava suuruudenhulluus, joiden aiheena yleensä ovat potilaan yhteiskunnallinen asema, fyysiset tai älylliset kyvyt.¹⁹⁶

Whiten kirjan arvion mukaan perinnöllinen alttius mielisairauksille vaihtelee yleensä 30 ja 60 prosentin välillä ja on keskimäärin noin 60-70 prosenttia.¹⁹⁷ Myös kirjassaan *Psychiatry; a text-book for students and physicians* (1905) Stewart Paton pohdiskelee perinnöllisyyden mahdollisuutta psykiatristen häiriöiden synnyssä. Myös Lewis Campbell Bruce'n kirjan mukaan psykiatrien valtaosan mielestä mielisairaus on itsessään perinnöllinen, mutta sen puhkeamiseen vaaditaan jokin laukaiseva syy, kuten stressi tai ahdistus, siinä missä hyvä ravitseminen on mielisairauden puhkeamiselta suojaava tekijä.¹⁹⁸ Jos mielisairauden laukaisijana ei toimi mikään ulkoinen syy (esimerkiksi yksilön kokema äkillinen menetys tai muu trauma), sen syy on Campbell Bruce'n mukaan idiopaattinen eli fysiologisella tavalla myötäsytynen. Campbell Bruce'n mukaan tämä on hyvin tyypillistä varsinkin puberteetti-ikässä puhkeaville mielisairauksille. Kuitenkin joidenkin mielisairauksien alkuperä saattaa olla toksinen eli ympäristömyrkköjen aiheuttama. Etenkin MacPherson on kirjoittanut tästä ilmiöstä. Campbell Bruce vertaa sitä samalla perinnölliseen alttiuteen sairastua tuberkuloosiin ja väittää, että niille on oltava olemassa yhteinen perinnöllinen syy, sillä ne ilmenevät usein saman suvun eri jäsenillä ja väittää samalla, että mielisairailta on korkea oheissairastavuus ruuansulatusjärjestelmään liittyvissä sairauksissa.¹⁹⁹

Theodore Kellogg mainitsee, että psyyken toiminnot tulevat asiantuntijoiden tietoon ensisijaisesti psykiatristen sairauksien eli niiden poikkeamien ja vääristymien kautta, ja että tätä periaatetta kutsutaan psykologiseksi periaateksi, ja että Kelloggin aikakauden psykiatriassa suhtautuminen psykologiseen periaatteeseen oli hyvin voimakkaasti kahtiajakautunutta sen kannattajiin ja vastustajiin. Psykologisen periaatteen kannattajille oli ominaista halu määrittää psyyken häiriöt

¹⁹³ Campbell Bruce 1923, v.

¹⁹⁴ White 1921, 107.

¹⁹⁵ Kellogg 1897, 37.

¹⁹⁶ Mendel 1907, 27

¹⁹⁷ White 1907, 30.

¹⁹⁸ Bruce 1923, 4.

¹⁹⁹ Campbell Bruce 1923, 35.

ensisijaisesti aivojen fysiologisten häiriöiden tutkimuksen kautta, kun taas sen torjujat halusivat määrittää psyyken häiriöt enimmäkseen abstraktien käsitteiden avulla. Kellogg itse ottaa asiaan eräänlaisen välimuodon kannan, jonka mukaan mielen häiriöiden tutkimukseen kuuluu aina sekä metafyyminen että fysiologinen puoli. Samalla Kelloggin teos tunnusti, että vielä tuon aikakauden lääketieteessä tarkka yhteys aivojen anatomisten rakenteiden ja fysiologisten toimintojen välillä oli mysteeri.²⁰⁰

Whiten kirjan mukaan mielisairaudet yleistyivät hitaasti ikävuosien 10 ja 40 välillä ja niiden yleisyys alkoi laskea sen jälkeen.²⁰¹ Myös Kelloggin teos allekirjoittaa tämän väitteen; sen mukaan alttius sairastua psyykkisesti on korkeimmillaan ikävuosien 20 ja 30 välillä ja Englannissa ikävuosien 30 ja 40 välillä. Vaikka nykyään usein ajatellaan, että hysteria lääketieteellisenä diagnoosina liitettiin useimmiten täysi-ikäisiin naispuolisiin potilaisiin, kuitenkin Patonin teoksen mukaan pienillä lapsilla ilmenevistä mielenterveydellisistä diagnooseista hysteria oli epilepsian ohella erityisen yleinen. Kelloggin mukaan mielenterveyden häiriöiden määrän kasvu nuorella aikuisiällä johtui siitä, että silloin ihmisen mielen toiminta oli vilkkaimmillaan; Paton mainitsee myös tätä ikäluokkaa kohdanneen psyykkisen kuormituksen yhtenä mielenterveyden häiriöiden yleisyyttä tässä ikäryhmässä selittävänä tekijänä.²⁰² Patonin mukaan myös ihmisen ensimmäisten elinvuosien aikana ilmenevä keskimääräistä korkeampi älykkyys saattoi lisätä riskiä mielenterveyden häiriöihin sairastumiseen myöhemmällä iällä, vaikka hän viittaa samalla myös Thorndiken tutkimukseen, jonka mukaan psyykkisesti terveillä tytöillä ja pojilla oli paremmat edellytykset poikkeuksellisten henkisten kykyjen ilmentämiseen kuin niillä yksilöillä, jotka sairastuivat vanhempina psyykkisesti.²⁰³

Alttius sairastua mielisairauksiin oli näiden teorioiden mukaan suurempi joidenkin tiettyjen fysiologisten kausien aikana, joita olivat esimerkiksi puberteetti, adolesenssivaihe, lapsivuodeaika, myöhäiskeski-ikä ja vanhuusikä. Vaikka Whiten mukaan mielisairaus oli suunnilleen yhtä yleistä sekä mies- että naissukupuolen edustajien keskuudessa, sille oli erityisesti altistavia vaiheita naisen elämässä, kuten lapsivuodeaika sekä myöhäisempi keski-ikä, kun taas miehillä riskiä sairastua mielisairauteen kasvattivat erityisesti runsas alkoholinkäyttö sekä syfiliksen sairastaminen.²⁰⁴ Patonin mukaan erityisesti hedelmällisessä iässä olevat naiset olivat miehiä alttiimpia mielisairauksien puhkeamiselle ja kaikista mielisairauksista erityisesti maanis-depressiivisyydelle.

²⁰⁰ Kellogg 1897, 47.

²⁰¹ White 1907, 23.

²⁰² Paton 1921, 275-276.

²⁰³ Paton 1905, 197.

²⁰⁴ White 1907, 24.

E. Mendelin kirjan *Text-book of psychiatry, psychological study of insanity* mukaan psykiatristen harhojen sisältö vaihtelee muiden muassa ympäristön, iän, sukupuolen, potilaiden yhteiskunnallisen aseman ja heidän uskonnollisten ja poliittisten tavoitteidensa mukaan.²⁰⁵

Erityisesti mielisairauksien puhkeamiselle altistavista ammateista Kellogg mainitsee erityisesti armeijan ja laivaston niihin liittyvine riskeineen, joita olivat esimerkiksi eläminen pitkään eristäytyneenä sukulaisistaan ja ystävistään näiden ammattialojen ulkopuolella, altistuminen fyysisille vaaratilanteille, tovereiden vangitsemisen tai kuoleman todistaminen sekä oma riski kuolemista tai vangituksi tulemisesta.²⁰⁶ Muita mielisairauden puhkeamiselle altistavia ammattialoja olivat Kelloggin mukaan sellaiset ammatit, joissa oli suuri riski joutua altistumaan korkeille lämpötiloille, metallimyrkytyksille, pölyn hengittämiselle ja taudinaiheuttajille.²⁰⁷ Patonin teoksen mukaan erityisesti eräät taiteelliset ammatit, kuten muusikon ammatti saattaa johtaa harjoittajallaan henkisen elämän yksipuolistumiseen, mikä sitten taas saattaa johtaa kyseisen ammatin harjoittajan henkisen tasapainon järkkymiseen. Patonin mukaan myöskään sellainen säännöllinen työ, jossa työympäristö on tarpeeksi hygieeninen ja työntekijä saa riittävästi kunnollista ravintoa ei milloinkaan itsessään johda työntekijän mielenterveyden järkkymiseen, mikäli työnteon mahdollisesti aiheuttama stressi ja ahdistuneisuus jätetään huomioimatta.²⁰⁸

Tästä näkemyksestä poiketen Kelloggin teoksen mukaan käsitys siitä, että olivatko mielisairaudet yleisempiä miehillä vai naisilla vaihtelivat kirjoittajan mukaan, mutta naisilla mielenterveyden ongelmat puhkesivat keskimäärin nuoremmalla iällä kuin miespuolisella väestöllä. Lisäksi Kelloggin mukaan aikaisemmin miehet olivat muodostaneet enemmistön mielisairaaloitten potilaista, mutta että tämä osuus oli sittemmin tasoittunut, vaikkakin Kelloggin mukaan mielisairaalapotilaiden naispuolisella väestöllä oli miehiin verrattuna edelleen parempi elinajanodote. Mahdollisina mielisairauden puhkeamiselle miehillä altistavina tekijöinä Kellogg näki erilaiset fyysiset vammat, syfiliksen ja alkoholismin.²⁰⁹ Patonin mukaan sukupuolten välisiä eroja mielisairauksien esiintyvyydessä selittävät sekä synnynnäiset että kulttuurilliset ja kasvatukselliset tekijät. Patonin mukaan sukupuolten väliset synnynnäiset erot eivät ilmene kovin vahvasti ennen murrosikää. Tutkittaessa mahdollisia murrosiässä ilmeneviä sukupuolten välisiä psyykkisiä eroja tulisi Patonin mukaan ottaa huomioon myös mahdolliset ilmastoon liittyvät,

²⁰⁵ Mendel 1907, 27.

²⁰⁶ Kellogg 1897, 74.

²⁰⁷ Kellogg 1897, 359.

²⁰⁸ Paton 1905, 190.

²⁰⁹ Kellogg 1897, 26.

kansalliset sekä kulttuurilliset tekijät.²¹⁰ E. Mendelin mukaan patologinen mustasukkaisuus ilmenee miehillä ja naisilla erilaisissa tilanteissa. Siinä missä se ilmenee miehillä enimmäkseen alkoholisteilla ja erilaisissa päihtymyksestä seuraavissa psykooseissa, vajaamielisillä, halvauspotilailla ja hysteerikoilla, naisilla se ilmenee näiden lisäksi myös vaihdevuosien aikana (jolloin laukaisevana tekijänä toimii yleensä tietoisuus oman viehätysvoiman vähenemisestä) sekä imetyksen aikana.²¹¹

Stewart Patonin mukaan mielisairauden puhkeamisella vanhemmalla (erityisesti äidin tapauksessa) on jostain syystä vakavampia seurauksia pojille kuin tyttärille. Patonin siteeraaman Wiglesworthin tutkimuksen mukaan, johon sisällytettiin 2445 mielenterveysongelmaista henkilöä, mielenterveysongelmien periytyvyys on 28 prosenttia. Tämän tutkimuksen mukaan mielenterveysongelmien periytyvyys oli kuitenkin suurempi naisilla kuin miehillä. Lisäksi Patonin mukaan mielenterveysongelmien periytyvyyttä kartoittavien tutkimusten oli otettava huomioon mielenterveysongelmien esiintyvyys useassa sukupolvessa samassa suvussa.²¹²

Kellogg piti myös naimattomuutta eräänä mielisairauden puhkeamiselle altistavana tekijänä siitä syystä, että hän katsoi mielisairailta olevan heikommat perinnölliset valmiudet perhe-elämän ylläpitoon tai että he tarvitsivat sairastuessaan henkisesti enemmän mielisairaaloita, sillä heillä oli vähemmän perheenjäseniä ja sukulaisia heistä huolehtimassa. Lisäksi Kelloggin mukaan naimattomuus oli enemmän mielisairauden puhkeamiselle altistava tekijä naissukupuolella kuin miessukupuolella. Tätä Kellogg selitti oman aikakautensa sukupuolirooleilla eli ajatuksella siitä, että koska mies oli luonnostaan suuntautunut kodin ulkopuoliseen maailmaan, mutta nainen koki kutsumuksensa täyttymyksen vaimona ja perheenäitinä, sulki naimattomuus enemmän naiselta mahdollisuuksia itsensä toteuttamiseen.²¹³ Tämä on ristiriidassa Patonin näkemysten kanssa, joiden mukaan avioliitossa eläminen saattoi olla jo valmiiksi mielisairauksille alttiimmalle yksilölle psyykkisen sairastumisen riskiä lisäävä tekijä. Tämä saattoi johtaa esimerkiksi manian akuuttiin puhkeamiseen tai jo valmiiksi olemassaolevan depression syvenemiseen. Samalla Patonin mukaan käsitys siitä, että avioliitossa eläminen saattaisi lievittää jo puhjenneen mielisairauden oireita on hyvin laajalle levinnyt ja jopa mielenterveyden ammattilaisten keskuudessa valitettavan laajalle levinnyt virheellinen uskomus.²¹⁴

Myötäsyttyisistä ja elimellisistä tekijöistä eniten mielisairautta kohottavia riskejä ovat Whiten

²¹⁰ Paton 1905, 193.

²¹¹ Mendel 1907, 32.

²¹² Paton 1905, 184.

²¹³ Kellogg 1897, 29-30.

mukaan eräät ruoansulatuskanavan ongelmat mukaan lukien krooninen munuaistulehdus. Muita mielisairauksille mahdollisesti altistavia elimellisiä sairauksia olivat Whiten mukaan esimerkiksi autoimmuuninen kilpirauhastulehdus, kilpirauhasen liikatoiminta ja akromegalia.²¹⁵ Campbell Bruce väittää, että koska jokaisella mentaalisella toiminnolla on oma motorinen vastineensa, mielisairauksien yhteydessä myös motoriset toiminnot kärsivät. Brucen mukaan myös aivojen puhekeskuksen vauriot olivat hyvin vahvasti yhteydessä useisiin mielenterveyden häiriöihin, mikä selittyy aivojen puhekeskuksen yhteydellä suun motorisiin toimintoihin. Tämä näkyy myös esimerkiksi kaksisuuntaiselle mielialahäiriölle tyypillisessä maanisessa vaiheessa, mikä johtaa runsaaseen ja äänekkääseen puheentuotantoon. Yhtenä hyvänä ja omana aikanaan suhteellisen uutena menetelmänä erilaisten mielisairauksien, kuten jännitystilojen hoitoon White mainitsee hydroterapian, joka on hänen mukaansa myös ainoa vaihtoehto näiden mielenterveysongelmien hoitoon henkilön fyysisen liikkumisen tai kemiallisen rajoittamisen sijasta.²¹⁶

Myös persoonallisuushäiriöissä ilmenevän seksuaalisuuden katsotaan yleensä ilmenevän naamioiduissa muodoissa. Henryn kirjan mukaan viime vuosien aikana ongelmana on ollut se, että persoonallisuushäiriöt nähdään kehitykseltään lähes pelkästään psykologisina. Psykoottistyyppinen persoonallisuushäiriö nähdään pääasiassa seuraukseksi ratkaisemattomista konflikteista persoonallisuushäiriöstä kärsivän perhetaustan ja hänen sisäisten taipumustensa välillä. Samalla Henryn kirjassa tunnustetaan, että se, mikä milloinkin lasketaan häiriintyneeksi ja persoonallisuushäiriön leiman ansaitsevaksi käytökseksi on sekä tilannekohtaista sekä kulttuurisidonnaista. Tällaiseen epäsuhtaan omien tarpeiden ja ympäristön vaatimusten välillä on saattanut vaikuttaa myös joko varhaiskypsyä tai jälkeenjäänyt älyllinen kehitys; viimeksi mainitun tapauksessa siihen saattaa vaikuttaa lapsen suojatuksi tuleminen normaalilta kilpailulta, jos älyllinen jälkeenjääneisyys on niin vakavaa, että se on johtanut lapsen sijoittamiseen laitokseen. Puutteellisen älyllisen kehityksen katsotaan myös johtavan herkästi hyväksikäytetyksi tulemiseen ja liittymiseen osaksi sellaisia ryhmiä, joissa ihannoidaan rikollista tai antisosiaalista elämäntapaa. Henryn kirjassa älyllisen varhaiskypsyden nähdään altistavan ongelmille fyysisissä aktiviteeteissa, suhteissa ikätovereihin ja saattavan johtaa siihen, että lapsesta kehittyy joko nero, epäkäytännöllinen päiväunelmoija tai pahimmassa tapauksessa jopa skitsofreenikko.²¹⁷

Sen sijaan pikkuaivojen kehityksen ei nähdä olevan kovinkaan vahvasti yhteydessä persoonallisuushäiriöiden kehitykseen, vaan pikkuaivot nähdään sekä motoriikan että

²¹⁴ Paton 1905, 205-206.

²¹⁵ White 1907, 26.

²¹⁶ Campbell Bruce 1923, 30-31.

aistitoimintojen säätelijänä siinä missä isotaivot osallistuvat päämäärähakuiseen toimintaan.²¹⁸ Henryn kirjan mukaan monet nykyaikaisen uushengellisyyden, kuten spiritualismin tai kristillisen tieteen muodot voivat vastata modernin ihmisen tukahdutettuihin ja primitiivisempiin uskonnollisiin tarpeisiin ja tarjota hänelle hyväksyttävän väylän tietynlaisen todellisuuspakoisuuden toteuttamiselle.²¹⁹ Henryn kirjan mukaan ihmisen tullessa vanhetessaan epäitsenäisemmäksi ja arjessaan riippuvaisemmaksi ympäröivistä henkilöistä, hänen altruistisuutensa samalla myös vähenee. Henryn kirjan mukaan ihmisen ohimolohkot ovat yhteydessä puheen tulkitsemiseen ja takaraivolohkot visuaalisen informaation tulkitsemiseen. Henryn kirjassa pojille ominainen juoksentelu, hyppiminen, kiipeäminen, piileskely, metsästäminen, huutaminen ja taistelu nähdään apinoille ja sivistymättömille ihmisille ominaisina toimintoina. Myös tytöt nähdään taipuvaisina samankaltaiseen "kehittymättömään" käytökseen, mutta he ovat samalla kuitenkin kiinnostuneempia nukeista ja kotitöistä.²²⁰

Whiten teoksessa mielen sairaudet nähdään ensisijaisesti ristiriitoina mielen luonnollisten toimintojen ja ympäristön muodostamien vaatimusten välillä, eli toisin sanoen ihmismielen puutteellisena evolutiivisena tai adaptiivisena kykynä sopeutua ympäristönsä vaatimuksiin. Tässäkin A. Whiten sairausnäkemyistä ohjaa 1900-luvun alkuvuosikymmenille ominainen sosiaalidarwinistinen näkökulma. Vaikka Whiten kirjan mukaan suurin osa hallusinaatioista näyttää kehittyvän ilman minkäänlaista niitä laukaisevaa ulkoista ja aistimellista syytä, viime aikoina tutkimuksissa on havaittu, että todellisuudessa niiden puhkeamiselle on usein syynä jokin ulkopuoliselle maallikolle näkymätön, fysiologinen syy. Joissakin tapauksissa tällainen sairaus saattaa vaikuttaa aistielinten, kuten silmien tai korvien hermopäätteisiin. Näiden lisäksi White sijoittaa "puhtaiden" hallusinaatioiden ja tavanomaisen mielikuvituksen väliin niin kutsutut "pseudohallusinaatiot".²²¹

Patonin teoksessa mielisairaudet jaetaan kahteen pääryhmään, joita ovat somaattiset sekä psyykkiset mielisairaudet. Patonin mukaan erityisesti psyykkisille häiriöille ovat tunnusomaisia voimakas alttius ulkoisille vaikutteille sekä taipumus sekä hallusinaatioiden että harhaluulojen kehittymiselle.²²² Campbell Brucen mukaan hallusinaatiot voidaan jakaa kahteen ryhmään eli perifeerisiin ja sentraalisiin. Ensiksi mainitut liittyvät aina johonkin häiriöön sensoristen hermojen

²¹⁷ Henry 1925, 28-35.

²¹⁸ Henry 1925, 9.

²¹⁹ Henry 1925, 39.

²²⁰ Henry 1925, 11-14.

²²¹ White 1921, 1.

²²² Paton 1905, 185.

toiminnassa ja jälkimmäiset keskushermostoon. Campbell Bruce myös väittää hallusinaatioiden olevan useiden mielisairauksien ensimmäinen oire. Toisaalta Campbell Brucen tekstin mukaan psykiatriassa on olemassa jonkin verran tulkinnanvaraa siinä, että ovatko hallusinaatiot useiden mielisairauksien perimmäinen syy vai niiden oire, mikä johtuu siitä, että altistuessaan jatkuvasti valheelliselle aisti-informaatiolle aivojen toiminta häiriintyy pysyvästi.²²³ Brucen mukaan yleisin hallusinaatioiden tyyppi ovat kuulohallusinaatiot ja sen jälkeen tulevat yleensä humalaan tai johonkin muuhun päihtymystilaan liittyvät näköharhat, kun taas makuun ja hajuun liittyvät harhat ovat harvinaisimpia. Brucen mukaan myös eräs varma mielisairauden ilmenemisen merkki ovat erilaiset unihäiriöt.²²⁴

13 Tietoisuus ja sosiologiset teoriat

Charles Horton Cooleyn teoksessa lähtökohta on sosiologisempi ja se lähteekin liikkeelle siitä, että sosiaalisena eläimenä ihmisen mieli toimii aina yhteistyössä muiden yksilöiden mielten kanssa ja niillä on yleensä jaettu sosiaalinen päämäärä. Tällä ei välttämättä tarkoiteta yhteisiä mielipiteitä vaan tapaa, jolla mieli on organisoitunut. Myös Horton Cooleyn kirja tuntee psyyken jaottelun tietoisuuteen ja alitajuntaan, vaikka se ei pidäkään niiden välistä eroa kovin selkeänä tai helposti määriteltävissä olevana ilmiönä. Vaikka Horton Cooley näkee ihmisten sosiaalisen tietoisuuden kasvun mahdollisesti suurimpana yksittäisenä muutoksena ihmiskunnan historiassa, hänen mukaansa sen vaikutus yhteiskunnallisiin oloihin ”ei vielä ole riittävä”.²²⁵ Horton Cooleyn mukaan yhteiskunnan kehitys on viime aikoina johtanut suurempiin vaatimuksiin yksilöllisestä asiantuntemuksesta, jotta yksilö voisi osallistua yhteiskunnan toimintaan sen funktionaalisenä jäsenenä, ja lisäksi yhteiskunnallisista asioista perillä oleminen vaatii aikaisempaa laaja-alaisempaa katsantokantaa, ja väittää samalla tämän yhä olevan käynnissä oleva yhteiskunnallinen kehityskulku.²²⁶ Sosiaalisen tietoisuuden aiheuttama ”sivistyksen pintakiilto” on vain hyvin ohut kerros kaikkien sivilisaatioiden jakaman biologisesta ihmisluonnosta johtuvan yhteisen ihmisluonnon päällä. Näin ollen Horton Cooley ei ilmeisesti jaa useita saman aikakauden psykologien ja muiden yhteiskuntatieteilijöiden näkemyksiä, joiden mukaan ”pidemmälle kehittyneet sivilisaatiot” vaativat aina sen piirissä elävien ihmisten kehittymistä ”korkeammalle evoluution tasolle”. Kuitenkin Horton Cooley käsittelee ”julkista mielipidettä” mutkikkaammassa

²²³ Campbell Bruce 1923, 21.

²²⁴ Campbell Bruce 1923, 22.

²²⁵ Horton Cooley 1909, 3-5.

²²⁶ Horton Cooley 1909, 98.

muodossaan modernin aikakauden ilmiönä, vaikka tunnustaakin sen samalla olleen suppeammassa muodossaan osana kaikkein primitiivisempiä yhteiskuntia.²²⁷

Samalla, kun moderni yhteiskunta vaatii yksilöiltä yhä syvällisempää perehtymistä johonkin tiettyyn erityisalueeseen ammatillisen menestyksen saavuttamiseksi, yksilöiden kosketus omiin tunteisiinsa ja arkiympäristöönsä ovat kiireen lisääntymisen vuoksi Horton Cooleyn mukaan muuttuneet aikaisempaa pinnallisemmiksi. Tällainen ”keskittymiskyvyttömyyden perinne” on Horton Cooleyn mukaan jäljitettävissä Alexis de Tocquevillen yhteiskunnallisiin havaintoihin vuodelta 1835. Toisaalta tällainen keskittymiskyvyttömyys saattaa Horton Cooleyn mukaan olla myös jonkinlaisen ohimenevän yhteiskunnallisen kriisin tai muuten epävakaiden olosuhteiden oire. Näihin aikoihin samankaltaista näkemystä tuki myös Ostrogorski, joka piti tätä erityisesti amerikkalaisena ilmiönä ja väitti, että nopean tyydytyksen saaminen on tehnyt yhdysvaltalaisista kyvyttömiä syvällisempään ajatteluun. Samalla *ennui* eli välittömän tyydytyksen puutteesta saatava turhautuminen on vähentynyt, vaikka Comten mukaan kohtalainen *ennui* (eli turhautuminen tai tyytymättömyys) ovat yhteiskunnalliseen muutokseen motivoivia tekijöitä. Tämä liittyy vahvasti Mr. H. D. Sedgwickin luomaan käsitteeseen ”uudesta amerikkalaisesta tyyppistä”, joka oli sekä aikaisempien englantilaisten että amerikkalaisten stereotyyppien yhdistelmä. Hän nojasi Sargentin stereotyyppioihin, joiden mukaan naiset olivat miehiä alttiimpia sekä fyysisten että psyykkisten vaivojen kehittymiselle uusien yhteiskunnallisten odotusten ristipaineessa. Horton Cooleyn sosiologinen teos ei kuitenkaan edellä kuvatuista psykiatrisista tai psykologisista teoksista poiketen ota kantaa siihen, että mikä on tällaisten kulttuuristen ristipaineiden vaikutus tiettyjen mielenterveyshäiriöiden lisääntymiseen populaatiossa.²²⁸

Horton Cooley väittää sosiaalisen tietoisuuden ja itsetietoisuuden olevan täysin toisistaan riippuvaisia ilmiöitä, ja hänen mukaansa kumpikaan näistä kahdesta ei voi olla olemassa ilman toista, koska jokainen ihmisyksilö määrittelee itsensä aina suhteessa johonkin yhteisöön, ja yksilön rooli on yleensä hänen yhteisönsä hänelle antama. Näiden kahden tietoisuuden alatyypin lisäksi Horton Cooleyn mukaan on olemassa myös kolmas tietoisuuden alatyyppejä eli julkinen tietoisuus, joka osallistuu ryhmätoiminnan kollektiiviseen sääntelyyn ja edistämiseen.²²⁹ Koska useimmat henkilöt kuitenkin käyttävät suurimman osan ajastaan omien sosiaalisten suhteidensa puimiseen, ei voida sanoa, että sosiaalisen tietoisuuden ja itsetietoisuuden osuudet ihmisen psyykessä olisivat jakautuneet tasaisesti. Horton Cooleyn mukaan tämä näkemys ei vastaa suurimman osan hänen

²²⁷ Horton Cooley 1909, 108.

²²⁸ Horton Cooley 1909, 99-102.

²²⁹ Horton Cooley 1909, 12.

oman aikansa sosiologien ja psykologien näkemyksiä, ja lisäksi useimmat näistä asiantuntijoista pitävät egon eli minäkuvan muodostumista ensisijaisena sosiaaliseen itseymmärrykseen verrattuna.²³⁰

Mental strain, in spite of the alarming opinions sometimes expressed, is by no means a general condition in modern society, nor likely to become so; it is confined to a relatively small number, in whom individual weakness, or unusual stress, or both, has rendered life too much for the spirit.²³¹

Oheisen Horton Cooleyltä otetun sitaatin valossa näyttää siltä, että hän oli yhteiskunnallisesti hyvin tietoinen 1900-luvun alkupuolen länsimaisen yhteiskunnan aikaisempaa voimakkaammasta jakautumisesta hyväpalkkaiseen asiantuntijatasoon tehtäviin sekä heikommin palkattuihin työväenluokan ammatteihin, ja tällainen kahtiajako oli ilmeisesti erityisen suuri Horton Cooleyn omassa kotimaassa eli Yhdysvalloissa, johon saapui 1900-luvun alussa varsinkin Euroopasta paljon työväenluokan ammatteihin päätyneitä siirtolaisia.²³²

Horton Cooleyn mukaan useiden uskonnollisten ja muiden moraalisten järjestelmien, niin kristillisten kuin pakanallisten epäsuhta yksilöiden toteutuneen moraalisen käytöksen välillä johtuu pääasiassa siitä, että nämä järjestelmät eivät kykene vastaamaan yhteisönsä moraalisen kehityksen haasteisiin yksilöllisesti, eli hänkin jakoi omalle aikakaudelleen tyypillisen, aikaisemmin mainitun huolen individualismin lisääntymisestä yhteiskunnassa ja ympäröivän yhteiskunnan haasteista siihen vastaamisessa. Ihmiset jakavat hänen mukaansa yleisesti saman moraalin riippumatta siitä, että pidetäänkö heitä hyvinä vai pahoina, mikä viittaa moraalikäsitusten yhteisölliseen rakentumiseen ja ihmisten asemaan sosiaalisina eläiminä.²³³

14 Johtopäätökset

1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun psykiatrian yleisteokset tuntevat jaotteluja useisiin erilaisiin ihmismielen osa-alueisiin, kuten tietoiseen ja tiedostamattomaan, älylliseen ja tunteelliseen ajatteluun. Yritykset selittää yhteyttä psykologisen subjektin fyysisten tekojen, niitä edeltävien psyykkisten ajatusten, subjektia ympäröivän fyysisen maailman sekä aivojen neurologisten toimintojen välillä ovat näiden teosten pohjalta jaettavissa useisiin eri filosofisiin teorioihin, kuten dualismiin ei-materiaalisen psyyken ja materiaalisen neurologian ja aistimusten aiheuttavien

²³⁰ Horton Cooley 1909, 5.

²³¹ Horton Cooley 1909, 100.

²³² Horton Cooley 1909, 98.

²³³ Horton Cooley 1909, 13-15

ulkomaailman fyysisten tapahtumien välillä sekä materialistiseen monismiin. Dualismin ”isänä” pidettiin René Descartesia, jonka näkemykset johtivat aikaisemman biologisen vitalismin hylkäämiseen, ja monismin isänä vastaavasti Baruch Spinozaa. Filosofista näkemystä, joka pyrkii yhdistämään dualismin ja monismin kutsutaan näissä teoksissa psykofyysiseksi parallelismiksi. Erityisesti S. T. Hanin teos mainitsee interaktionismin, jolla tarkoitetaan monismille ominaista teoriaa, jonka mukaan aivojen fyysiset rakenteet ja psyykkiset toiminnot kykenevät olemaan vuorovaikutuksessa keskenään. Dualismin ja monismin välinen kahtiajako oli vakiintunut 1800-luvulla, jolloin Gustav Fechner kehitti niiden pohjalta psykofysiikan käsitteen. Sekä monistiset että dualistiset näkemykset löytävät pro gradu -työn käsittelemän aikakauden psykiatrian yleisteoksissa kannattajinsa, eikä niiden perusteella ole ajoitettavissa selkeää ajankohtaa, jonka perusteella voitaisiin päätellä toisen näkemyksen saaneen selkeän ”voiton” toisesta, vaikka monistinen näkökulma vaikuttikin olevan nästä kahdesta teoriasta jonkin verran vallitseva ja erityisen vahvasti monistista näkemystä tukikin vuonna 1885 esitetty James-Langen teoria, jonka mukaan kaikkien tunteiden perusta oli puhtaasti fysiologinen. Pro gradu -työn käsittelemälle aikakaudelle oli myös tyypillistä introspektion käytön vakiintuminen osana psykologisia tutkimuksia. Pro gradu -työn käsittelemän ajanjakson psykiatrian yleisteoksille oli myös tyypillistä voimakas näkemys ihmisen ydinminuuden puuttumisesta ja ihmisen tietoisuuden olemisesta ainaisessa liikkeessä, joka on reagointia ympäristön tapahtumiin aistimusten välityksellä.

Lisäksi näiden psykiatrian yleisteosten pohjalta voidaan päätelmiä kulloisenkin aikakauden ymmärryksestä psyykkisten toimintojen ja niistä vastuussa olevien aivojen fysiologisten rakenteiden välisestä vuorovaikutuksesta. Monismille ominainen ajatus, jonka mukaan kaikki tietoisuuden toiminnot johtuivat aivojen erilaisista rakenteista, tunnettiin materialistisen solipsismin nimellä. Vaikka ajatus eri aivoalueiden erikoistumisesta erilaisiin toimintoihin on jossakin muodossa ajoitettavissa jo 1300-luvulle asti, se ei kuitenkaan saavuttanut laajempaa kannatusta ennen 1700-lukua ja myöhemmin Franz Joseph Gallin teorioita. Ensimmäinen nykyaikaisen tieteen mukainen edistysaskel eri aivoalueiden lokalisaation selittämiseksi tapahtui 1870-luvulla mikroskoopin käyttöönoton myötä. Alexander Bainin vuonna 1892 viidestä interaktionismia selittävästä teoriasta yksi tunnusti sen mahdollisuuden, ettei interaktionismia eli ymmärrystä erilaisten psykologisten prosessien ja niiden neurologisen pohjan välisestä yhteydestä vielä kyetä selittämään muuten paitsi joidenkin aistien neurologisen pohjan osalta. Myöskään Mitchellin teos vuodelta 1907 ei vielä kykene selittämään neurologisten, fysiologisten toimintojen ja ajatusten välistä yhteyttä, ja sama toistuu myös William A. Whiten teoksessa vuodelta 1921. Mitchell torjui vuonna 1907 myös teorian aivotoimintojen lokalisaation paikannettavuudesta atomitasolle asti.

Bleulerin teoksessa vuodelta 1924 ihmisen tietoisuus kuitenkin paikannetaan aivokorteksiin, mikä on johdettavissa Luigi Rolandon ensimmäisen kerran jo 1700-luvulla esittämiin teorioihin asti. Henryn teos vuodelta 1925 täsmentää, että aivokorteksin pienempien osien tarkempi yhteys mielen toimintoihin oli vielä tuolloin tuntematon lukuun ottamatta päälaenlohkoa, jota pidettiin aistituntemusten erottelijana ja mielen tasapainon säätelijänä. Tämä saattaa viitata siihen, että päälaenlohkon fysiologinen merkitys olisi löydetty erityisesti 1920-luvun alussa tehtyjen neurologisten tutkimusten ansiosta. Tätä tukee myös S. T. Hanin väite vuodelta 1922, jonka mukaan muutaman viime vuoden aikana aivojen lokalisaation tutkimuksessa on tapahtunut suurta edistystä. Allportin vuonna 1938 esittämän teorian mukaan hänen aikakautensa tieteellisen psykologian liiallinen keskittyminen eri ryhmien välisten keskiarvojen mittaamiseen häytti interaktionismiin kuuluvan neurologisen lokalisaation tutkimusta.

Tämän aikakauden psykiatrian yleisteokset hyödyntävät myös vahvasti evoluutioteoriaa, jonka mukaan tietoisuus on kaikkein ”pisimmälle” kehittyneitä eläimiä yhdistävä ominaisuus. Tietoisuuden ylempien, aivokorteksiin lokalisoitavien toimintojen katsottiin olevan suoraan vastuussa alempien, ydinjatkeeseen ja selkäyttimeen lokalisoitavissa toiminnoista. Yksinkertaisimpien, ydinjatkeeseen ja selkäyttimeen lokalisoitavien toimintojen muuttumisen vaistovaraisiksi evoluution aikana katsottiin vapauttavan kapasiteettia mutkikkaammille henkisille toiminnoille. Joissakin tapauksissa, kuten Wundtin teorioissa tai Whiten teorioissa suosittiin jaottelua älyllisiin toimintoihin, individualismiin ja kansalaisvelvollisuuden kaltaisiin velvollisuuksiin henkisesti ylempinä ja tunteisiin alemmina toimintoina. Samalla persoonallisuuden evoluutiivisella kehityksellä nähtiin yhteyksiä oman aikakautensa kulttuuriseen kehitykseen, muiden muassa aikaisempaa suurempaa individualismia painottaneiden liikkeiden syntyyn. Ylemmät toiminnot olivat riippuvaisempia alemmista toiminnoista kuin päinvastoin, sillä alempien toimintojen nähtiin muodostavan ylempiä toimintoja kannattelevan ”pohjan”. Evoluutioteorian vaikutus näkyy tämän aikakauden psykiatrian yleisteoksissa myös tuolle aikakaudelle tyypillisinä sosiaalidarwinistisina teorioina, joissa tribalististen, ei-länsimaalaisten, ”alkukantaisimpien” kulttuurien nähtiin edustavan ihmislajin henkisen kehityksen alkukantaisempia kehitystasoja, ja tämä näkyy myös tämän aikakauden tavassa selittää erilaisten mielisairauksien syntyä ja yleisyyttä erilaisissa ihmisryhmissä, vaikka tällä psykiatrian osa-alueella ei tällä aikakaudella saavutettukaan huomattavaa yksimielisyyttä. Tällainen ajatusmaailma esiintyy myös vahvana esimerkiksi James Mark Baldwinin teoksessa *History of Psychology: A Sketch and an Interpretation* (1913). Ihmisen katsottiin käyvän kaikki ”alemmille” eliölajeille ominaiset vaiheet omassa kehityksessään sille ominaisessa kronologisessa järjestyksessä.

Tämän aikakauden psykiatrian yleisteoksissa esitetään useita erilaisia teorioita psyyken rakentumisen selittämiseksi. Titchenerin mukaan ihmisen kaksi tärkeintä psyykkistä prosessia ovat kinestesia eli kyky liikuttaa esimerkiksi rajojaan sekä mielensisäinen eli mentaalinen kuvasto. Mentaalisen kuvaston Titchener jakoi huomion keskittämiseen, sitä seuraavaan sensoriseen havaitsemiseen sekä sitä seuraavaan aistihavainnoille annettuun, aikaisempaan tietoon ja kokemukseen perustuvaan loogiseen selitykseen. Myös esimerkiksi huomion kohdentamista pidettiin tunteiden ja älykkyyden ohella yhtenä ihmisen psyykenä pääosa-alueena, ja esimerkiksi Rosanoff jakoi huomion tarkoitukselliseen sekä spontaaniin huomioon. Joskus huomion kohdentaminen saatettiin jakaa tietoisena ajattelun keskiössä olevaan ”pääasialliseen huomioon” sekä tietoisuuden laitamilla olevaan toissijaiseen huomioon. Myös assosiaatiot jaettiin samalla tavoin tahdonalaisiin ja automaattisiin. Bleuler jakoi mentaaliset toiminnot tunteisiin sekä havaintoihin, joiden osa-alueita olivat aistihavainnot, muistot ja assosiaatiot. Myös aistimuksia jaoteltiin erilaisiin laadullisesti mitattaviin osa-alueisiin, kuten niiden laatuun, intensiivisyyteen, selkeyteen ja keston. Esimerkiksi Titchener jakoi myös tunteita lineaarisiin jatkumoihin kahden ääripään välillä, joita olivat esimerkiksi miellyttävyyden-epämiellyttävyyden, jännityksen-rentoutumisen ja kiihtymisen-tyyneys. Käsitellyn aikakauden teoksille on ominaista teoria siitä, että on olemassa rajallinen määrä tällä tavalla lineaarisesti kahden ääripään välillä määriteltävissä olevia perustunteita, joita yhdistelemällä voidaan saavuttaa loputon määrä muita tunteita. Suurin kehitys tämän aikakauden psykologisessa tutkimuksessa liittyi introspektiivisten menetelmien hyödyntämiseen.

Lähteet

Alkuperäislähteet

- Adler, Alfred: *The Practice and Theory of Individual Psychology* (1920)
- Allport, Gordon W.: *Personality: A Psychological Interpretation* (1938)
- Bain, Alexander: *Mind and Body – The Theories of Their Relation* (1892)
- Baldwin, James Mark: *History of Psychology: A Sketch and an Interpretation* (1913)
- Bleuler, Eugen: *Textbook of Psychiatry* (1924)
- Borin, Edwin G.: *The Physical Dimensions of Consciousness* (1933)
- Bruce, Lewis Campbell: *Studies in Clinical Psychiatry* (1923)
- Han, S. T.: *The Problem of Mind and Body* (1922)
- Henry, George W.: *Essentials of Psychiatry* (1925)
- Horton Cooley, Charles: *Social Organization - A Study of the Larger Mind* (1909)

- Kellogg, Theodore: A Text-Book on Mental Diseases, for the Use of Students and Practitioners of Medicine (1897)
- Kraepelin, Emil: Clinical Psychiatry: a Text-Book for Students and Physicians (1902)
- Maudsley, Henry: The Pathology of Mind (1895)
- Mendel, E.: Text-book of psychiatry, psychological study of insanity (1907)
- Mitchell, Sir William: Structure and Growth of the Mind (1907)
- Murphy, Gardner: An Historical Introduction to Modern Psychology (1929)
- Paton, Stewart: Human Behavior: In Relation to the Study of Educational, Social, and Ethical Problems (1921)
- Paton, Stewart: Psychiatry: A Text-Book for Students and Physicians (1905)
- Pillsbury, W. B.: The History of Psychology (1929)
- Rosanoff, A. J.: Manual of Psychiatry (1927)
- Royal College of Physicians of Edinburgh: Psychology: An Introductory Study of the Structure and Function of Human Consciousness (1905)
- Titchener, Edward Bradford: A Textbook of Psychiatry (1909)
- Warren, Howard C.: A history of the association psychology (1921)
- Wundt, Wilhelm: Physiological Psychology (1893)
- White, William A.: Foundations of Psychiatry (1921)
- White, William A.: Outlines of Psychiatry (1907)

Lähdekirjallisuus

- Bem et al.: The Anatomy of the Brain (2021)
- Benjafield, John G: A History of Psychology (1996)
- Flugel, J. C.: A Hundred Years of Psychology. Part V: 1933-1963 (1970)
- Gannon, Timothy: Shaping Psychology: How We Got Where We're Going (1991)
- Greenwood, John D.: A Conceptual History of Psychology (2007)
- Hergenhahn, B. R. & Henley, Tracy: Introduction to the History of Psychology (2022)
- Kendler, Howard H.: Historical Foundations of Modern Psychology (1987)
- Klein, David Ballin: The Unconscious – Invention or Discovery? A Historico-Critical Inquiry (1977)
- Malone, John C.: Psychology – Pythagoras to Present (2009)
- Misiak, Henryk: History of Psychology: An Overview (1966)
- Postman, Leo: Psychology in the Making: Histories of Selected Research Problems (1962)
- Rabstejnek, Carl: History and Evolution of the Unconscious Before and After Sigmund Freud (2015)
- Smith, Roger: Between Mind and Nature – a History of Psychology (2013)
- Tagner, Ross: A History of Psychological Theories (1988)

- Wade, Nicholas: *Psychologists in Word and Image* (1995)
- Watson, Robert I. *The Great Psychologists* (1963)
- Wolman, Benjamin B.: *Historical Roots of Contemporary Psychology* (1968)
- Yaroshevsky, Mikhail: *A History of Psychology* (1990)